

KORUNK

A NEMZETI KÉRDÉS TUDOMÁNYOS, MARXISTA—LENINISTA MEGOLDÁSA — A ROMÁN KOMMUNISTA PÁRT TÖRTÉNELMI MŰVE • 35 ÉVES A KÖZTÁRSASÁG • MIMÉZIS, ÉRZELEM, HITELESSÉG: A KODÁLYI ZENE ESZTÉTIKUMA • AZ ELMÉLETI-IDEOLÓGIAI VILÁG- ÉS ÉLETSZEMLÉLETRŐL • ÚJ ADATOK AZ ISMERETLEN KODÁLY HÉTKÖZNAPIAIHOZ • KÁNYÁDI SÁNDOR: HÉTLÁBÚ BOGÁR • •

1982 • 12

A Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács folyóirata

KORUNK

XLI. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM • 1982. DECEMBER

A ROMÁN KOMMUNISTA PÁRT ORSZÁGOS KONFERENCIAJA

* * * Előre mutató üzenet 897

JELENTÉS — előterjesztette Nicolae Ceaușescu elvtárs, a Román Kommunista Párt főtitkára (Részlet) 901

PETRU ENACHE elvtárs felszólalása 904

* * * A Román Kommunista Párt országos konferenciájának határozata (Részlet) 907

* * * A Res publica eszméje 908

DUMITRU V. FIROIU • 35 éves a köztársaság (D. G. fordítása) 910

GERE MIHÁLY • A nemzeti kérdés tudományos, marxista—leninista megoldása — a Román Kommunista Párt történelmi műve 914

KALLÓS MIKLÓS • Az elméleti-ideológiai világ- és életszemléletről 917

OLIMPIU MATICHESCU • Felemelt fejvel (K. M. fordítása) 922

BALOGH ANDRÁS • Gazdaság és államigazgatás 926

VORZSÁK ALMOS • 35 év külkereskedelem: eredmények és távlatok 930

* * * Fórum: a Romániai magyar irodalmi lexikon (Korunk-délelőttök — Szabó György, Tövissi József, Tenkei Tibor, Gaal György és Balogh Edgár hozzájárulása) 934

ANGI ISTVÁN • Mimézis, érzelem, hitelesség: a kodályi zene esztétikuma 941

KANYADI SÁNDOR • Hétlábú bogár (vers) 950

HALMOS KATALIN • Kóruskultúráról — Kodály-évfordulóra (Interjú Nagy Istvánnal) 951

JEGYZETEK

KÁNTOR LAJOS • Mohy — és a dátumok 955

KATEDRAKÖZELBEN

CSALAH MÁRTA—LÁSZLÓ BAKK ANIKÓ • Zeneóvodai tapasztalatok (Vallo-más két szólamban) 956

SZENIK ILONA • A zenei nevelés koncepciója 960

FARKAS CS. MAGDA • A demográfiai determinizmus nyelvi csatornája I. 963

DOKUMENTUMOK

SZEGŐ JÚLIA • Az „ismeretlen” Kodály hétköznapijaihoz 968

ÉLŐ TÖRTÉNELEM

VAJDA LAJOS • Balánbánya történetéből 972

SZABADEGYETEM

VIORICA CUCU • Erdélyi gyógyszerészeti folyóiratok a két világháború között 977

SALLO ERVIN • Megdőlt egy alaptörvény? (Kémia) 979

VINCZE MÁRIA • Számítástechnika — üzemi szinten (Mezőgazdaság) 980

SZEMLE

ROHONYI ZOLTÁN • „Igaz kötelességű bujdosó szolgája” (Peregrináció Nagy-enyedtől Európáig) 983

VOIGT VILMOS • A bihari folklór újabb virágai 985

T. TÓTH SÁNDOR • Mi a valószínűségszámítás? 987

(Folytatása a III. borítón)

KORUNK

ALAPÍTÓTTA Dienes László (1926) — **SZERKESZTETTE** Gaál Gábor (1929—1940).

Főszerkesztő: Gáll Ernő • Főszerkesztő-helyettes: Rácz Győző

Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Móccok útja 3. — Telefon: 2 18 36.

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, căsuța poștală 273. Republica Socialistă România.

NICOLAE CEAUȘESCU

A Román Kommunista Párt főtitkára,
Románia Szocialista Köztársaság elnöke

A ROMÁN KOMMUNISTA PÁRT ORSZÁGOS KONFERENCIÁJA

Előre mutató üzenet

Az utóbbi másfél évtized során a pártéletben hagyományossá honosodott az a szokás, hogy két kongresszus között országos konferenciát tartunk.

Ez a hagyomány sok mindent kifejez; egyrészt a pártmunka fokozott demokratizálódását s általában azt a törekvést tükrözi, hogy magas fórumon, széles körű tanácskozáson vitassák meg az időszerű kérdéseket, másrészt a konferencia alkalmat nyújt arra, hogy fölmérjék az előző pártkongresszus meghatározta úton elért eredményeket, elemezzék a hiányosságokat, kijelöljék a további teendőket.

Az 1982. december 16—18. közt tartott konferencia különleges helyzetben ült össze. A nemzetközi viszonyok alapvető meghatározója a kiéleződő feszültség: az 1973-ban kezdődött gazdasági válság tovább tart; bizonyos vonatkozásban elmélyült, sok tekintetben a krónikusság jeleit öltötte, s messzemenő következményekkel járt. És nyilvánvaló, hogy a közeljövőben sem áll be gyors javulás, az elhúzóadás pedig az egész emberiséget nehéz helyzetbe hozta. A gazdag és a szegény államok, népek közötti szakadék nemhogy csökkent volna, hanem növekedett, aggasztóan nagy — és egyre nő — a munkanélküliek száma a legfejlettebb tőkés államokban is, ijesztő méreteket öltött sok-sok állam eladósodása, mondhatni általános tendenciává fajult a pénzhilágulás, s ennek nyomán a dolgozók vásárlóerejének a romlása, miközben a fűtőanyagok és általában az energia ára magasra emelkedett.

Ilyen körülmények között pedig — ez már szomorú történelmi tapasztalat — az országok, népek, szövetségek közötti súrlódások, villongások gyakoribbá válnak, fokozódik a fegyverkezési hajsza, mi több, ezekben az években — sajnos — tanúi lehettünk új, súlyos fegyveres konfrontációknak, a mai napig is tartó véres háborúknak.

Országunk — ismeretes — több mint száz állammal tart fenn gazdasági kapcsolatot, intenzíven bekapcsolódtunk a nemzetközi kereskedelembe; ez számottevő módon hozzájárult haladásunkhoz, fokozta jólétünket. Az viszont természetes, hogy nem vonhatjuk ki magunkat a nemzetközi gazdasági viszonyok kedvezőtlen hatása alól — erre különben a legnagyobb, a legfejlettebb államok sem képesek —, az eltelt években tehát s a jelen pillanatban is szembe kell néznünk a nemzetközi valutáris helyzet megrázkódtatásaival, a világpiaci árak emelkedésével, a vásárlóerő csökkenésének, a beruházások világszerte mutatózó pangásának a következményeivel.

Míndez megmutatkozott a főtítkári jelentés bevezetőjében is; pártunk főtitkára, Nicolae Ceaușescu elvtárs többek között a következőket mondotta:

„Rendkívül zürzavaros korszakot élünk át, az emberiséget nagyarányú gazdasági, politikai és katonai megrázkódtatások, viharok, orkánok sújtják, súlyos megpróbáltatásoknak teszik ki a népeket, nagy károkat, szenvedést okoznak ezeknek.

E súlyos körülmények között, szembeszállván az orkánok, megrázkódtatások kavarta hullámokkal, a legnagyobb figyelemmel kell kormányoznunk hajónkat, hogy biztosíthassuk hazánk haladását a kommunista társadalom magaslatai felé.

Már az elején azért ecseteltem vázlatosan a világlajelenségek tablóját, hogy jobban megértsük azokat a nehéz körülményeket, amelyek közepette a XII. kongresszus óta eltelt években dolgoztunk, és meghatározzuk: miként kell eljárunk az elkövetkező esztendőkből a világgazdasági válság kihatásainak csökkentéséért, hogy hazánkat a haladás és a civilizáció újabb magaslataira emelhesük.”

A nehézségek ellenére is az elmúlt esztendőkből népünk töretlen lendülettel dolgozott, és számottevő eredményeket ért el. A konferencia nagy ünnep előestéjén, a köztársaság kikiáltásának 35. évfordulóját megelőző napokban ült össze, s ez az alkalom egyben lehetőségét nyújtott a köztársaság kikiáltása óta megtett út fölmerésére. Köztudott, hogy a tervgazdálkodás éveiben az ország ipari termelése 50-szeresen emelkedett, a mezőgazdaság pedig 3,5-szeresen, ami biztosította a nemzeti jövedelem 15-szörös gyarapodását. A fejlődés különösen az utóbbi tíz-tizenkét évben, tehát a hetvenes és nyolcvanas évek során növekedett viharos mód, és ennek nyomán az állóalapok értéke elérte a 2000 milliárd lejt; ez a

gyarapodás nemzetközi összehasonlításban is igen-igen szép, s ennek köszönhető, hogy országunk immár kilépett a gyengén fejlett államok sorából, és megtehetőek a feltételei annak, hogy rövidesen a közepesen fejlettek szintjére emelkedhessünk.

„A realitások, a tények alapján, jóhiszemű emberként bárki fölmérheti, hogy a szocializmus éveiben népünk kiemelkedő sikereket ért el a gazdasági-társadalmi fejlődésben [...]. Hazánk nehéz és zaklatott történelmi fejlődésének folyamát szemlélve jogos büszkeséggel mondhatjuk el, hogy csakis a szocializmus teremtette meg az elmaradottság, a gyengénfejlettség gyors felszámolásához szükséges feltételeket, és biztosította Románia lendületes előrehaladását valamennyi tevékenységi területen” — hangoztatta a párt főtájkára.

Különösen kimagasló eredményeket értünk el a nemzetközi kereskedelem tereén, az aktív mérleg megvalósulására törő igyekezetünkben. Jellemző e tekintetben, hogy jelentősen növeltük a kivitt, mérsékeltük a behozatalt, s mindezek gyümölcseként 1981-ben 300 millió dollár értékű aktív kereskedelmi mérleget értünk el, 1982-ben viszont már 1,8 milliárd dolláros fizetési mérlegtöbblettel számolhatunk. Hogy milyen nagy eredmény ez, akkor értjük meg csak igazán, ha arra emlékeztetünk, hogy ma különösen kiéleződött a verseny a nemzetközi piacokon, s minden állam fokozott mértékben törekszik arra, hogy kivitelét növelje, behozatalt pedig csökkentse.

Ismeretes, hogy az energiahordozók világszintű árának gyors emelkedése által teremtett helyzetben pártunk már a válság kezdetén fölismerte a várható következményeket, és a párt XII. kongresszusán azt a világviszonylatban is ritka mérszégű tervet tűzte az ország elé, hogy magunk állítsuk elő a legfontosabb fűtőanyagokat, és függetlenítsük nemzetgazdaságunkat a kapitalista trösztök, monopóliumok, kartellek, különféle tőkés csoportok üzemeltől, sötét manővereitől.

Azóta eltelt három esztendő. És az ország dolgozói erőteljes és széles körű munkával iparkodtak e nagyszerű célkitűzés megvalósítására, s az elmúlt évek már meg is termették gyümölcsüket, mi több, számottevő túlteljesítésről beszélhetünk. Ez a bátor elhatározás tehát reálisnak bizonyult.

„Hangsúlyoznom kell — olvashatjuk a főtájkári jelentésben —, hogy már 1983-ban az elsődleges energiafogyasztás több mint 9 százalékát saját erőnkől fedezzük, ami följogosít annak feltételezésére, hogy hamarabb megvalósítjuk a XII. kongresszusnak a teljes energetikai függetlenség biztosítására vonatkozó előírásait.”

E bejelentést méltán fogadta hatalmas taps.

A kommunista nyíltság és őszinteség, az alkotó szellemű bírálat és önbírálat jegyében ugyanakkor a konferencia számos gondra, hiányosságra, lemaradásra is kitért. Hogy az előbb említett energiagazdálkodásnál maradjunk, szövé tették, hogy több erőmű építésében késlekedés mutatkozik, s üzembe helyezésük elhúzó-dása átmeneti zavarokat okozott az áramszolgáltatásban, ami kihatott mind a termelésre, mind a lakosság villannyal való ellátására.

Nem hallgatható el az sem, hogy a mezőgazdaság — noha az idén gazdag termést takarítottunk be — elmarad a lehetőségeitől, nem aknázza ki kellőképp az adottságait, s különösen az állati hozamok nem kielégítőek, ami zavarokat okoz a lakosság ellátásában.

„Teljesen rendellenes az utóbbi években előállt helyzet — olvassuk a jelentésben —, amikor is a mezőgazdaságnak szánt importok nagyobbak voltak e gazdasági ágazat export-megvalósulásainál, figyelembe véve azt a tényt is, hogy a múltban Románia gabona- és más mezőgazdasági termékei exportőr volt, s a valutában számított jövedelmek legnagyobb része a mezőgazdasági termékek exportjából származott [...].

Ez a két esztendő — emlékeztetett rá Nicolae Ceaușescu elvtárs — nagyon komolyan felhívta figyelmünket egyes lemaradásokra: még nagyobb erővel vetette felszínre a XII. kongresszus által az energetikai bázis erőteljesebb fejlesztésére és az energetikai függetlenség megvalósítására, a nyersanyagalap növelésére, a mezőgazdaság gyorsabb ütemű fejlődésére kijelölt célkitűzések helyességét.”

E célkitűzések valóra váltása végett a főtájkári jelentés ismételtén vázolta az elmúlt esztendőben kidolgozott különprogramok főbb feladatait, amelyek ágazatonként részletezik a legfontosabb tennivalókat, s módot nyújtanak lehetőségeink jobb kiaknázására, az erőforrások föl kutatására, a tartalékok teljes mozgósítására.

Az viszont nyilvánvaló, hogy a mai rendkívül súlyos világgazdasági helyzetben nem teljesíthetjük teljes mértékben és minden vonatkozásban a sok eszten-

dővel ezelőtt — és jóval kedvezőbb körülmények között — kitűzött célokat. A főttkári jelentés őszintén rámutat arra, hogy a jelenlegi ötéves terv „első két évében az ipari fejlődés üteme alacsonyabb volt [...] a megszabottnál“, és „feltehetőleg az egész ötéves terv folyamán csökkentettebb lesz ez az ütem, mint amilyent a terv előír“.

Pártunk főttkára ugyanakkor nyomatékosan jelentette ki a következőket is: „Azí viszont hangsúlyozni szeretném, hogy megvan a lehetőségünk, és mindent meg is kell tennünk azért, hogy az elkövetkező három év folyamán sokban megközelítsük az ötéves tervben előírt fejlesztési ütemet.“

Napjainkban gyakran hallhatjuk, olvashatjuk, hogy a gazdagabb, fejlettebb államok egész sorában is visszaesik a termelés. Más országok pedig már csak azt a szerény célt tűzik maguk elé, hogy valamiképpen megőrizzék az eddig elért színvonalat. Egyes kormányok a „stagfláció“ állapotából igyekeznek kimozdítani országukat, némelyek ellenben azzal is megelégszenek, hogy az inflációs rátát felére csökkentik. Ilyen körülmények közepette országunk népe fokozott mértékben figyelt a konferenciára, s várta, hogy e nagy tanácskozás számunkra milyen jövőt körvonalaz, mit várhatunk az elkövetkező esztendőkre.

Mindezekből eredően nekünk is több a gondunk, nehézségünk, mint régebben, mi is szembe kell hogy nézzünk olyan jelenségekkel, amelyekkel eddigi szocialista építésünk során nem találkoztunk.

Mindenki számára világos, hogy bizonyos szükségintézkedések elkerülhetetlenek, a takarékoság például mindenre kiterjedően kötelező érvényű; az is érthető, hogy bizonyos nagyberuházások megkezdését a későbbi évekre halasztjuk, ugyanakkor pedig több, már folyamatban lévő építkezés iramát lelassítjuk, befejezésüket távolabbi évekre ütemezzük át, hogy a rendelkezésünkre álló szűkösebb erőket a legdöntőbb ágazatokba tereljük, például új bányák nyitására, hő- és vízi erőművek építésére vagy a földművelés fejlesztésére fordítsuk.

Eme kényszerű (de tegyük hozzá, ugyanakkor a mai helyzetben szükséges és ésszerű) módosítások mellett is eredeti célkitűzéseink lényegében véve változatlanok maradnak, fejlődésünk nem szenved nagyobb csorbát; ezt a főttkári jelentés — mindannyiunk örömeire és megnyugvására — erőteljesen kiemelte:

„Számot vetve az ötéves terv első két esztendei eredményeivel, valamint a világgazdasági helyzettel, a VII. ötéves terv elkövetkező három évében továbbra is az összes tevékenységi ágak intenzív fejlesztésére, a termelés minőségi javítására és a gazdasági hatékonyság gyarapítására fektetjük a hangsúlyt. Nem áll szándékunkban lassítani az előrehaladási ütemet, sem pedig fedezékbe húzódni, amíg elül a vihar. Eltökélt akarattal: minden intézkedést megtenni az előrehaladás gyorsításáért, még e súlyos feltételek közepette is [...]“

A kommunisták nagy tanácskozásának ez a kijelentés a legforróbb, a legidősebb és a legelőremutatóbb üzenete. Az erőnek, a határozottságnak, magabiztosságnak ez a kinyilatkoztatása méltó eddigi hagyományainkhoz, a múltban vívott nehéz harcokhoz, a 35 éves köztársasági korszakban kifejtett fölöttébb eredményes, sikeres országépítő, szocializmust honosító munkánkhoz. Ugyanakkor híven bizonyítja a szocialista rendszer felsőbbrendűségét s a kommunizmust, a párt, az egész nép amaz elszántságát, hogy a főttkár, az államfő köré tömörülve, példás egységben — minden nehézség ellenére — töretlenül haladunk a jövőben is a jólét, a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom létrehozásának útján.

A kapitalista gazdasági válságok néhány évszázados történetének tanulsága, hogy a hatalmasok, a nagyok és, tegyük hozzá, a gátlástalanok, megerősödve kerülnek ki a krízisből, míg a kisebb, gyengébb üzemek, vállalatok, népek, országok legyengülten, megtörtén veszülék át a terhes időket. A jelenlegi tóks világ viszonylag új hatalmasságai, de máris valóságos nagy cápái a multinacionális vállalatok. Tevékenységükre pedig jellemző, hogy nem ismernek országhatárokat, nem számolnak a népi, nemzeti érdekekkel, tényleges államok az államban, s különösen a kisebb népek jogait tiporják lábba, a gyengébb országokat sújtják álnok sakkhúzásaiikkal, fondorlatos manővereikkal, szipolyozó manipulációikkal, s meggátolják eme nemzetek fejlődését, jólétük megteremtését, kultúrájuk fölvirágzását. Az úgynevezett Eszak—Dél párbeszéd éles vitáinak gyakori témája a gyengék nemzeti fejlődésének, kibontakozásának állandó fékezése a multinacionális vállalatok részéről.

Számunkra viszont a szocializmus nagy-nagy értékét jelzi az a tény, hogy a szocialista társadalom fejlődése egyúttal a nemzeti kibontakozást is jelenti: a társadalmi osztályok közti egykori feszültség megszűntét, a falu és város közti távolság fokozatos eltűnését, a fizikai és szellemi munka közti különbség apadását, az életszínvonal általános emelkedését s mindennek nyomán az emberek, csoportok, rétegek folyamatos közeledését, a kultúra közkinccsé válását, életünk szebbé, hu-

mánusabbá, derüesebbé alakulását. Annak, hogy függetlenek vagyunk, annak, hogy sorsunk urai vagyunk, annak ez a haszna, értelme, emberi és nemzeti gyümölcse.

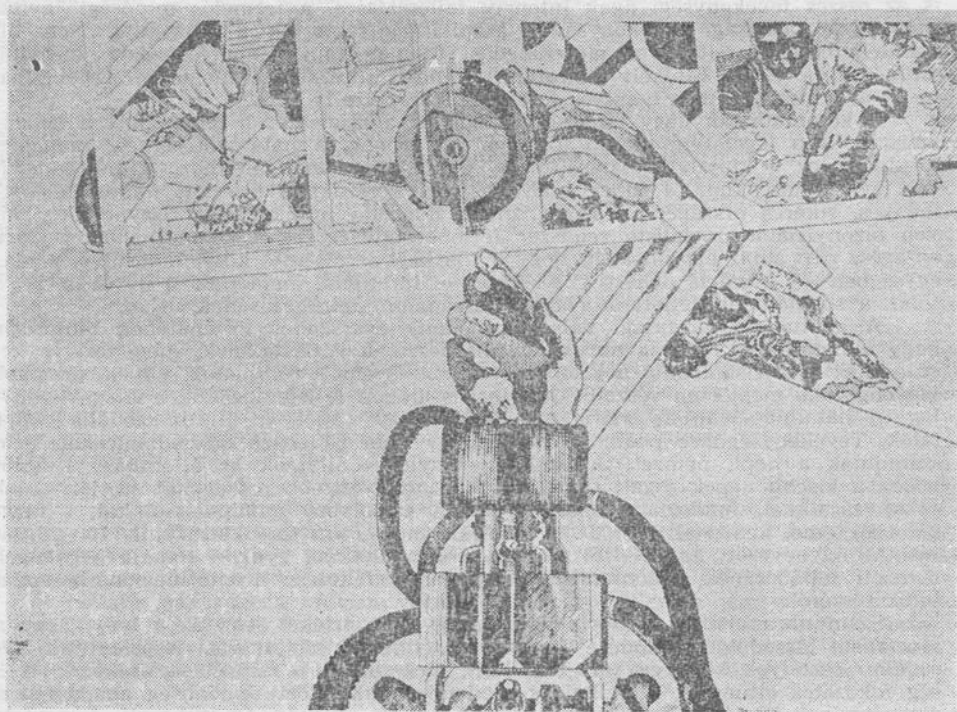
Pártunk jelentősebb tanácskozásai, ismert okmányai, főtítkáruk jelentései mindig is foglalkoznak e problémakörrel, s a helyzetnek megfelelően, az új fejlemények fényében a nemzeti és nemzetiségi kérdés sokoldalú, alapos megvilágítást nyer. Így történt ezúttal is. Az ország első embere az államférfi felelősségtudatától áthatott szavakkal szólott ez ügyben:

„Tekintettel az évszázados történelmi fejlődés és együttélés eredményeként Romániában létező együttélő nemzetiségekre, töretlenül alkalmaznunk kell pártunk marxista—leninista politikáját a nemzeti kérdésben, biztosítva nemzetiségre való tekintet nélkül az összes állampolgárok számára a teljes jogegyenlőséget minden területen, azt, hogy részt vegyenek a társadalom vezetésében. Állandóan szem előtt kell tartanunk, hogy a nehéz pillanatokban a reakció a népek, a különböző nemzetiségű dolgozók közti uszítás, ellenségeskedésszítás és megosztás eszközt alkalmazta. Eppen ezért töretlenül megvalósítva pártunk nemzeti politikáját, biztosítva a különböző nemzetiségű dolgozók teljes, az egész néphez hasonló érvényesülésének feltételeit, határozottan vissza kell vágnunk bármilyen nacionalista vagy sovínista megnyilvánulásnak, keményen vissza kell utasítanunk a nemzetközi reakció bármilyen arra irányuló próbálkozását, hogy beavatkozzék Románia belügyeibe. Egy pillanatra se feledkezzünk meg arról, hogy az együttélő nemzetiségekhez tartozó dolgozók a szocialista Románia állampolgárai, s ugyanolyan jogaik és kötelességeik vannak, mint a haza összes többi állampolgárának.“

Ezek a szavak számunkra, szerzői és szerkesztői munkánkban egyaránt vezérfonalat, zsinórmértéket jelentenek — és évekre szóló munkatervet.

Ezúttal — egy vezércikk terjedelmének megfelelően — csupán néhány főbb gondolat elemzésre vállalkoztunk, a következő lapszámokban viszont a jelentésben foglalt kérdéseket rendszeresen tanulmányjellegű írásokban elemezzük olvasóink elmélyült tájékoztatása érdekében.

KORUNK

Paulovics László: Építő kezek

JELENTÉS

— előterjesztette Nicolae Ceaușescu elvtárs,
a Román Kommunista Párt főtitkára

(Részlet)

VIII. Ideológiai, politikai-nevelő munka a dolgozók dialektikus materialista, hazafias neveléséért, az új, forradalmi humanizmus érvényesítéséért, az egész nép párt körüli egységének erősítéséért

Tisztelt elvtársak!

A gazdasági-társadalmi fejlesztés és a szocialista építés egész művében különlegesen fontos szerep hárul az elméleti, a nevelő munkára, a néptömegek, az új ember szocialista tudatának alakítását szolgáló politikai munkára. Mint már megjegyeztem, a termelők, gazdaságunk és társadalmunk rohamos fejlődéséhez viszonyítva az elméleti-ideológiai tevékenység, a szocialista tudat alakítását szolgáló politikai-nevelő munka bizonyos lemaradása tapasztalható.

Amint megvitatás végett az Országos Konferenciára beterjesztett dokumentumok hangsúlyozzák, nagyobb figyelmet kell fordítanunk erre a területre, kitaróbban kell munkálkodnunk különböző elméleti-ideológiai kérdések tisztázásáért, összhangban társadalmunk fejlődési stádiumával, valamint a világhelyzettel, a világszerte végbemenő forradalmi átalakulásokkal, a korunkban felmerülő új problémákkal. Hozzá kell segítenünk a dolgozókat az események, a társadalmi fejlődés irányja megértéséhez, annak a megértéséhez, hogy az egész belpolitikai és nemzetközi fejlődés határozottan tanúsítja a dialektikus materialista világ- és élet szemlélet helyességét, hogy a szocialista szerveződés az egyetlen útja az egyenlőtlenségek, egyik nép másik általi elnyomása, a néptömegek kizsákmányolása és elnyomása megszüntetésének, egy emberibb, igazabb, jobb társadalom megteremtésének, amely társadalom egyenlő munka- és életkörülményeket nyújt az összes honpolgároknak, lehetővé teszi az emberi egyenlőség, az összes nemzetek teljes kibontakozását. *(Élénk és hatalmas taps.)*

Az új ember formálását szolgáló politikai-nevelő munka során hangsúlyozzuk állandóan a szocializmus, a forradalmi humanizmus, a szocialista termelési viszonyok, a társadalmi és nemzeti termékek a szocialista etika és méltányosság szellemében való elosztása felsőbbrendűségét, de egyben ügyeljünk ezeknek az elveknek a töretlen érvényesülésére az összes tevékenységi területeken.

Nagyobb hangsúlyt kell helyeznünk továbbá a dolgozók tulajdonosi, termelői és hasznélvezői szerepének a tudatosítására; annak tudatosítására, hogy védelmezni és szüntelenül fejleszteni kell a szocialista tulajdont, a társadalmi egyenlőség, a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom és a kommunizmus megteremtésének alapját. *(Hatalmas taps.)* Az egész politikai-nevelő munkában hangsúlyoznunk kell, hogy a társadalom minden tagjának, valamennyi honpolgárnak, függetlenül attól, hogy milyen munkahelyen dolgozik, gondoskodással és felelősséggel kell viseltetnie a szocialista tulajdon szüntelen fejlesztése iránt, s még nagyobb felelősség hárul ilyen tekintetben az összes tevékenységi szektorok vezető kádereire. Egy pillanatilag se feledkezzünk meg arról, hogy az egész társadalmi fejlődés, a nép jóléte, a haza függetlensége a szocialista társadalom műszaki-anyagi alapjának erősítésétől függ, hogy ez alapvető, döntő tényezője a nemzeti vagyon, az egész társadalom fejlesztésének. A magas fokú öntudattal rendelkező új ember formálását szolgáló politikai-nevelő munka helyezzen különleges súlyt a szocialista tulajdon, annak megvédelmezése és fejlesztése iránti felelősség növelésére.

A politikai-ideológiai munka ápolja nemzetiségi különbség nélkül az összes dolgozók körében a hazafias büszkeséget népünk dicsőséges harci múltja, a szocialista építés nagyszerű vívmányai iránt, fejlessze erőteljesen a nép, a haza, a párt iránti szeretet érzését, azt az elhatározást, hogy minden körülmények között szolgáljuk az ország érdekeit, a szocializmus ügyét. *(Hatalmas, hosszan tartó taps.)*

Megkülönböztetett figyelmet kell szentelni az ifjúság nevelésének, munkára és életre való felkészítésének. Plántáljuk az ifjúság tudatába a forradalmi szellemet, a tudomány és az emberi megismerés legújabb vívmányai elsajátításá-

nak óhaját, azt az elhatározást, hogy minden körülmények között forradalmárként, hazafiként cselekszik, mindig népet, a szocializmus ügyét, a békét szolgálja. *(Élénk taps.)*

Ugyanakkor fejlesszük a dolgozók körében a nemzetközi szolidaritás, a más népekkel való barátság és egyenlő együttműködés érzését.

Ügyszintén a leghatározottabban kell munkálkodnunk a régi társadalom különböző nézeteinek, az imperialista, kolonialista elméleteknek, a tőkés ideológiának a leleplezéséért és leküzdéséért, kiemelve a mi világ- és életszemléletünk, a szocialista viszonyok, a szocialista humanizmus felsőbbrendűségét, az emberi szabadság és jog felsőbbrendűségét a szocialista társadalomban.

Hangsúlyozzuk szüntelenül, hogy forradalmi humanizmusunk, egész társadalmunk előtérbe helyezi az embert, annak jólétét és boldogságát, az emberi egyenlőség kibontakozását, mindama feltételek létrejöttét, amelyeknek közepette egyenlően, nemzetiségi különbség nélkül érvényesülhet valamennyi honpolgár. Határozottan fel kell lépünk azért, hogy ezek az elvek erőteljesen érvényesüljenek minden területen, erélyesen állást kell foglalni a semmibevételükre vagy megsértésükre irányuló bármilyen tendencia ellen. *(Élénk taps.)*

Az új tudatformálást célzó egész politikai-nevelő tevékenységben a világról és az életről alkotott dialektikus materialista, forradalmi nézetből, a tudományos szocializmus elveiből induljunk ki. Ez megkívánja a társadalomban végbemenő nagy átalakulások, a fejlődés objektív irányai, a társadalomfejlődési törvények, a tudományos vívmányok és az egyetemes megismerés elmélyült értelmezését és magyarázását, amelyek napról napra alátámasztják a világról és az életről alkotott dialektikus materialista nézet helyességét, a környező világ anyagságát.

Határozottan vissza kell vernünk és le kell lepleznünk a retrográd, misztikus nézeteket, kérelhetetlen harcot kell vívni az emberek tudatára és életére gyakorolt burzsoá befolyás ellen, határozott álláspontra kell helyezkednünk a nacionalizmussal, sovinizmussal, rasszizmussal, antiszemizmussal és minden olyan próbálkozással szemben, amely az emberek egymásra uszítását, megalázását célozza, mindama reakciós erők manővereként, amelyek a jelenlegi nemzetközi feltételek közepette ismét kimustrált módszereikhez, próbálkozásaikhoz folyamodnak, hogy röst üssenek a haladó erők, a néptömegek egységén és összeforrottságán az imperializmus és kolonializmus ellen, a háború ellen, a béke és a nemzeti függetlenség politikájáért vívott harcban. Pártunktól, szocialista társadalmunktól idegen volt és marad az ilyen megnyilvánulásokkal szembeni passzív magatartás. Pártunk, társadalmunk következetesen küzdött és küzd ezután is azért, hogy az összes dolgozók tudományosan értelmezzék a szocializmus elveit, a gazdasági-társadalmi fejlődés törvényeit, s hogy állandóan fokozódjék az egész nép felelősségérzete, tudatos részvállalása valamennyi tevékenységi szektor vezetésében.

Felelősségteljes feladatok hárulnak a pártra, a tömeg- és társadalmi szervezetekre, az alkotási szövetségekre, a sajtóra, a rádióra és televízióra, társadalmunk mindmennyi nevelési szervére. A párt vezetésével kitaró tevékenységet kell folytatniuk a káderek politikai-ideológiai színvonalának emeléseért, a tömegek forradalmi, szocialista öntudatának kialakításaért, hogy egész népünket felvértezzék a szocializmusért, a kommunizmusért, az igazság és a társadalmi egyenlőség rendjéért vívott harc forradalmi fegyverével. *(Hatalmas, hosszan tartó taps.)* A sajtónak, a rádiónak és televíziónak, az összes tömegtájékoztató eszköznek, az irodalomnak, a színháznak, a filmművészetnek és az emberek millióihoz szóló többi művészeti ágnek a párt ideológiája szellemében kell felvetnie és tárgyalnia a társadalmunkat foglalkoztató problémákat, és szilárd álláspontra kell helyezkednie a különféle negatív jelenségekkel szemben, előtérbe helyezve pártunknak a világról s az életről alkotott forradalmi nézete és elvei hirdetését. Fel kell vértetniük a haza ifjúságát, az egész népet a forradalmi harc elméletével; fejleszteniük kell arra irányuló eltökéltségüket, hogy felülkerekedjenek bármilyen nehézségen és biztosítsák hazánk szüntelen felemelkedését a haladás és a civilizáció magaslataira. *(Hatalmas, hosszan tartó taps.)*

A hazai társadalom jelenlegi fejlődési stádiumát taglaló dokumentumok, az elméleti problémák és a politikai-nevelő tevékenység vetületei a pártprogram szerves részeként új, ragyogó távlatot adnak pártunk és népünk egész tevékenységének. Ugyanakkor dinamizálniuk kell a valamennyi szektorban folyó tevékenységet, még szilárdabbá kell kovácsolniuk a párt erejét és egységét, vezető szerepét, erősíteniük kell egész népünk egységét a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja keretében, tovább kell szilárdítaniuk hazánk szuverenitását és függetlenségét. *(Hatalmas taps.)*

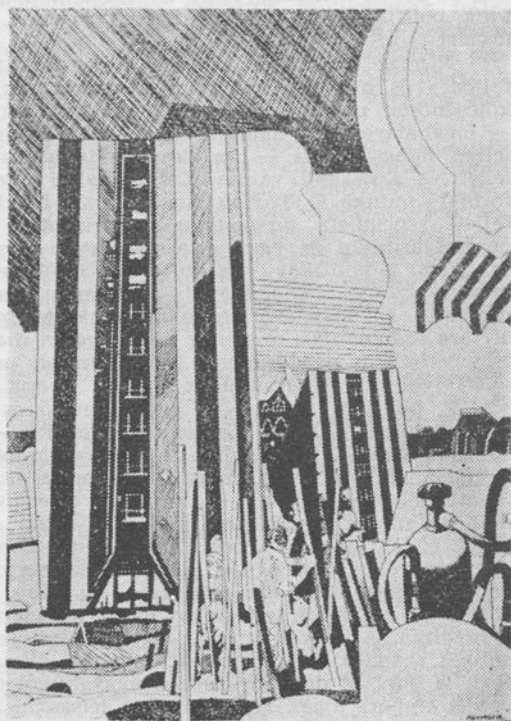
Az Országos Konferencia vitájára bocsátott kérdések biztosítják a XII. kongresszus határozatainak valóra váltását, Románia felemelkedését egy magasabb

fejlődési szintre, a nép anyagi és szellemi jólétének szüntelen gyarapodását. Most döntő fontosságú a gyakorlatba ültetésüket célzó szervezeti, gyakorlati tevékenység. A párt- és állami szervek, a demokratikus szervek, nemzetiségi különbség nélkül az összes dolgozók, az egész nép teljes egységben kell hogy munkálkodjék a gazdasági-társadalmi fejlesztési terv, az összes határozatok legjobb körülmények közötti valóra váltásán. Minden egyes dolgozónak határozottan kell cselekednie munkahelyén a párt és a nép által rábízott feladatok teljesítéséért, munkával, konkrét tettekkel válaszolva az előlegezett bizalomra, a párt és a nép elvárásaira, biztosítva a XII. kongresszus határozatait, a pártprogram maradéktalan életbe ültetését.

Minden szükségessel rendelkezünk, megtehetjük, megvan az erőnk ahhoz, hogy felülkerekedjünk az egyik vagy másik szektorban felmerült nehézségeken. Tegyük meg mindent azért, hogy a világgazdasági válság kihatásai a lehető legkevésbé érződjenek hazánkban, biztosítsuk az új fejlődési stádiumra való rátérés célkitűzéseinek megvalósítását, a munka és az élet új minőségét, azt, hogy Románia a haladás és a civilizáció egyre magasabb csúcsaira emelkedjék!

A nehéz, viharos körülmények közepette nyújtjuk tanúbizonyságát szocialista társadalmunk erejének és tartósságának, pártunk ama képességének, hogy újabb és újabb győzelmek felé vezeti népünket, hazánkat. Bizonyítsuk be, hogy viharokban született, az illegális nehéz éveiben edzett kommunista pártunkat nem tántorítja el semmilyen nehézség, és minden körülmények között becsülettel teljesíti történelmi hivatását. Mutassuk meg, hogy pártunk most is eleget tesz hivatásának, egyesíti és vezeti népünket bármilyen nehézség legyőzésében, biztosítva Románia rendíthetetlen előrehaladását a kommunista társadalom ragyogó magaslatai felé. *(Hatalmas taps és éljenzés; perceként visszhangzik: „Ceaușescu — RKP!”, „Ceaușescu — Románia — tiszteletünk, büszkeségünk!”)*

Paulovics László: Építőtelep

Petru Enache elvtárs felszólalása

Mélyen tisztelt és szeretett Nicolae Ceaușescu elvtárs!
Tisztelt elvtársak!

A párt országos konferenciája — a haza sokoldalú fejlődését meghatározó dokumentumaival és irányelveivel, szocialista társadalmunk alapvető kérdéseinek megvitatásával, egész munkásságunk még határozottabb tudományos megalapozásával — a párt és az ország életének rendkívüli jelentőségű eseménye. Az országos konferenciának történelmi kötelessége a jelenlegi belpolitikai helyzet és a nemzetközi élet fejleményeinek körülményei között megszabni a XII. kongresszus határozatainak végrehajtásához szükséges új intézkedéseket, amelyek új, serkentő hatással kell hogy legyenek a nép anyagi és szellemi alkotómunkájára.

Annak a mélyesen dialektikus nézőpontnak a szellemében, amelyben a szocializmus építésének bonyolult kérdései felvetődnek, magától értetődő, hogy az országos pártkonferencián megvitatott gazdasági programmal együtt a politikai-ideológiai és kulturális-nevelési munka elemzésével is foglalkozunk, minthogy e tevékenység a júniusi plenáris programervényű dokumentumának újító, forradalmi eszméi révén különleges feladatokkal bízott meg a tömegek szocialista nevelésében. Nicolae Ceaușescu elvtárs a párt júniusi plenáris ülésén elmondott előadói beszédének fényes eszméit és irányelveit alaposan tanulmányozták egész politikai-ideológiai nevelési hálózatunkban, megvittatták a tömegkommunikációs eszközök keretében, egész pártunkban. E viták során a kommunisták, az egész nép kifejezte nagyrabecsülését Nicolae Ceaușescu elvtárs rendkívüli szerepét illetően az új társadalom építésének általános tökéletesítését célzó tevékenységben, fáradhatatlan munkája, fölmérhetetlen értékű elméleti és gyakorlati hozzájárulása iránt a párt és az ország bel- és külpolitikája kidolgozásában és alkalmazásában, a sokoldalúan fejlett szocialista építés és Románia kommunizmus felé haladása stratégiájának és taktikájának megalkotásában.

A kommunisták, az egész nép egyidejűleg hangsúlyozta Elena Ceaușescu elvtársnő jelentős hozzájárulását a párt és az állam vezetésében, megkülönböztetett szerepét a román és a nemzetközi tudomány fejlődésében. Megelégedéssel jelentem a konferenciának, hogy az egész nép kifejezte egyetértését kommunista pártunk politikájával, és azt az elhatározását, hogy mindent megtegyen megvalósításáért.

Nicolae Ceaușescu elvtárs forradalmi felfogásának szellemében a gazdasági fejlődés és a tömegek szocialista tudatának alakítása között állandó az egymást kölcsönösen meghatározó viszony. Ha az anyagi alap — a marxista tétel szerint — meghatározza a tudatot, egyidejűleg — mint ahogy azt pártunk főtítkára ismételt hangsúlyozta — az élenjáró tudat az anyagi fejlődés felgyorsító tényezője lehet, és azzá kell válnia. E forradalmi tétel fényében a politikai, az új embert formáló munka a jövőben igen jelentős feladat elvégzésére hivatott. A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtése egyaránt jelenti a modern és erős nemzetgazdaság és egyben a magasabb rendű ember kialakítását, akinek széles és átfogó a politikai és a kulturális látóköre, aki alaposan felfegyverezte magát a munkásosztály ideológiájával, a kommunista etika elveivel, és képes arra, hogy megértse és magáévá tegye pártunk téziseit és irányelveit. Nicolae Ceaușescu elvtárs tudományos művének mélyesen dialektikus lényegét. Nevelőmunkánk hatékonyságát a gazdaságban társadalmunk minden egyes termelőegységének eredményeivel kell felbecsülnünk.

A politikai munka, az egész nevelő és propaganda munka annál is szükségesebb, mivel a jelen körülmények között — ahogy azt Nicolae Ceaușescu elvtárs hangsúlyozta — felerősödött a burzsoá propaganda, amely megkísérli befektetni a szocialista valóságot, magát a tudományos szocializmus legitimitását. Mint köztudott, jelenleg erős antikommunista offenzíva bontakozik ki, valóságos „antikommunista modern kereszties hadjárat”, azzal a semmiféle óvatossággal nem leplezett céllal, hogy a szocializmust mint társadalmi-történeti megoldást lejárássák, hogy árnyékot vessenek a mindenfajta elnyomatás és kizsákmányolás alól felszabadult népek nagy eredményeire. Mi több, a kapitalizmus dicsőítői, oly felmálházott és felfegyverzett hajón evezve, melynek óhatatlan sorsa, hogy elsüllyedjen a rágalmozás kegyetlen mocsarában, attól sem riadnak vissza, hogy nyíltan kijelentsék szándékukat, miszerint egyetlen, általános modellként akarnak érvényt szerezni a burzsoá demokráciának, nagy hűhót csapva az egyéni szabadság, az úgynevezett emberi jogok rég lejaratott jelszavai körül. S mindezeket éppen azok hanгоztatják izgága lármát csapva, akik semmibe veszik az ember alapvető jogait:

a munkához, a javak méltányos elosztásához, a tanulóshoz, az egészségügyi ellátáshoz, az állam ügyeinek vezetéséhez stb. való jogot.

Újabbán — ám ami azt illeti, ez a gyakorlat meglehetősen régi — ezek a körök ugyancsak érdekelték abban, hogy zavart keltsenek a tekintetben, hogy miként oldották meg a szocialista országokban, beleértve országunkat is, a nemzeti kérdést. A nemzeti kérdés fölkavarása — amint azt a konferencián előadott jelentés aláhúzza — nemegyszer szolgált hatékony diverziós fegyverként a történelem folyamán. A vizályok mai ügynökei hasonló célokkal buzgólkodnak abban, hogy minden alap híján lévő pánikot keltő felhívásokhoz folyamodjanak, s ekként bizonyos reakciós körök, hajdani sovén, rasszista üzelmek, eszeveszett irredenta követelmények szószólóivá váljanak. Hasonlóképpen, ugyanazok a retrográd, haladásellenes erők különös figyelmet szentelnek az utóbbi időben a misztikus-valásos propaganda felerősítésének, különféle szektáknak, cinikusan megfélemlítve arról, hogy ezek mily dicstelen szerepet játszanak az emberi tudat megméltelyezésében, az emberek tudatának a mai világ alapvető kérdéseitől való eltérítésében. A cél valójában az, hogy felhasználják a szektákat mint indoktrinációs eszközöket, mint diverziós és kémkedési tevékenységek politikai fegyvereit, hogy a vallásszabadság áttetsző ürügyét felhasználva a szocialista országok megvalósításait rágalmazó írományokat csempésszenek be.

Íme, miért vélem hangsúlyozandónak a konferencia munkálatainak keretén belül, hogy ezekkel a megveszekedett propagandisztikus erőfeszítésekkel, ezzel a szocializmust rágalmazó hadjáratall szemben, amelyre a szocializmus iránti vak gyűlöletükben a reakciós körök aljas módon vetemednek, sokkal energikusabban kell állást foglalnunk, és mozgósítanunk kell az egész világ felelős lelkiismereteit. Ilyen körülmények között szükségesnek mutatkozik mindazok számára, akik a propaganda harc vonalán dolgoznak, hogy sokkal határozottabban munkálkodjunk az elméleti, ideológiai, politikai-nevelő tevékenység fölemelésén a kérdéseknek arra a színvonalára, amelyekkel szembesítődünk, telítsük több meggyőzőerővel és érvelőerővel e téren való munkásságunkat, fejlesszük ama képességünket, hogy érvényes, hiteles módon válaszoljunk a jelenkor legbonyolultabb kérdéseire. Legyünk mindig az eszmei harcok első vonalában, leplezzük le határozottan a burzsoá ideológia öndicsőítő jellegét, világítsuk meg erőteljesen kommunista ideológiánk, pártunk politikájának magasrendűségét. Egyidejűleg szükségesnek mutatkozik a sajtó, a rádió és a televízió, az összes tömegtájékoztató eszközök munkájának feljavítása, amelyek arra hivatottak, hogy — a távlatokat szem előtt tartva — a militarizmus álláspontjáról meggyőzően és széleskörűen megvitassák a szocialista társadalom állandó fejlődésének, az új ember kialakításának kérdéseit, és nagyobb forradalmi kombattivitással és következetességgel érvényesüljenek a jelenkor eszmei harcában.

Eljövendő munkánk lényeges célja az embereknek a haza, a párt és a nép iránti szeretet, a harcos nemzetközi szolidaritás szellemében való nevelése. Amint az világosan kiderült ezen a konferencián is, ahhoz, hogy igaz hazafi legyél, szenvedélyesen szeresd a szülőföldedet, az országnak áldozd lényed legjavát, ismerned kell a dicsőséges harci hagyományokat, a nép történelmét, ahogy az az évszázadok során életre kelt a számtalan nemzedékek áldozata és bátor eszmeharca, a félelmet nem ismerő szabadság- és függetlenségi harcok révén. Meggyőződésem, hogy e tekintetben, az élenjáró szocialista tudat kialakításában, rendkívüli jelentősége van Nicolae Ceaușescu elvtárs fölfogásának történelmünk egységes jellegét illetően.

Minden feltételünk megvan ahhoz, hogy történelemtudósaink e termékeny, tudományos történelemkoncepció szellemében olyan értékes műveket alkossanak, amelyek nagy visszhangot keltenek az ország, az egész világ tudatában. Ily módon megérdemelt helyére kerül a történelem, s ekként megbizonyíthatjuk gyakorlatilag, hogy a nép legfőbb javának tartjuk, hogy áthatottak bennünket a nagy Bálcescu látnoki szavai, miszerint: „A történelem minden nemzet legfőbb könyve. Benne látja meg múltját, jelenét és jövőjét.”

Nyilvánvaló, az idő kérelhetetlen múlása folyamán voltak a nép számára drámai megpróbáltatásokat jelentő pillanatok. Éppen azokban a szomorú pillanatokban igazolódott be különös érvénnyel az az igazság, hogy semmi sem szentebb a hazánál, azokban a pillanatokban került sor a nagy, emlékezetes hőstet-tekre, amelyek történelmileg világossá teszik számunkra a hazafias érzelmek el-évülhetetlenségét. Mily távol esnek e történelmi tanulságoktól azoknak a tettei, akik elárulják hazájukat, amelyben születtek és felnöttek, akik — hazug ígé-
rések által megszedítve — gyáván elhagyják hazájukat, amelyben szüleik és ősük azért harcoltak és áldozták fel magukat, hogy megvédjék, hogy felemeljék a civilizáció fényes magasságaiba, hogy megvalósítsák a nemzeti egységet, és megal-

pozzák a szabad és független jövőt. És mennyire ellentmondanak a történelem tanulságainak azok a gyászos kísérletek, amelyek misztifikálni próbálják a történelmi tanulságok igazságait, megpróbálják alantas, diverziós célokból e tanulságokat meghamisítani, hogy igazolhassák azt, ami igazolhatatlan: a népek egyenlőtlenségi helyzetének fenntartását, az idejétmúlt igények megőrzését a világ befolyási övezetekre osztását illetően, a népek e célból való egymásra uszítását. A nép történelme, az ország egységes történelme — ahogy azt számunkra visszaállította Nicolae Ceaușescu elvtárs nagyszerű, forradalmi és hazafias koncepciója — tanulságokkal teli nyitott könyv a mai és az eljövendő nemzedékek számára.

Íme, miért vélem úgy, hogy kötelességünk megjavítani a haza történelmének megismerési és elsajátítási módozatait, szerves egységben az emberiség történelmével, hogy föl kell javítanunk az iskolai történelemlétkönyveket és a történelem tanításának módszereit, tökéletesítenünk kell múzeumi hálózatunkat és a múzeumok további átszervezését. Ily módon hozzájárulva ahhoz, hogy a nevelőmunkában jobban érvényesüljön a történelmi emlékművek, az alapvető történelmi események szerepe a haza minden fiának, nemzetiségi különbség nélkül való hazafias nevelése érdekében, a közös eszmények testvériségének, Románia további fejlődésének és felvirágoztatásának szellemében.

Az új ember kialakításának, a jellemeik megedzésének, a munka szellemében való nevelés, az emberi gondolat minden értéke iránti tisztelet, a teremtő akarat, a haza kommunista jövője iránti optimista magatartás kialakításának folyamatában nagy szerep hárul az irodalomra és a művészetre, amelyek a XII. kongresszus óta jelentős, a közönség által kedvelt művekkel gyarapodtak. Persze, hangsúlyt helyezve ezekre az eredményekre, nem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, hogy a jelentős művek mellett továbbra is megjelennek közepes, értéktelen művek, néha, sajnos, ideológiailag fogyatékos művek is. Meggyőződésem, hogy a művészet és a kultúra dolgozói képesek kiküszöbölni ezeket a hiányosságokat, képesek eleget tenni annak a felelősségteljes hivatásuknak, hogy egységes alkotói arcvonalba tömörülve, mely minden egyes alkotó mélyeséges azonosulásán alapszik, a szocialista kultúra nemes célértelmével egységes, erőteljes kultúrát, új, értékes műveket teremtsenek, amelyek megütik a nép bizakodó, jogos elvárásainak mértékét. Olyan műveket, amelyek romlatlanul megőrizzék és új, műhatatlan művészi teljesítményekkel gazdagítsák a román nyelvet, amelyet elődeink hagytak ránk azzal a testamentumérvényű akarattal, hogy gondosan ügyeljünk rá, növeljük szüntelenül erejét, ezzel is hitet téve a haza ügye mellett, amelyhez egész lényünkkel hozzá tartozunk.

Mindez csak néhány elvitathatatlan érv, mely pártunk és népünk számára azt a szívünknek drága igazságot bizonyítja, hogy azok az eszmék, nagy jelentőségű politikai iránymutatások, a megvalósításokat célzó javaslatok, amelyek Nicolae Ceaușescu elvtárs programérvényű előadói beszédében a júniusi plenáris ülésen, a párt országos konferenciáján elhangzott nagyszerű jelentésében benne foglaltatnak, labecsülhetetlen elméleti és gyakorlati kincsesárunk a tömegek kommunista és hazafias tudatalakításában és nevelésében.

Mélyen meggyőződve, és azzal az elhatározással, hogy gyökeres javulást érjünk el azon a területen, ahol pártunk vezetőségének megbízásából dolgozom, engedjék meg, hogy befejezől még egyszer kifejezzem teljes egyetértésemet a konferencia dokumentumaival, teljes azonosulásmat pártunk és államunk belpolitikájával és külpolitikájával. Kötelességemnek érzem, és egyben megtisztelő számomra, hogy csatlakozzam mindazokhoz az elvtársakhoz, akik a konferencián kifejezésüket adták népünk tiszteletének és hűségének Nicolae Ceaușescu elvtárs, népünk és pártunk legszeretettebb fia iránt. Szívünk és tudatunk mélyéről megkülönböztetett nagyrabecsüléssel kívánunk a nemzetközi politikai élet kiemelkedő személyiségének, a lánglelkű hazafinak és forradalmár harcosnak egészséget és boldogságot, hogy még sokáig vezesse ugyanolyan hazafias forradalmi odaadással a haza sorsát nagyszerű népünk dicsőségére és üdvére.

A Román Kommunista Párt országos konferenciájának határozata

(Részlet)

Az országos konferencia mindenben magáévá teszi a Nicolae Ceaușescu elvtárs, a párt főtítkára által azzal kapcsolatosan végzett elemzésben foglalt gazdag eszméket, tételeket és orientációkat, hogy a jelenlegi szakaszban mennyire fontos az elméleti-ideológiai tevékenység, a politikai-nevelő munka, hogy fokozni kell a magas fokú hazafias, forradalmi öntudattal rendelkező új ember formálását szolgáló forradalmi, hazafias tömegnevelő munkát.

A konferencia hangsúlyozza, hogy pártunk főtítkára a politikai, filozófiai, tudományos és kulturális gondolkodás legújabb vívmányai, a dialektikus és történelmi materializmus szellemében új tételek és fogalmak kidolgozásával megkülönböztetett mértékben járul hozzá a szocialista és kommunista építés elméletének és gyakorlatának fejlesztéséhez. A konferencia méltányolja a hazai sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtésével kapcsolatos tételeknek a tudományos jellegét, annak a tételnek, hogy végérvényesen le kell mondani a proletárdiktatúra fogalmáról mint Románia viszonyainak meg nem felelőről, és el kell fogadni a forradalmi munkásdemokrácia államának tételét, amely új, magasabb rendű perspektívát kínál az emberi társadalom fejlődésének, s amelynek alapján alakul a viszony a kommunista párt és a szocialista állam, a demokratikus szervek és az állami szervek között. A konferencia mindenben magáévá teszi Nicolae Ceaușescu elvtársnak azt a szemléletét, hogy népünknek egységes történelme van, s ennek fényében hozzá kell látni egységes történelemtudományi intézetek és múzeumok megszervezéséhez, továbbá az állami himnusz szerepével és a trikolornak mint egységes állami zászlónak a jelentőségével kapcsolatos nézetét, amennyiben az utóbbiak az egész nép egységét, Románia függetlenségét és szuverenitását jelképezik. A konferencia messzemenő nagyrabecsüléssel állapítja meg, hogy pártunk főtítkára az említett két dokumentumban ragyogóan elmélyíti a román társadalom és a kortárs világban fennálló ellentmondások és azok megoldási útjai elemzését és értékelését.

Az országos konferencia megbizta a párt Központi Bizottságát, dolgozza ki a szóban forgó új tételekből és megállapításokból fakadó összes következtetések és intézkedések valóra váltásának konkrét módozatait és célkitűzéseit.

A konferencia kifejezi meggyőződését, hogy ha az összes kommunisták, valamennyi dolgozó tanulmányozza és elsajátítja a Nicolae Ceaușescu elvtárs előadói beszédében, illetve jelentésében foglalt tételeket, eszméket és orientációkat, általánosan javulni fog a szocializmust tudatosan építő új ember egész nevelése, fokozdni fog nemzetiségi különbség nélkül az összes honpolgárok részvétele az ország gazdasági-társadalmi fejlesztésében, nemzetünk erejének és a párt, a pártfőtítkár körüli egységének szilárdításában, a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtéséről és Románia kommunizmus felé haladásáról szóló pártprogram valóra váltásában.

Az országos konferencia elhatározza, hogy a pártszervek és -szervezetek, a tömeg- és társadalmi szervezetek, az alkotási szövetségek, a sajtó, a rádió és a televízió, társadalmunk összes nevelő tényezői fokozzák tevékenységüket a káderek, a tömegek politikai-ideológiai színvonalának emeléséért, azért, hogy felfegyverezék az egész népet a szocializmusért és kommunizmusért folytatott küzdelem forradalmi fegyverével.

A Res publica eszméje

Régi nagy elődök, republikánus és forradalmár harcosok, tudósok, Tudor Vladimirescu, Nicolae Bălcescu, Eftimie Murgu, C. Dobrogeanu-Gherea nézeteit folytatja, eszméiket vallatja államunk vezetője, köztársaságunk elnöke, amikor a Res publica, a nagy közösség dolgait gondolja újra. Mai szocialista körülményeink közepette, a korszerű megalapozás, az államfői felelősség, a kommunista megközelítés, az eredeti gondolkodásmód példáját nyújtja, és viszonyaink elemzésén alapuló újszerű meglátásokkal gazdagítja a XX. század végének marxista elméletét.

A szocializmus teljes győzelme által meghatározott feltételek között az 1952. évi Alkotmány már nem megfelelő, történelmileg túlhaladott. Felmerült így annak a szükségessége, hogy kidolgozzuk az állam új alaptörvényét, amely szentesítse az ország jelenlegi politikai-társadalmi és gazdasági valóságát, a nép életében bekövetkezett változásokat, biztosítsa az alkotmányos keretet a szocialista építés kiteljesítéséhez és a kommunizmusra való fokozatos áttérés feltételeinek előkészítéséhez.

Az Alkotmányszövegező Bizottság, nagyszámú párt- és állami kader, jogász, közgazdász, történész széles körű konzultálásával és aktív részvételével előkészítve az Alkotmány-tervezetet, szem előtt tartotta a gazdaságban, az egész társadalmi életben bekövetkezett változásokat, az államrend fejlődését és szocialista demokráciánk fejlődését, valamint az államhatalmi, az államigazgatási és igazságszolgáltatási szervek tevékenysége állandó tökéletesítésének szükségességét a társadalom új fejlődési szakasza feladatainak megfelelően.

Az Alkotmányszövegező Bizottság, úgy értékelve, hogy szükséges megváltoztatni az ország elnevezését, javasolta, hogy hazánk viselje a Románia Szocialista Köztársaság nevet. Ez a javaslat — amelyet az egész nép lelkesedéssel fogadott — teljes mértékben megfelel az ország jelenlegi társadalmi-politikai és gazdasági fejlődési szakaszának. Kifejezzük meggyőződésünket, hogy a Nagy Nemzetgyűlés jóváhagyja azt a határozatot, hogy országunk a Románia Szocialista Köztársaság elnevezést viselje.

(*Jelentés Románia Szocialista Köztársaság Alkotmánya Tervezetéről — 1952. augusztus 20. — In: Románia a szocialista építés kiteljesítése útján. 1. Buk., 1968. 116—117.*)

Rendszerünk erős; a társadalmat alkotó osztályok és társadalmi rétegek érdekeinek és céljainak közösségén alapszik, az egész nép egységén a párt és a kormány körül. Ebben a keretben fejlődik tovább a szocialista demokrácia, bővülnek az állampolgári jogok és szabadságjogok, miközben növekszik a társadalom tagjainak felelőssége is a nép általános érdekei iránt.

Az új Alkotmány tervezetének minden előírása azt bizonyítja, hogy társadalmi és államrendünk alapvető jellegzetessége mélyes demokratizmusa. A szocialista demokrácia felsőbbrendűsége abban áll, hogy biztosítja az egész nép részvételét a hatalom gyakorlásában, az ország ügyeinek vezetésében, saját jóléte és boldogsága érdekében. Társadalmunk erejének és életképességének kiapadhatatlan forrása ez, kezessége a győzelmes előrejutásnak a haladás és a szocialista civilizáció útján. (I. m. 137.)

Az élet azt mutatja, hogy a társadalom általános haladása elválaszthatatlanul összefügg a terület és a helyi közigazgatás olyan körültekintő megszervezésével, amely kedvez a termelőerők ésszerű elhelyezésének az ország területén, a különböző övezetek és helységek harmonikus fejlődésének. A közigazgatási-területi felépítés tökéletesítése jelentős tényezője a szocialista állam szervezési és politikai funkciói magasabb színvonalú megvalósításának, alkalmas keretet nyújt az ország gazdasági és szociális-kulturális haladásához, megteremti a feltételeket a helyi erőforrások és kezdeményezés teljes hasznosításához, a széles néptömegek részvételéhez az állami tevékenység vezetésében; így a társadalmi rendünkre jellemző szocialista demokrácia újabb fejlődésnek indul.

A Nagy Nemzetgyűlés elé megvizsgálásra előterjesztett intézkedések abból a szükségességből fakadnak, hogy a közigazgatási-területi szervezést összhangba hozzuk a termelőerők fejlődésében és földrajzi elosztásukban bekövetkezett minőségi változásokkal, a termelési viszonyok tökéletesítésével, a lakosság összetételében. az

ország egész területén levő városok és községek profiljában, méreteiben és életkörülményeiben végbement átalakulásokkal. A szocializmus győzelme városon és falun, az ipar, a mezőgazdaság, a szállítás, a kereskedelem állandó lendülete maga után vonta a különböző helységek és övezetek egyre szélesebb körű bekapcsolását az ország gazdasági tevékenységébe, a közöttük létrejött kapcsolatok kiterjesztését, cselekvő beilleszkedésüket a nemzetgazdaság egységes komplexumába. Az új társadalmi rend építésének folyamata eredményeként a dolgozók mind fokozottabb mértékben vesznek részt helységük, valamint az egész ország általános problémái megvitatásában és megoldásában. A tömegeknek a közügyek vezetésében, a város- és községgazdálkodásban szerzett tapasztalata társadalmunk nagy értékű kincse, a szocialista társadalmi rend erejének és vitalitásának gazdag forrása.

(Előadói beszéd Románia Szocialista Köztársaság területe közigazgatási megszervezésének javításáról. Elhangzott a Nagy Nemzetgyűlés rendkívüli ülészakán — 1968. február 15. — In: *I. m.* 3. Buk., 1969. 5—6.)

Mindenekelőtt köszönöm önöknek, a nemzet képviselőinek a bizalmat, amellyel megválasztottak a legmagasabb és egyben a legnagyobb felelősséggel járó állami tisztségre — Románia Szocialista Köztársaság elnöki tisztségébe.

Nehezen találok megfelelő szavakat érzéseim kifejezésére. Tudom, hogy a bizalmat, amelyet önök tanúsítanak irántam, akárcsak azt a bizalmat és szeretetet, amellyel az egész nép övez, annak köszönhetem, hogy a forradalmi mozgalomba és a Román Kommunista Párt soraiba való belépésem pillanatától kezdve lankadatlanul szolgáltam a nép társadalmi és nemzeti felszabulásának ügyét, a szocializmus és a kommunizmus ügyét. A párt és a nép már évekkal ezelőtt rám bízta a legnagyobb felelősséggel járó párt- és állami tisztségeket. Mindent megtettem, hogy példásan betöltssem e tisztségeket, hogy töretlenül valóra váltsam pártunk politikáját.

Szocialista hazánk a IX. kongresszus után jelentős történelmi utat tett meg a gazdasági-társadalmi fejlődés, a nép jólétének és boldogságának növelése útján. Ezekben az években töretlen elhatározással dolgoztam, hogy összefogjam a párt, az egész nép energiáját az ország sokoldalú fejlesztési programjának valóra váltásáért. Ezekben az ünnepélyes pillanatokban újból hangsúlyozni akarom, hogy az utóbbi években — akárcsak a szocialista építés egész korszakában — elért minden nagyszerű eredmény hős munkásosztályunk műve, munkásosztályunké, amely becsülettel teljesíti a társadalom vezető osztályának szerepét, szorgalmas és nagyszerű dolgozó parasztágunk műve, amely a munkásosztállyal szoros szövetségben szocialista társadalmunk gránitalapja, a tehetséges értelmiség műve, amely a munkássággal és a parasztsággal együttműködésben jelentős mértékben előmozdítja az országfejlesztési program valóra váltását, nemzetiségi különbség nélkül az összes dolgozók műve. E magas szónoki emelvénnyről forró köszönetet mondok a népnek az irántam tanúsított bizalomért, a párt iránt tanúsított bizalomért, az önfeláldozásért és az odaadásért, amellyel megvalósította és megvalósítja a legmagasabb érdekeit híven kifejező politikát, a Román Kommunista Párt politikáját.

(Ünnepi beszéd a Nagy Nemzetgyűlésben Románia Szocialista Köztársaság elnökévé választása alkalmából — 1974. március 28. In: *I. m.* 10. Buk., 1975. 7—8.)

A köztársaság dicső évfordulója alkalmából a párt Központi Bizottsága, Románia Szocialista Köztársaság Államtanácsa és kormánya forró hódolattal emlékezik meg mindazokról, akik a történelem folyamán életüket a román nép szabadsága és függetlensége ügyének szentelték, kinyilvánítják nagy megbecsülését és mély halálját a kommunistáknak, az összes dolgozóknak, akik önfeláldozóan és rettenthetetlenül harcoltak a kommunista párt dicsőséges zászlaja alatt a társadalmi igazság, a szabadság és a nemzeti függetlenség magasabb eszményeiért, és kivették részüket a köztársaság megeremtéséből, Románia új forradalmi, szocialista történetének építéséből.

Az emlékezetes nap, 1947. december 30-a óta eltelt három évtizedben — hazánk évezredes történetének e viszonylag rövid időszakában — Romániában mélyreható gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális forradalmi átalakulások mentek végbe a társadalom struktúrájában, a termelési viszonyokban és az emberek közötti kapcsolatokban, az egész nemzet anyagi és szellemi életkörülményeiben, civilizációjában. Ezeknek az éveknek az alapvető vívmánya az volt, hogy örökre megszüntették az ember ember általi kizsákmányolását, hogy maga a nép, a sorsával szabadon rendelkező nép vette át az állam kormányzását, hogy sikeresen megeremtették a szocialista társadalmat, és rátértünk a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésére. Az iparosítást s a mezőgazdaság szocialista átalakítását, a termelőerők gyors ütemű fejlesztését szolgáló pártpolitika megvalósítása folytán Románia ipari-agrár országgá változott, amelynek erős és korszerű műszaki-anyagi bázisa van. Iparunk

hatalmas lendülettel fejlődött, és ma több mint 38-szor annyit termel, mint 1938-ban, amikor tetőfokán állt a régi rezsim gazdasága, a mezőgazdaság folyamatosan fejlődött, s ezekben az években csaknem megháromszorozta termelését. Fejlődött és korszerűsödött a nemzetgazdaság minden ága, új, virágzó életre ébredtek az országnak a múltban elmaradt vidékei és övezetei, nőtt a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem, hazánk gazdasági ereje. Ezen az alapon szüntelenül emelkedett a nép anyagi és kulturális színvonala, a dolgozók jövedelme, egyre jobb körülmények között biztosítottuk a létszükségletek kielégítését. Számottevő sikereket értünk el az oktatás, a tudomány és a kultúra felvirágoztatásában — a nép haladásának és civilizációjának e fontos tényezői terén —, a tömegek öntudatának fejlesztésében, társadalmunk új, fejlett embertípusának kialakításában.

A nemzeti vagyon gyarapításában, a nép szellemi életének felvirágoztatásában elért jelentős eredmények bizonyítják, hogy a munkásosztály a dolgozó parasztsággal, a dolgozó értelmiséggel, nemzetiségi különbség nélkül az összes dolgozókkal szoros szövetségben ragyogóan teljesítette és teljesíti a társadalom vezető osztályaként rá háruló történelmi küldetést.

(A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága, az Államtanács és a kormány kiáltványa a köztársaság Romániában való megteremtése 30. évfordulójának megünneplése alkalmából — 1977. december 31. I. m. 15. Buk., 1978. 361—362.)

DUMITRU V. FIROIU

35 éves a köztársaság

A királyság megszüntetése és Románia népköztársasággá történt kikiáltása 1947. december 30-án betetőzést jelentette annak a harcnak, melyet népünk, a haladó erők vívtak a társadalmi és nemzeti fölzsabadulásért, a függetlenségért, az országnak a haladás és civilizáció útjára téréséért.

A köztársaság — mint államszervezési alakzat — a századok során nem volt idegen hazánkban sem a haladó szellemű gondolkodás, sem a forradalmi és demokratikus mozgalom konkrét akciói számára.

„A legfelvilágosultabb hazafiak a nép függetlenségi és szabadságtörekvéseinek adtak kifejezést, amikor olyan demokratikus, haladó államalakulat létrehozására törekedtek, amely biztosítja a nagy többség számára a szabadságot, a társadalmi igazságosságot, az ország függetlenségét, gazdasági virágzását, valóra váltja a nép ama szent jogát, hogy ősi hazájában a maga ura legyen” — hangoztatta pártunk főtítkára a népköztársaság kikiáltásának 20. évfordulóján mondott beszédében.

1. A távoli hűbéri világban a krónikások gyakran emlékeztettek az uralom harácsoló törekvéseire vagy abszolutista jellegére, sőt már annak idején sor került nálunk bátor köztársasági szellemű harcok megnyilvánulásokra is, például Apáczai Csere János (1625—1659) írásaiban. Engels nagyra értékelte Dózsa Györgynek 1514-beli felkelése során elhangzott emlékezetes beszédét, minthogy a monarchia megdöntését és a köztársaság létrehozását, a nemesség fölszámolását, mindenki egyenlőségét és a népfelség érvényesítését hirdette meg.

Hazánkban a kapitalizmus kezdeteinek kialakulása nyomán természetesen vették föl a jövőbeli korszerű államalakulat kérdése is; a hűbéri abszolutizmus elleni tiltakozás abban is megnyilvánult, hogy mind több fölvilágosult elme állt ki a köztársasági államforma mellett, s álláspontját a monarchia súlyos kritikájával támasztotta alá. Jellemző módon hangsúlyozza *Țiganiada* című elbeszélő költeményében Ion Budai-Deleanu, hogy a köztársaságban emelkedik föl az ember önmaga szintjére, s bontakozik ki teljes személyisége („În republica omul se ridică / La vrednicia sa cea deplină”). Emlékezetes a forradalmár Tudor Vladimirescu felhívása, amelyet „Bukarest, valamint Havasalföld többi városának és falujának népéhez intézett, s fölcsólitotta őket, hogy demokratikus elvek alapján szervezkedjenek, s hallgassanak a »hasznos közösségekre«, a »tanácskozások rendjére.«

Az 1848-as polgári demokratikus forradalom vezetői közül sokan szálltak síkra a köztársasági eszmék mellett, gondoljunk csak Nicolae Bălcescu vagy az erdélyi Simion Bărnuțiu gyakran hangoztatott republikánus nézeteire.

Nicolae Bălcescu egész életében küzdött azért, hogy „a plebejusság jusson hatalomra”, vagy ahogy ma fogalmaznánk, azért, hogy „a román, a középkor szolgája, jobbágya emberi, állampolgári és nemzeti jogaiba jusson”. Ezt pedig meg-látása szerint csak forradalom útján lehetett elérni, és olyan államban, amely népi, mélyen demokratikus, amelyben „a nép szabad lehet és önmaga ura, azaz független”. Bălcescu szigorúan bírálta a monarchiát, és határozottan a köztársaság híve volt, minthogy csakis ilyen államformában „vigyázhatják az egybegyűlt emberek saját sorsukat anélkül, hogy uralkodót vennének a nyakukba; tevékenységükben pedig az igazságosság és a testvériség vezérelné őket. Egy köztársaságban a nép csak azokra hallgat, akiket meghatározott feladatra és meghatározott időre maga választott tisztségviselőinek.” Bălcescu azonban nem akármilyen köztársaságnak volt a híve, hanem olyannak, amelyben „az állam hatalma és minden joga az egész nép kezében legyen”.

Simion Bărnuțiu szigorúan bírálta a monarchiát, minthogy az „egyvalakinek a korlátlan uralma és fensége”, ezzel szemben „a köztársaság lényege az igazi köz-akarat uralma”. Szerinte a köztársaságban ölt valóban testet a demokrácia, s mint államszervezetben itt jön létre az „igazi és teljes” állam, amelyik önálló kell hogy legyen, vagyis szabad, „minden külső és fölöttes hatalomtól független”.

2. Az 1848-as forradalmak leverése után és miután a reakciós összeesküvés-nek sikerült megdöntenie Alexandru Ioan Cuzát, a polgári-földesúri maradi körök Románia trónjára egy idegen uralkodót hoztak, Hohenzollern Károlyt. Ez a for-dulat erőteljes monarchiaellenes érzelmet kavart föl: a széles népi tömegeket és a polgárság radikális elemeit egyaránt magával ragadta. A népi körök már az 1866 áprilisában tartott népszavazás során ellenezték Hohenzollern Károly trónra juttatását (lásd a Bákó megyei Căiuți falu lakóinak ellenállását), de azután is számtalan esetben kinyilvánították „Cuză úr” iránti rokonszenvéket. A szabadelvű pol-gárság egy része pedig odáig ment, hogy kikiáltotta 1870-ben a „ploiești-i köztár-saság”-ot.

Azon román személyiségek közül, akik határozottan és következetesen szem-beszálltak a királysággal, és a köztársasági eszme hívei voltak, megemlítendő pél-dául J. Heliade-Rădulescu vagy C. A. Rosetti, aki 1881-ben, Románia királysággá nyilvánításának alkalmából kijelentette: „Nem álmodunk királyságról, hanem egy román köztársaságot akarunk!” Esménye ugyanis egy „független és szociális román köztársaság” volt.

Gh. Panu szerint a monarchia a nép számára azt jelenti, amit a filoxéra a szőlőnek, így hát az volt a véleménye, hogy „sebészeti beavatkozásra” van szük-ség; ha ugyanis a királyságból bármennyi is megmarad, elegendő ahhoz, hogy a rossz újjászülések, és félelmetes gyorsasággal ismét elterjedjen (*Lupta*, 1889. ja-nuár 5.). Sorolhatjuk továbbá Al. V. Beldimant, C. A. Filistit, Gr. Venturát, Ale-xandru Bădulescut és másokat; ez utóbbi határozottan hangzották: azt akarják, hogy „az állam élén egy köztársasági elnök álljon, a monarchikus államformát pe-dig fölváltsa a köztársasági. Ezt akarja mindenki, aki megérdemelten nevezhető igaz románnak.”

Miután a proletariátus a XIX. század második felében a politikai élet porond-jára lépett, a szocialista és munkásmozgalom szervezkedése és további fejlődése, a marxizmus romániai elterjedése a múlthoz képest minőségileg új és felsőbbrendű elemmel gazdagította a köztársasági eszme megnyilatkozását. A szocialista és munkásmozgalom tovább folytatta a forradalmi-demokratikus hagyományokat, ugyan-akkor azonban megfogalmazta a *szocialista köztársaság* eszméjét, annak hangszerű-sítését a szocializmusért vívandó harc szerves részének tekintette, s hangsúlyozta, hogy a jövődöbéli köztársaság „az egész népnek, s nem csupán egy osztálynak kell hogy hasznára váljék, mint a polgári köztársaság” — mutatott rá C. Dobro-geanu-Gherea a *Munca* 1892. május 10-i számában megjelent *Socialismul și re-publica* című cikkében.

Az 1893-ban megalakult Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja prog-ramjába iktatta, hogy a szociáldemokrácia akkor, ha az államszervezés formájáról van szó, „elvi alapon csakis a köztársasági alakulat mellett állhat ki”. Az azonnali követelések közé pedig beiktatták „a királyi előjogok s különösen az uralkodó ama jogának korlátozását, hogy leválthassa a minisztereket, és föloszlatthassa az ösz-szes választott testületeket vagy fölfüggeszthesse azok tevékenységét”. Követelték továbbá a korona uradalmainak visszatértét az állam tulajdonába.

A köztársasági eszme iránti rokonszenv nyilvánult meg az 1910-ben újjá-alakult Román Szociáldemokrata Párt okmányában is. Ráműtötték arra, hogy „csakis a köztársasági rendszerben nyilvánulhat meg teljes erejéből a munkáosztály harca”. (*Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915*. Buc., 1968. 761.) Sokatmondó tény, hogy a romániai monarchiaellenes erők közé álltak a

legnagyobb román költők és írók is: Mihai Eminescu, Alexandru Macedonski, Ion Luca Caragiale — utóbbi 1906-ban megírta a *Nagy bohóc, nagy számarak* (Mare farsor, mari gogomani) című ismert költeményét —, továbbá Alexandru Vlahuță, aki e tekintetben az 1907 és a *Hazugság a király asztaltársa* (Minciuna stă cu regele la masă) című verseivel tűnt ki. Az pedig csak természetes, hogy a szocialista és munkásmozgalmal írói, költői, Anton Bacalbașa, Raicu Ionescu-Rion, Ion Păun-Pincio és mások mind, mind köztársaságiak voltak.

3. Az első világháború alatt, de különösen az utána következő évek folyamán a román nép uralkodóellenes magatartása különösen megerősödött; ez a törekvés szervesen következett a dolgozók forradalmi és demokratikus harcából. „Sem létrejöttét tekintve, sem elvi alapon a szocializmus nem fogadhatja el a királyságot” — ez jelent meg az *Alba Iulia socialiştilor români* című cikkben (*Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921*. Buc., 1966.). A hatalom pedig azzal indokolta megtorló intézkedéseit, hogy „a főváros lakossága körében állandó agitáció folyik avégett, hogy a kormányzást formát megváltoztassák...” (Gh. Ghimeş: *Ideea de republică la români*, Buc., 1972.) A főváros lakossága tehát meg akarta dönteni a királyságot, és helyébe a Román Szocialista Köztársaságot akarta állítani, amint ezt a törekvést kifejezésre is juttatta a fölriratokon, amelyeket azokban az években a különféle tüntetéseken hordoztak.

1918. december 1-én kikiáltották Erdély Romániával való egyesítését, amelynek révén megalakult az egységes román nemzeti állam. Ez a történelmi jelentőségű esemény megteremtette Románia demokratikus fejlődésének a feltételeit, és új lendületet adott a köztársasági eszméért lelkesedő, a kommunisták által vezetett demokratikus és forradalmi erők harcának. Bár ennek a törekvésnek a megvalósulása még egy emberöltő hosszát várta magára, a legtisztábban látó elmék számára nem lehetett kétséges, hogy az idő méhében újabb, nagy horderejű történelmi változások érnek, amelyeknek meg kell hozniuk gyümölcsüket.

A nemzeti és a társadalmi átalakulás ettől kezdve szükségképpen összefonódott. December elseje jelentőségéről szólva joggal állapíthatja meg Nicolae Ceauşescu elvtárs, Románia Szocialista Köztársaság elnöke, hogy miképpen kell értelmeznünk ezt a döntő történelmi eseményt a társadalmi haladás szemszögéből: „A történelmi események kibontakozása a leghatározottabban bizonyítja azt a tényt, hogy az egyesülés nem véletlen műve volt, a tárgyalászatoknál kötött megállapodások vagy kedvező körülmények egyszerű következménye, hanem a nép legszélesebb rétegei döntő harcának eredménye, a mély nemzeti igazságszolgáltatás, törvényszerű egybehangolása az objektív valóságnak a nép elidegeníthetetlen jogaival egyrészt, másrészt azzal a nemzeti kerettel, amelyet ezek a tények parancsolóan megköveteltek”.

Az 1921. május 8-án alakult Román Kommunista Párt kezdettől fogva monarchiaellenes párt volt; az alakuló kongresszus okmányai a dolgozók tanácsainak szocialista köztársaságáról szólnak. Igen-igen jellemzi a Román Kommunista Párt monarchiaellenes álláspontját a *Lupta de clasă 4—5-ös* számában megjelent *Carlism sau Republica* című cikk, amelyet az úgynevezett dinasztikus válság idején közöltek 1927 júniusában. A cikkben határozottan leszögezték: „A proletariátus egy monarchikus állam kebelében általában nem tanúsíthat közömbös magatartást a kérdésben: királyság vagy köztársaság, de főként olyan országban nem tanúsíthat ilyen magatartást a proletariátus, amilyen Románia [...] nem helyezkedhet ilyen álláspontra a romániai proletariátus, különösen a jelen pillanatban, amikor a monarchia válsága időszerűvé teszi a köztársaság kérdését.” (*Gîndirea social-politică antimonarchică şi republicană din România*, Buc., 1978.)

A „restaurációra” (II. Károly trónraüldetése 1930-ban) adott válaszként 1930. június 27-i számában írta a *Proletarul* című munkáslap: „a szocializmus útján a politikai és gazdasági demokrácia felé, a politikai és szociális köztársaság irányában...” Az RKP 1931 decemberében tartott V. kongresszusa után kiadott dokumentum fennhangozta a párt teendőinek taglalása során, hogy „az ország első kapitalistája és első nagybirtokosa a király”, az általa kezdeményezett és a kamarillája útján folytatott politikát leleplezve a néptömegek fölvilágosítása végett a párt leszögezte, hogy nem létezik „a nép királya” (miként a kizsákmányolók II. Károly politikáját dicsérték). „A király a burzsoázia és a földesuraké, az ő érdekeiket képviseli és szolgálja, ezek az érdekek pedig egyben az övéi is.”

Ismeretes, hogy a század negyedik évtizedében Romániában is fölerősödött a fasiszta szervezettek tevékenysége, és hogy a polgárság politikája a nemzeti érdekek elárulásának politikája volt, ez az árulás pedig a Vasgárda, valamint a Nemzeti Parasztpárt jobbszárnyának egyezségében érte el tetőpontját. Az egység hiánya, a reakciós burzsoázia kétércű politikája és árulása nyitotta meg és egyengette a királyi diktatúrához, majd pedig a katonai-fasiszta diktatúrához vezető utat —

mutatott rá Nicolae Ceaușescu elvtárs a párt megalakulásának hatvanadik évfordulója alkalmából mondott beszédében.

A *Lupta de clasă* 1938. augusztusi száma rámutat, hogy „a királyi parancsuralom és a nép közt mély szakadék tátong”, a pártokmányok pedig hangsúlyozzák, hogy a helyzet II. Károly uralkodási módjának tulajdonítható. Ezt az uralmat a mértéktelen fényűzés és tobzódás jellemzi, „a munkásnép számára viszont ez az időszak a kizsákmányolás és véres elnyomatás, a szenvedés és a nélkülözés tíz esztendeje volt” — szögezi le a *România sub domnia lui Carol al II-lea de Hohenzollern* című broszúra.

Az újkori Románia legsötétebb korszakában, a katonai-fasiszta diktatúra idején a párt figyelmének központjában — természetes módon — a nemzeti összérdekek szolgálata, az antiimperialista és antifasiszta ellenállási mozgalom megszervezése és harcának vezetése állott, de ennek közepette sem feledkezett meg az államforma kérdéséről. s hitet tett „a népi demokratikus köztársaság” létrehozásának szükségessége mellett.

4. „Az 1944. augusztus 23-i történelmi aktus [...] új korszakot nyitott népünk évezredes történelmében. A társadalmi és nemzeti, antifasiszta és antiimperialista forradalom megnyitotta a demokratikus forradalom, a szocialista forradalom, a szocialista építésre való rátérés, a nagyarányú forradalmi átalakítások útját” — hangoztatta pártunk főtitkára, a köztársaság elnöke, Nicolae Ceaușescu elvtárs.

A demokratikus forradalom időszakában (1944. augusztus 23. — 1947. december 30.) bonyolult történelmi tényezők miatt pártunk nem mozgósította a népi tömegeket a monarchia azonnali megdöntését célzó harcra. A királyságot megtartották, de pártunk már a kezdettől fogva megtette a kellő intézkedéseket, hogy megteremtse a majdani megdöntéséhez szükséges feltételeket. Az augusztus 23-át követő évek népünk jövője szempontjából fontos harcok és győzelmek időszaka volt: 1945. március 6-án megalakult a forradalmi-demokratikus, hangsúlyozottan munkásparaszt kormány. 1946 novemberében a demokratikus és forradalmi erők a parlamenti választásokon elsöprő győzelmet arattak, és döntő jelentőségű társadalmi-gazdasági reformokat hajtottak végre (földreform, a Román Nemzeti Bank államosítása, ipari hivatalok létrehozása, a nemzetgazdaság újjáépítését, az infláció megfékezését, a pénzügyi reform megvalósítását célzó intézkedések elfogadtatása és életbeléptetése, s a nagy fontosságú lépések felsorolását még folytathatnók).

Mindez oda vezetett, hogy az 1947-es esztendő második felére beérjen minden feltétel ahhoz, hogy a királyságot megdöntsék, és népünk egyik százados álma valóra váljon. Végül is 1947. december 30-án megdöntötték a monarchiát, és kikiáltották a Román Népköztársaságot. Ez törvényszerű és törvényes tett volt, minthogy a királyság mint államforma már nem felelt meg az államélet szükségszerű követelményeinek, és „akadályt jelentett Románia fejlődésének útjában” — szögezte le a kormánynak a néphez intézett felhívása. Ez az okmány rámutatott arra, hogy a királyság olyan gátló erő volt, amely „fékezte az ország haladását a népi demokratikus fejlődés útján s ama törekvésében, hogy olyan rendszert hozzon létre, amely minden dolgozónak biztosítsa az anyagi jólétet és a művelődést, s szavatolja a román állam függetlenségét és önállóságát”.

5. Harmincöt év telt el azóta. Ez az időszak teljes mértékben igazolta a királyság megdöntésének, valamint a népköztársaság létrehozásának törvényszerűségét és törvényességét. Egy gyengén fejlett iparú és elmaradott mezőgazdaságú országból napjainkra olyan ipari-agrár országgá váltunk, amelynek erős ipara és a teljes kibontakozás útján járó mezőgazdasága van.

Ha az 1950-es évet tekintjük összehasonlítási alapnak, akkor — mint erre pártunk főtitkára a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága 1982. június 1—2-án tartott bővített ülésén rámutatott — hatalmas fejlődés képe bontakozik ki előttünk. Az említett évhez viszonyítva az egy főre jutó társadalmi termék és nemzeti jövedelem tekintetében Románia ma 15-ször gazdagabb. A legszembetűnőbb ebben a vonatkozásban az állóalapok helyzete, minthogy azok alkotják a társadalom fejlődésének alapját; az állóalap pedig kilenceszer nagyobb, mint 1950-ben. Azt tehát, amit száz meg száz esztendő során gazdasági fejlődésben népünk létrehozott, szocialista rendszerünknek sikerült mindössze harminc év alatt több mint kilenceszeresére növelnie.

Fejlődésünk további távlatai ismereteseek: a nemzetgazdaságnak a korszerű, erős iparra épülő további haladása, a modern, nagy termelékenységű mezőgazdaság folyamatos kiépítése. „Hazánk a jövőben is ipari-agrár ország marad — mutatott rá előbb említett beszédében pártunk főtitkára. — Ezen az alapon biztosítjuk a termelőerők fejlődését, a társadalom általános haladását, a nép gazdasági és szellemi jólétének növelését.”

D. G. fordítása

A nemzeti kérdés tudományos, marxista—leninista megoldása — a Román Kommunista Párt történelmi műve

Felünk teljes valósága, a szocialista építés gyakorlata bebizonyította, hogy a nemzeti kérdésnek nincs más megoldása, mint — az egész társadalom, annak anyagi alapjai, társadalmi viszonyai, nézetei, uralkodó ideológiája átalakításának elválaszthatatlan, szerves részeként — szocialista, forradalmi megoldás.

A nemzeti kérdés világviszonylatban egyike a legösszetettebb társadalompolitikai, gazdasági és kulturális problémáknak; számos politikai erőnek nem célja megoldani, hanem csupán hasznot húzni létezéséből, és tudatosan kiélezni azt, mások viszont — polgári politikai alakulatokra gondolok —, ha napirendre is tűzik rendezését, képtelenek véghezvinni azt. Akárcsak az osztályokra tagolt világ emberiségének összes fő problémája — a kizsákmányolás, a társadalmi és nemzeti egyenlőtlenség, a nyomor, a munkanélküliség —, a nemzeti kérdés sem ismerhet burzsoá megoldást, mint ahogyan nem ismerhet önmagáért való, csupán saját hatósugarára korlátozott megoldást sem, annál is inkább, mert ez a valóságban egy gazdaságilag, politikailag, ideológiailag, és természetesen mentális, hagyományi, történelmi, pszichológiai stb. szempontból is, kölcsönösen függő, összetett rendszerben jelentkezik. Ez az oka annak, hogy még a haladó, őszintén demokratikus politikai alakulatok sem képesek mélyrehatóan megoldani és teljesen végigvinni ezt — még ha hatalomra jutottak is, és el akarják oltani az ilyen jellegű feszültségek és egyenlőtlenségek tüzeit. Hiszen a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos legdemokratikusabb burzsoá reformok sem tudnak lényeges változásokat hozni ezen a téren, amíg nem érintik a társadalom alapját és szerkezetét, annak anyagi tartópilléreit, a társadalmi és tulajdonviszonyokat, vagyis azokat a mélyebb osztályszférákat, amelyek végső soron, a nemzeti kérdésen túlmenően, kitermelik az antagonisztikus osztálytársadalomra jellemző összes egyenlőtlenségi és méltánytalansági jelenségeket.

Pártunk történelmi érdeme, hogy akárcsak a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom egész építményének megvalósításában, a nemzeti kérdésnek mint ezen építmény szerves részének a megoldásában sem követett és követ leegyszerűsített felfogást; tudatában volt e kérdés különleges bonyolultságának, és nem vett át gépiesen kész tételeket, hanem ezen a téren is, figyelembe véve a legjobb tapasztalatokat, megtalálta a mi valóságunknak, a nálunk működő objektív és szubjektív tényezőknek, az e realitást jellemző hagyományoknak, szellemnek, tényeknek megfelelő megoldási módozatokat. A párt, amikor meghatározta a társadalom gyökeres átalakítását, forradalmi úton megoldotta a kibékíthetetlen ellentmondásokat, felszámolta a mindenfajta feszültséget vagy egyenlőtlenséget — ideértve a nemzeti jellegűeket is — szülő és fenntartó osztályokat, és új társadalmat teremtett, kiépítette és kiépíti az igazságosság globális rendszerét, létrehozva a méltányosságnak és a jogegyenlőségnek egy új és átfogó intézményes keretét, biztosítva az új, forradalmi alkotmányos garanciákat, amelyeknek mély fedezetük van a hatalom demokratikus és népi jellegében, az egész társadalom alapvető és tudatos irányulásában. Tudatában lévén a kérdéskör összetett jellegének, a párt, a párt főtitkára, Nicolae Ceaușescu elvtárs ragyogóan megvilágította azt az alapvető igazságot, amely szerint az új anyagi bázis, az új intézményes keret kiépítése és a jogegyenlőség magas etikai tartású törvényesítése, a képviselőket, a néptömegeknek a párt bel- és külpolitikája kidolgozásában való részvétele és a hatalom gyakorlásába való bevonása, a nemzet és a nemzetiségek szellemi személyisége felvirágoztatásának mélyesen demokratikus biztosítása jelentette a nemzeti kérdés teljes megoldásának elengedhetetlen feltételrendszerét. Annak tudatában, hogy a nemzeti kérdésnek az embernek gondolkodásában is le kell tisztulnia, hogy a múltbeli retrográd felfogások

egyes maradványait átfogó és mélyreható politikai-nevelő és kulturális munkával vissza kell szorítani és gyökerestől ki kell irtani, pártunk hatalmas méretű szocialista tudatfejlesztő tevékenységet, az igazi hazafiság szellemében, a mind szorosabb testvériség, nemzetiségi különbség nélkül, a haza összes honpolgárainak tevékeny, meghitt szolidaritása szellemében állandó nevelőakciókat bontakoztatni ki és irányítani. E nagyszabású szocialista nevelés az ország összes honpolgárai, románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek érdekegysége eszméjének alapján áll. Pártunk a román és más nemzetiségű dolgozók közötti harci hagyományokra alapozott, arra a történelmi tényre, hogy megalakulásának pillanatától kezdve minden tettét a haza összes fiai forradalmi harci egységének eszméjére helyezte. Nemzeti politikánk sohasem volt pillanatnyi jellegű taktikai célkitűzés, hanem mindig a párt stratégiai törekvéseinek részét képezte és képezi, a marxista—leninista harcoss humanista ideológiájának lényegéből fakad.

Nicolae Ceaușescu elvtárs elévülhetetlen történelmi érdemeket szerzett a nemzeti kérdés egész elméleti alapjainak kidolgozásában és megoldási folyamatának gyakorlati kivitelezésében. A párt nemzeti politikája alapját a párt főtitkárának mélyenszántó filozófiai és politikai jelentőségű tézisei képezik; azok a tételek, amelyek fontosságuknál fogva túllépik a mi idő- és térhatárainkat. Gondolunk itt a nemzet hosszú távú történelmi szerepére vonatkozó, magas elvi tartású, alapos elemzés kidolgozására, s ezzel szerves kapcsolatban a nemzetiségek tartós szerepére és távlatára. Úgyisintén különleges elméleti fontosságú — nagy jelentőségű gyakorlati következményekkel — a nemzeti és nemzetközi dialektikus viszonyról, a hazafias kötelesség és a nemzetközi szolidaritási kötelezettség közötti dialektikus viszonyról szóló tézis. Csupán néhányat említettünk a Nicolae Ceaușescu elvtárs által megvilágított tételek közül — ennek az összetett kérdéskörnek a leglényegesebb metszőpontjait. De a legfontosabb, végeredményben döntő jelentőségű mégis az, a probléma lényegébe vágó tézis, amely az anyagi alap kiépítésére mint bármilyen igazság- és egyenlőségfogalom, társadalmi és nemzeti méltányossági fogalom alapvető, helyettesíthetetlen feltételére vonatkozik.

Az ország, Románia valamennyi övezete kiegyensúlyozott és arányos iparosítása a társadalom életében a legerősebb előrelendítő tényezőt jelenti; olyan tényezőt, amely képes befolyásolni minden területet — ideértve a társadalmi és kulturális területet is —, képes magas minőségi szintre emelni egész életünket. A gazdasági felvirágoztatásnak ez a műve konkrét módon egyenlő érvényesülési és felemelkedési lehetőségeket biztosított nemcsak a haza valamennyi megyéjének és helységének, hanem az összes dolgozóknak, az egész dolgozó népnek is.

Iparosítási politikánk a munkásosztály létszámának növekedéséhez vezetett. A szakképzés gyors ütemű folyamata, a korszerű ipar igényei által ösztönzött ismeretszínvonal emelkedése hatalmas szerepet töltött be az emberek százezreinek, románoknak, magyaroknak, németeknek és más nemzetiségűeknek a felemelkedésében egy magasabb kulturális és civilizációs szintre, elképzelhetetlen méretű átalakulásokat idézett elő életmódjukban, látókörükben és társadalmi státusukban. Erőteljesen megnövekedett a társadalom vezető osztályának, a munkásosztálynak a súlya, szerepe, politikai érettsége, szocialista tudati színvonala és dinamikus ereje. Ennek a jelenségnek és tendenciának igen összetett és jótékony hatása van a nemzeti kérdés megoldásának forradalmi folyamatára. Azon túlmenően, hogy minden megyében — ideértve azokat a megyéket is, ahol a románok mellett a hazának magyar, német, szerb és más nemzetiségű fiai is élnek — az új munkahelyek tízezreit hozzák létre, azon túlmenően, hogy megszüntettük a megélhetési eszközök kereséséből eredő egykori tragikus elvándorlást, azon túlmenően, hogy ezek a folyamatok gyökeres szocio-professionális szerkezeti átalakulásokhoz vezettek, a kulturális és civilizációs színvonalra gyakorolt összes hatásaikkal együtt — erkölcsi haszonélvezői vagyunk egy olyan közvetlen befolyásnak is, amelyet ez az új munkásosztály gyakorol a barátság és a testvériség elmélyítésére. A közösségi szellem, a legszár-dabb összeforrottság a munkáskörnyezetben nyilvánul meg, nemcsak azért, mert a munkásosztály kebelében oly erőteljesen élnek a forradalmi egység hagyományai, hanem az ipari munka sajátosságából eredően is: a testvériség valóságos iskolaműhelye ez.

Az új ipar megteremtette a legmegfelelőbb keretet a tömegművelődéshez a nemzetiségek anyanyelvén is, a népművészet, a sajátos hagyományok, népi szokások ápolásához és megőrzéséhez. Persze a fonoda korszerű csarnokában gépeik mellett a lányok már nem énekelnek, mint annak idején nagyanyaink a fonóban. Am a vállalat kórusa, táncegyüttese vagy színjátszó csoportja fellép az ország hatalmas színpadán, a televízió színpadán, a Megéneklünk, Románia fesztivál színpadán; e fesztivál legutóbbi rendezvénysorozatán a nemzetiségek több mint 9000 együttese vett részt csaknem negyedmillió taggal.

Allamunk különleges figyelemmel gondot fordít arra, hogy megteremtse a feltételeket minden nemzetiség szellemi egyéniségének fejlesztéséhez; biztosítja az anyanyelven történő tanulási lehetőségeket, a nemzetiségek irodalmának, művészetének és kultúrájának felvirágzását. Elegendő, ha megemlítjük a Kriterion Könyvkiadó és más kiadók tevékenységét, amelyek román nyelven és a nemzetiségek nyelvein átfogják a nemzetiségek szellemi alkotási területének sokaságát. Ugyiszintén megemlíthetjük a színházi, zenei, képzőművészeti élet gazdag színpalettáját, a nemzetiségek nyelven megjelenő újságokat és folyóiratokat, ugyanezeket a nyelveken sugárzott rádió- és televízióadásokat — ezek együttesen meggyőző bizonyítéka a nemzetiségek szellemi élete gazdagságának és következként azoknak a körülményeknek, amelyeknek Romániában örövendek.

Az együttélő nemzetiségek képviselve vannak a kollektív vezetés minden fórumán — a munkásönigazgatás szerveitől kezdve egészen a párt- és államvezetés felső szerveiig, ahol román testvéreik mellett a magyar, német és más nemzetiségű dolgozók teljes mértékben érvényesülhetnek és fejleszthetik képességeiket, személyiségüket, alkotóerejüket. Mindezek saját mindennapi tapasztalataikból jól ismertek az ország honpolgárai előtt.

Ami a felfogásbeli mélységet és eredetiséget, az oldalak összessége átfogásának erejét, valamint a gyakorlati eredményeket, a rendkívül pozitív fejlődést és a lényeges aspektusok sokaságát illeti, Románia azon kevés országok közé tartozik, amelyeknek valóban van mivel büszkélkedniük a nemzeti kérdés demokratikus, humanista, marxista—leninista megoldása terén.

Sikereink egyik mozgatórugóját a széles néptömegekkel való tanácskozás demokratikus szocialista rendszerének intézményesítése jelenti, az, hogy az összes problémákat megvitatják az egész néppel, az összes honpolgárokkal, ideértve a különböző nemzetiségekhez tartozókat is, részt vesznek politikánk kidolgozásában és megvalósításában.

Társadalmunk gyors ütemű haladása a fejlődés magasabb foka felé vezető úton szüntelenül új megoldásokat követel a struktúrák, szocialista demokratizmusunk működési módja általános tökéletesítési folyamatában. Egyetlen társadalomtudományi fogalom sem statikus; az erőteljes, pártunk által meghatározott lendületben a jelenségek dinamikusak és mélyesen dialektikus jellegűek. Ez azt jelenti, hogy a társadalom fejlődési és vele egyidőben az általános igények növekedési folyamatában mindig lesz mit tökéletesítenünk. Állandóan emelni kell a tömegek politikai, hazafias, kulturális és tudományos nevelésének a színvonalát. Mindent meg kell tennünk azért, hogy ne engedjük meg egyes burzsoá-nacionalista megnyilvánulások újjáéledését, bárhol is üssék fel azok fejüket. Szilárd elhatározásunk visszaverni bármilyen nacionalizmust, sovinizmust. Nem vagyunk hívei a hamis és skolasztikus dilemmának: melyik nacionalizmus a veszélyesebb. Mindig az a veszélyes, amelyik éppen jelentkezik. Bármely részről is nyilvánuljon meg, csak és csakis a világ legreakciósabb köreinek érdekeit szolgálja, a szocializmus ellenségeinek érdekeit, a munkában és eszményekben testvérekké forrt román, magyar, német és más nemzetiségű dolgozók ellenségeinek érdekeit szolgálja.

Senkinek sem engedjük meg, hogy becsémélje pártunk nemzeti politikáját: e politika vívmányai túl drágák számunkra, közös forradalmi megvalósításaink túl sok áldozatot, rendkívül nagy erőfeszítéseket követeltek, semhogy megengedhetnők megsértésüket.

Határozottan fogunk küzdeni, s a jövőben is hozzájárulunk társadalmunk továbbí tökéletesítéséhez, a román nép és az együttélő nemzetiségek barátságának és testvériségének erősítéséhez. A történelem megbizonyította, hogy a román, magyar, német és más nemzetiségű dolgozók csak igazi testvérekként együtt élve és dolgozva biztosíthatják a közös haza felvirágoztatását, válthatják valóra álmaikat és alapvető törekvéseiket. Pártunk nemzeti politikájának ezt az alapeszméjét összegezte Nicolae Ceausescu elvtárs, amikor hangsúlyozta, hogy „szocialista demokráciánk további fejlesztése és tökéletesítése, az állampolgárok összes kategóriáinak mind tevékenyebb részvétele a társadalom vezetésében hozzájárul azon feltételek megteremtéséhez, hogy mindannyian érezzék, nem léteznek semmilyen különbség, hogy szocialista társadalmunk valóban biztosítja az egész nép tényleges részvételét saját sorsának, boldog jövőjének megteremtésében! Ez jelenti a nemzeti kérdés igazi marxista—leninista megoldását.”

Az elméleti-ideológiai világ- és életszemléletről

Pártunk főttkarának a Központi Bizottság júniusi bővített plenáris ülésén elhangzott beszédében az egyik legfontosabb — sokrétű, bonyolult elméleti és gyakorlati következtetéseket magába záró — tétel a világról és az életről alkotott egységes elméleti és ideológiai szemléletre vonatkozik. A tételt alátámasztó eszmék a következőképpen foglalhatók össze. A társadalmi és nemzeti egyenlőségen alapuló társadalmi rend, a szocializmus, különösképpen pedig a kommunizmus megteremtí az egységes elméleti-ideológiai világ- és életszemlélet feltételeit. De a kedvező anyagi és társadalmi adottság csupán szálláscsinálója az egységes szemlélet megjelenésének és fejlődésének. A lehetőségeket valósággá kell változtatni — ahogyan az a bővített plenárison elhangzott — „a gazdasági-társadalmi fejlesztés útján, annak révén, hogy a forradalmi párt ideológiai-elméleti munkásságot fejt ki a megelőző társadalmi rendszerek folyamán kialakult régi állapotok, nemkülönben elméleti, ideológiai szemléletek felszámolásáért“. A régi világ- és életszemléletek ellen, a dialektikus materialista forradalmi szemlélet érvényesítéséért vívott harc tartós folyamat. A régi és az új közti küzdelem nem fejeződik be az egységes szemlélet kialakulásával és érvényesülésével, amely maga sem válhat dogmává, ellenkezőleg, állandó változáson és átalakuláson fog átmenni, az általános társadalmi fejlődésnek, a tudományos ismeretek mindenkori színvonalának megfelelően.

Az egységes elméleti, ideológiai világ- és életszemlélet nem valamiféle szellemi uniformizálásként értelmezendő, nem jelenti egyik vagy másik tétel vite nélküli elfogadását. Az ideológiai és elméleti szemlélet egységes jellege megengedi, sőt feltételezi a szellemi folyamatok és jelenségek sokféleségét, változatosságát, az eszmék állandó küzdelmét. De a sokféleség nem téveszthető össze a szocialista társadalmunk eszméitől idegen felfogásokkal vagy magatartásokkal szembeni engedékenységkel; a szemléletek harca „az egységes termelési viszonyok alapján, a tudomány és a kultúra, az emberi megismerés fejlődése alapján bontakozik majd ki, ami állandóan a társadalmi élet, a társadalmi viszonyok tökéletesítésének újabb és újabb útjait tárja majd fel“. Az elmélet, valamint a társadalmi gyakorlat területén „felre kell tennünk mindazt, ami elévült, meg nem felelő, és helyet kell csinálnunk az újnak, tudatosan kell cselekednünk a társadalmi megújulás irányába“.

Mi értendő az „egységes elméleti-ideológiai világ- és életszemlélet“ fogalmán? Íme az első kérdés, amely felvetődik az előtt, aki megkísérli elmélyíteni a fenti gondolatokat. A fogalom tagadhatatlanul a „Weltanschauung“-ra, vagyis a filozófiára utal. Valóban, a marxista filozófia, a dialektikus és történelmi materializmus egységes szemléletet nyújt a világról és az életről. Úgy vélem, nem fölösleges ismételnünk és hangsúlyoznunk ezt a megállapítást, hiszen a „Weltanschauung“ elleni különböző színezetű támadások — legyenek azok pozitivisták, egzisztencialisták, strukturalisták vagy más természetűek — szerves részét alkották és alkotják ma is azoknak az irányzatoknak, amelyek a filozófia — és elsősorban a marxista filozófia — „ideológiátlanítását“ tűzték célul maguk elé. Meg kell jegyeznünk, hogy a hazai filozófiai irodalomban is jutottak nyomdafestékhez olyan dolgozatok, tanulmányok, esszék, amelyek — miközben a filozófia szerepéről, tárgyáról, lényegéről értekeztek — vagy megfélekedtek a filozófiának arról a szerepéről, hogy világnézetet nyújt, vagy kimondottan tagadták ilyen szerepét. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ez az álláspont lehet egy sajátos reakció arra a régebbi nézetre, amely a filozófiát csak világnézetre, „a természet, a társadalom és a gondolkodás fejlődésének legáltalánosabb törvényeire“ szűkítette le. De egyfajta egyoldalúságot nem lehet megszüntetni egy másikfajta egyoldalúsággal még akkor sem, ha azok ellentétes előjelűek. Tagadni vagy vita tárgyává tenni azt, hogy a filozófia általában, de különösképpen a marxista filozófia, általános világ- és életszemléletet is nyújt, számomra éppúgy nem helyénvaló, mint kizárólag a „Weltanschauung“-ra szűkíteni a filozófiát.

De más szemszögből nézve is fontos kiemelni a marxista filozófia ama tulajdonságát, hogy egy általános világ- és életszemlélet hordozója. Még azok is, akik megkérdőjelezzék a filozófiának ezt a funkcióját, elismerik, hogy az embereknek

van valamiféle általános világ- és életszemléletük. A kérdés az: ha nem a filozófia, akkor melyik szellemi szféra hivatott arra, hogy ilyen szemléletet nyújtson? A kérdésre adható válaszokban nincs nagy választék. Vagy kiiktatjuk a világnézetet az elmélet területéről, és a köztudatba helyezzük, vagy pedig átengedjük azt a vallásnak, az egyetlen olyan tudatformának a filozófián kívül, amely a maga egyetemességével képes betölteni a világnézet szerepét.

De szólhatunk a probléma más szempontok szerinti megközelítéséről is. A dialektikus és történelmi materializmusról mind a „marxológusok”, mind általában a különböző irányzatokhoz tartozó kritikusok elismerik, hogy általános világ- és életszemléletet nyújt, és éppen erre hivatkozva tagadják tudományos jellegét, filozófiai státusát. Bizonyos esetekben egyesek a szándékkal kérdőjelezzék meg a marxista filozófia világ- és életszemlélet jellegét, hogy ezáltal erőteljesebben kiemeljék tudományosságát. Visszatérnek tehát az ideológia és a tudomány elavult és tarthatatlan szembeállításához. A marxista filozófia nem tudomány, hanem filozófia, de olyan filozófia, amely a tudományon alapszik, és ahhoz szervesen kötődik; olyan filozófia, amely minden megnyilatkozásában, tehát világ- és életszemléletként is, szerves és elválaszthatatlan egységben érvényesíti tudományos és ideológiai-axiológiai jellegét.

Kiemelve, hogy szocialista társadalmunkban a dialektikus és történelmi materialista filozófiára az a szerep is hárul, hogy világnézetet nyújtson, egyszersmind úgy véljük, hogy a bővített plenárison elhangzott előadói beszédben az „egységes elméleti-ideológiai világ- és életszemlélet” fogalma nem korlátozódik a filozófiára. A fogalom elemzéséből, a szövegösszefüggésekből nyilvánvalóvá válik, hogy valami mást jelöl, mégpedig az egységes szocialista társadalmi tudatot, a szocialista társadalom szellemi kultúrájának egységét, amelyben a politikai, jogi, etikai, tudományos, művészi, filozófiai tartalmak egységbe szerveződnek. Ezt a szocialista szellemi kultúrát, részleteiben és egészében, átszövi pártunk forradalmi filozófiája.

A szellemi kultúra a társadalmi tudat tárgyiasulása. De az egységes elméleti és ideológiai világ- és életszemlélet fogalma — a művekben tárgyiasult szellemi tartalmak mellett — vonatkozik a szocialista társadalom tagjainak eleven tudatára is. Ilyen megvilágításban az elméleti és ideológiai világ- és életszemlélet azt is jelenti, hogy az emberek tudatából el fognak tűnni — hosszú távon — az ideológiánkkal, életszemléletünkkel összeegyeztethetetlen felfogások, eszmék.

Bár az egységes elméleti-ideológiai világ- és életszemlélet két említett megjelenési módja között szoros összefüggés és kölcsönhatás van, mégis mindegyik rendelkezik viszonylagos autonómiával. Nyilvánvaló, az emberek tudatának megváltoztatása, az új, egységes világ- és életszemlélet általános befogadása különösen bonyolult, nehéz és hosszantartó folyamat eredménye lesz.

A kultúra lényeges oldalai, összetevői — a megismerés, a kommunikáció, az érték és az alkotás. Minden nép szellemi kultúrája felhalmozás eredménye. Az a kijelentés, miszerint az egységes elméleti és ideológiai világszemlélet kialakulása megköveteli az elmúlt társadalmi rendszerek idején keletkezett ideológiák, elméletek elvetését, természetesen csak azokra vonatkozik, amelyek értéktelenek, haladás- vagy értéktelenek. A szocialista kultúra magába olvasztja a múlt haladó hagyományait, s azok mint autentikus értékek tovább élnek és hatnak. Hasonlóképpen jól ismert pártunknak az az álláspontja, miszerint elméletünk nyitott, fogékony az emberi gondolkodás, az egyetemes kultúra új vívmányai iránt. De ha el is vonatkoztatunk a szellemi örökség, a jelenkor értékeinek beolvasztásától, napjaink hazai szellemi termése önmagában is igen változatos.

Maradjunk csak a filozófia területén. A megjelent filozófiai munkák döntő többsége a dialektikus és történelmi materializmus szellemében fogant — bár ennek a gondolkodásmódnak a keretében is jelentkeznek egymástól eltérő vélemények — de keletkeztek és forgalomba kerültek más alapállású művek, köztük spiritualista tartalmúak is. Hogyan viszonyuljunk ezekhez a jelenségekhez az egységes elméleti-ideológiai világ- és életszemlélet tételének a fényénél? „Az ellentétek harcának dialektikus törvénye, az ellentmondások, jelentkeznek a szocializmusban is — mondta Nicolae Ceaușescu elvtárs pártunk júniusi bővített plenárisán elhangzott beszédében —, és egy vagy más formában kétségtelenül megnyilvánulnak majd a kommunista társadalomban is. Ellentmondások vannak és lesznek bármilyen társadalomban. Az ellentmondások nem oldhatók fel tagadó viszonylással, hanem csak okaik tanulmányozásával és megértésével, s ezen az alapon tudatos munkálkodással a régi állapotok felszámolásáért és az új bátor előmozdításáért.” Nincs semmi okunk azt feltételezni, hogy a szocializmusban az ellentétek csupán a gazdasági, társadalmi, politikai élet területén nyilvánulnak meg, miközben a szellemi élet azoktól védett

marad. Amint a lét területén is, az ellentmondások nem csupán a múlt „maradványainak” továbbélései, hanem új ellentmondások jelentkeznek és fognak megjelenni a jövőben is, hasonlóképpen a társadalmi tudatban felmerülő ellentmondásokat sem tekinthetjük és kezelhetjük úgy, mint amelyek elavult eszmék, szemléletek visszamaradásából erednek. A tudományos, elméleti, ideológiai tevékenység igen bonyolult folyamat, és hibát követnénk el, ha feltételeznénk, hogy a társadalom gazdasági és szociális alapja minden ízületében egyértelműen és feszültségek nélkül határozza azt meg. Annak ellenére, hogy a szocialista társadalmi lét nem kedvez például a spiritualista gondolkodási áramlatoknak, mégis a tudományban, a filozófiában bármikor megjelenhetnek vitatható eszmék, olyan szemléletek, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben tévesnek bizonyulnak.

Köztudott, hogy a dialektikus és történelmi materializmus hívei iránti elkötelezettségünk nem akadályoz abban, hogy elismerjük: más gondolkodási rendszerekben is születnek jelentős szellemi értékek. Mélységes meggyőződésünk — és ehhez megvan minden alapunk —, hogy világ- és életszemléletünk magasabb rendű bármelyik más világnézethöz képest. De ezt a felsőbbrendűséget azzal a józan tárgyilagossággal kell tekintenünk és értelmeznünk, amellyel pártunk tekinti és értelmezi szocialista társadalmi rendünk felsőbbrendűségét. És ahogyan az utóbbit is csak a gyakorlatban, kézzelfogható eredményekkel, munkával és harcra, nem pedig szavakkal, kinyilatkoztatásokkal lehet és kell bebizonyítani, hasonlóképpen a filozófiai felfogásunk felsőbbrendűségét is csak a létrehozott szellemi értékekkel lehet újra és újra igazolni. Az is tudott dolog, hogy a dialektikus és történelmi materializmus elsajátítása, ismerete és alkalmazása önmagában még nem biztosítja értékes művek alkotását, ahogyan más gondolkodási áramlatok felkarolása sem áthághatatlan akadály szellemi értékek létrehozásában.

Persze senki sem vitatja annak szükségességét, hogy mindenki, aki a filozófia területén dolgozik — hozzáértéssel, tehetséggel, odaadással —, művekkel, egyszerűen eredményekkel bizonyítsa filozófiánk alkotóképességét. Ugyanakkor azonban az egyik ember alkotó tehetése vagy a másik tehetetlensége nem válhat az általa képviselt gondolkodási irányzat értékmérőjévé. A múltban történtek hibák, értékes alkotásoktól próbálták megfosztani kultúránkat, hivatkozva a szerzők spiritualista vagy politikai szemléletére; e hibák jóvá tevése nem azt jelenti, hogy eszentül el kell hallgatnunk a szóban forgó művek és szerzők világnézeti hiányosságait, még kevésbé azt, hogy ezekből a hiányosságokból erényeket kovácsoljunk. Abból, hogy adott körülmények között helytelenítésnek, megrovásnak, feljelentésnek számított, ha egy műre vagy szerzőjére rámondták, hogy nem marxista, még nem következik, hogy ma, a szellemi alkotások elemzésekor főleg dolog az elméleti és módszertani alapállás kiemelése.

Érdekes megemlíteni, hogy publicisztikánkban nemegyszer jelennek meg olyan dogmatizmusellenes állásfoglalások, amelyek szerzői vehemens türelmetlenséget tanúsítanak azokkal szemben, akik nem hajlandók álláspontjukat elfogadni. Nem hiszem, hogy, elismerve a miénktől különböző gondolkodási keretek között létrejött szellemi értékek létét, kötelesek volnánk csupán arra összpontosítani, ami az értékeket egymáshoz közelíti, és lemondani a köztük levő különbségek kiemeléséről. Ellenkezőleg, meggyőződésem, hogy mind tudományos, mind nevelő szempontból nem álláspontunk határozott leszögezése, hanem kontúrjainak elmosása káros. Egy közösség, egy társadalom szellemi kultúrája: szintézis, a különböző eszmei tartalmak rendszerezése, egy ideológia egyesítő szellemében, és nem a tartalmak egyszerű keveréke. Az egységes elméleti-ideológiai világ- és életszemlélet kialakulása s érvényesülése nem egy ideológiai „melting pot” keretei között valósul meg, hanem a tudományosan megalapozott és következetesen humanista forradalmi eszmék és eszmények egyre erőteljesebb, hatékonyabb, alkotó alkalmazásával, minden olyan érték befogadásával, amely összeegyeztethető ideológiáinkkal, átsűrhető annak lényegén.

Az ideológiai és nevelő tevékenység irányításában különösen fontos a bővített plenárison elhangzott beszédnek az a része, amely józan realizmussal jelzi bizonyos zavaros nézetek megjelenését, azokat az aggályokat, amelyek egyesek fejében megfogantak a forradalmi harc távlataival kapcsolatosan. A világhelyzet különös bonyolultsága, az egyes szocialista országokban jelentkező nehézségek kétségkívül hozzájárultak ehhez. Nem először történik meg, hogy a történelem nehéz pillanataiban kételkedések ütnek fel a fejüket, egyesek nem bírnak lépést tartani a forradalmi harcra, és meghátrálnak. Nicolae Ceaușescu elvtárs szerint az ilyen jelenségek annak is tulajdoníthatók, hogy nemegyszer idealizálták a szocialista társadalom fejlődését, azt a hibás benyomást próbálták kelteni, hogy a szocializmus nem ismer nehézségeket, hogy a szocializmusban minden probléma magától, automatikusan oldódik meg, hogy nem lesznek ellentmondások, hogy győzelemről győzelemre hala-

dunk előre. Az ilyen idillikus elképzelést maga az élet cáfolta meg. Bebizonyosodott, hogy a szocializmus felé haladás nem körüli sétához, sokkal inkább egy járatlan úton való előretöréshez hasonló, hogy nagyon sok megoldásra váró probléma, legyőzendő nehézség van, hogy a magasabb rendű szocialista civilizáció megvalósításához határozottságra, lendületre, hozzáértésre, erőfeszítésre, odaadásra és áldozatokra van szükség.

A szellemi jelenségek kutatásakor logikusan jelentkezik az a kérdés, hogy a zavaros nézetek, aggályok lecsapódnak-e a szellemi termelésben, és ha igen, hogyan.

A kérdés sokkal bonyolultabb és fontosabb annál, hogy e sorok írója ez alkalommal mélyrehatóan elemezze. Ideológiai és nevelői tevékenységem gyakorlása közben magam is találkoztam ilyen jelenségekkel, és nem kerülhettem el, hogy véleményt alkossak róluk. Valóban, alkalmam volt tudomást szerezni olyan esetekről, amikor érdektelenség vagy tartózkodás nyilvánult meg a társadalmi és szellemi jelenségek dialektikus és történelmi materialista megközelítésével szemben, amikor eltávolodtak a tudományosságtól, ködös, zavaros szemléleteket részesítettek előnyben. Az ilyen megnyilvánulások rendszerint nem alapoznak átfogó ismeretekre, megfelelő elméleti felkészültségre. Nem vonakodom vitázni egyik vagy másik tétel érvényességéről vagy érvénytelenségéről, hogyha a vita a tárgy ismeretében történik. De a szóban forgó esetekben inkább eleve elfogultságról volt szó, amely rendszerint együtt járt az elméleti-tudományos ismeretek terén mutatkozó hézagokkal és konfúziókkal. Néha az ilyen álláspontok mögött kivehető a spiritualista divatok vonzereje, de rendszerint azok alapos ismerete nélkül.

Egy materialista alapállású elemzés számára, amilyen a bővített plenárison elhangzott előadói beszéd is volt, érthető, hogy a társadalmi lét területén tapasztalható hiányosságok, nehézségek és ellentmondások, ha azokat nem értjük meg, és nem értelmezzük helyesen, aggályokat vehetnek fel azzal az ideológiaival szemben, amelytől ez a valóság eredeztetni magát. Mindehhez még hozzájárul, véleményem szerint, hogy a filozófiai vagy álfilozófiai közirásban hibás vagy elhamarkodott eszmefuttatásokat hoznak forgalomba. Csupán egy jelenségre szeretném itt felhívni a figyelmet, lehet, hogy nem éppen a legfontosabbra, amely azonban megfelel a maga gyakoriságával. Szinte „divattá” vált néhány közirónál, hogy nézeteik kifejtését egy, a tárgyukba vágó feltételezett dogmatista nézet visszaverésével kezdik. Olyasmiket írnak, hogy: mélységesen hibás volt az osztálykritériumot a politikai és társadalmi jelenségek elbírálásának kizárólagos meghatározójává tenni; vulgarizálást jelent csupán a gazdasági tényezőkben látni a szellemi jelenségek egyetlen és közvetlen meghatározóját; káros volt az egész társadalmi fejlődést a termelőerők fejlődésére redukálni, és így tovább. Az, aki ismeri a „dogmatikus időszak” ideológiai tevékenységét, jól tudja, hogy az idézett tézisek, az idézett megfogalmazásban nem fordultak elő az akkori ideológiai irodalomban. A felületes zsurnalisztikai megfogalmazások kettős tévedést erősítenek. Először: ha olyasvalamit varrunk a dogmatizmus nyakába, amit a valóságban nem tett, ezzel elvonjuk a figyelmet a dogmatizmus valódi bűneiről és veszélyességéről. Másodsor: ezek a dogmatizmusnak tulajdonított tézisek valóban léteztek, és még ma is hangoztatják őket, de kik? Világ- és életszemléletünk ellenfelei. Ilyen tétélekkel nem a marxizmusban, hanem a marxizmusnak abban a karikatúrájában találkozunk, amelyet ellenfelei kreálnak róla. A pontatlan megfogalmazások semmiképpen sem szolgálják filozófiai propagandánkat.

Az olyanszerű konfúziók, mint amilyeneket Nicolae Ceaușescu elvtárs bírál a bővített plenárison elhangzott beszédében, kedvező talajt teremtenek ideológiánktól idegen felfogások és szemléletek beszívargásának. Túlzás volna azt hinni, hogy a nehézségek, a bonyolult helyzetek okozta irányvesztések egyedüli és mindenkorra érvényes magyarázatot adnak arra, miért van foganatjuk a tudománytalan, irracionalista, misztikus felfogásoknak. Bizonyos azonban, hogy ezek nem idegenek az említett jelenségektől, hogy „egyeseket — közöttük sajnos kommunistákat is — hatalmukba keríthetnek retrográd, misztikus nézetek”.

Az előadói beszéd eszmei realizmusa nemcsak egy adott, de nem kívánt helyzet felismerése és tudatosítása, a kiváltó és meghatározó okok feltárása révén nyilvánul meg, hanem abban is, hogy kijelöli a túlhaladásukat biztosító módszereket és utakat. Az előadói beszéd és más pártdokumentumok szellemében szükségessé vált, hogy a társadalom fejlesztésében minél hathatósabban használjuk azt az óriási lendítő erőt, amelyet a haladó szocialista tudat képvisel, és ugyanakkor az is, hogy óvjuk magunkat az illuminista illúzióktól. Hiába is próbálkoznánk főként a tudat síkján és segítségével megoldani olyan problémákat, amelyek a lét területéhez tartoznak, és csakis gyakorlati beavatkozással, gyakorlati intézkedésekkel oldhatók meg. A társadalomról alkotott felfogásunk alapvető tétele szerint a társadalmi lét határozza meg a társadalmi tudatot; e tétel érvényességét a társadalmi valóság bi-

zonyítja. Azoknak a konfúzióknak a magyarázatában, amelyekről a bővített plenárison szó esett, mint általában „a társadalmi tudat lemaradása a társadalmi lét mögött” jelenségének az értelmezésében nem maradhatunk kizárólag a társadalmi tudat szférájánál, hanem vele egyenlő mértékben — ha nem éppen elsősorban — az egzisztenciális tényezőkre kell tekintettel lennünk. Ugyanezt kell szem előtt tartanunk akkor is, amikor a társadalmi tudat területén tapasztalható lemaradások felszámolásának módzatait keressük. A problémák ilyen megközelítését sugallja az a mód is, ahogyan az előadói beszéd taglalja az egységes elméleti-ideológiai világ- és életszemlélet átalakulását lehetőségéből valósággá. Hiszen szem előtt tartja mind a „gazdasági-társadalmi fejlődést” (a lét területe), mind „a forradalmi párt elméleti-ideológiai tevékenységét” (szellemi tevékenység), „a régi állapotok megszüntetését” (a lét területe) csakúgy, mint a retrográd ideológiák és szemléletek elvetését (a szellemi élet területe).

Mindezzel kapcsolatosan kivételesen fontosnak tartom Nicolae Ceaușescu elvtárs felfogását a szocializmusról mint gazdasági-társadalmi-politikai rendről és mint eszményről. Az előadói beszéd átfogóan elemzi az antikommunista, szocializmus-ellenes támadások értelmét és alaptalanságát, valamint azoknak a tételeknek a tudománytalan, tendenciózus és káros voltát, amelyek vitatják vagy nemkívánatosnak tartják egyik vagy másik ország szocialista fejlődésének útját. Egyes szocialista országok nehézségeiből és bizonyos ott történt eseményekből kiindulva, megpróbálják azt a következtetést levonni, hogy a szocializmus, úgymond, válságba jutott, és nem megfelelő alternatíva a kizsákmányoláson és a tömegek elnyomásán alapuló társadalom helyettesítésére.

Igaz, hogy a szocializmus építésének folyamán, az elért jelentős eredmények mellett elkövettek egész sor hibát, visszaélést, így hazánkban is. Nálunk a párt IX. kongresszusával kezdődően ezeket elemezték, megvitatták, és levonták a szükséges tanulságokat. Az egyik vagy másik szocialista államban jelentkező nehézségeknek „semmi közük vagy nagyon kevés közük van a szocializmushoz. Annál több közük van a kihágásokhoz és hibákhoz, a tudományos szocializmus egyes alapvető elveinek megszegéséhez, egyes általános törvényszerűségek, illetve egyik vagy másik ország konkrét realitásainak semmibe vevéséhez.” Pártunk főtítkára négy éve, a párt- és állami aktíva előtt elmondott beszédében felhívta a figyelmet arra, hogy a szocializmusnak nem kijelentésekkel kell bizonyítania magasabbrendűségét, hanem azzal, hogy a gyakorlatban megoldja a gazdasági és társadalmi kérdéseket, az életből és az emberek tevékenységéből fakadó problémákat. Az ez év júniusában elhangzott előadói beszédben pártunk főtítkára kiemelte azt a tudományosan is alátámasztott tényt, hogy a szocialista országok rövid idő alatt hatalmas eredményeket értek el, hogy „gyakorlatilag bebizonyították a szocializmus felsőbbrendűségét, valamint azt, hogy a szocializmus az egyetlen társadalmi rendszer, amely megnyitja az emberiség útját a társadalmi és nemzeti egyenlőtlenség kiküszöböléséhez, a társadalmi és nemzeti igazságosság hatalomra jutásához”.

A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építéséhez szükséges intenzív, nagyarányú és hozzáértő gyakorlati tevékenységgel együtt szükség van arra — ahogyan pártunk főtítkára mondotta előadói beszédében —, hogy „őrizzük meg állandóan a szilárd meggyőződést a szocializmus és a kommunizmus magasztos eszményeiben”. Ebben a vonatkozásban, úgy vélem, politikai és nevelői tevékenységünkben különösen fontos szerepet játszhat a Nicolae Ceaușescu elvtárs által kidolgozott felfogás: a maga igazi fényében ragyogó szocializmus, az emberséges szocializmus fogalma. Ez a fogalom nagy kifejezőerővel sűríti magába azoknak a következtetéseknek a lényegét, amelyek az előadói beszédnek a szocializmusról szóló fejtegetéseiből adódnak. A maguk valódi fényében és tisztaságában őrizni és érvényesíteni a szocializmus eszméit, irányítani, mozgósítani, alapos tudással és szilárd meggyőződéssel fegyverezni fel a szocializmus gyakorlati megvalósításában részt vevő tömegeket — lényegében ez az elsőrendű feladata az ideológiai politikai-nevelő tevékenységnek. És lehet, hogy nem tévedek, amikor azt állítom: a maga igazi fényében ragyogó szocializmusról alkotott felfogás az egységes elméleti-ideológiai világ- és életszemlélet politikai dimenziója, politikai filozófiája.

Felemelt fejfel

1936. Ceaușescu elvtársat, a KISZ Prahova megyei titkárát Ulmi községben tartóztatják le Gheorghe Dumitrachénak, a szervezet egyik tagjának a lakásán, ahol illegális gyűlésen vett részt. Brassóban állítják bíróság elé elvtársaival együtt. A vád: aktív tagja a KISZ-nek, kommunista agitátor, antifasiszta, a sziguranca és az igazságszolgáltatás szervei által nyilvántartott személy.

A tárgyaláson méltóságteljesen viselkedik, példaadóan szolidáris elvtársai iránt. Amikor a bíróság úgy dönt, hogy az vádlottnak el kell hagynia a termet, mert tiltakozni mert a sértő kifejezések, megalázó bánásmód ellen, Nicolae Ceaușescu erélyesen visszautasítja ezt az eljárást. Az eredmény? Szigorú ítélet!

Eugen Jebeleanu, az akkor már ismert költő alábbi riportja, amely a tárgyalás idején a Cuvintul Liber hasábjain jelent meg, a fiatal forradalmár kitűnő portréja.

K. M.

Vasárnap Brassóban

Reggel, fél hétkor ragyogó nyár eleji nap nevet a Cenk fái között s a még néptelen utcákon.

Negyedik napja tart a huszonöt dimbovitai és prahovai antifasiszta ellen indított per.

A természet zöld kosaraival, fénynyalábjaival nagylelkűen elárasztotta a várost.

Lehet, hogy a brassói központi fegyház éppen ezért húzódik még összebb magas falai közé, és ezért látszik még ridegebbnek, még szürkébbnek. Ott fenn, a rácsok mögött a letartóztatottak — gondoljuk — alusznak még.

Beléptünk a börtön udvarára.

Csalódtunk.

Még nem is pirkadt, de az álom, megkínzott madár, elrepült.

Íme, fejek jelennek meg a négyszögekre osztott ablakokban.

Az ügyvéd, aki elkísért, megkéri a börtön igazgatóját, engedélyezze, hogy elbeszélgessünk az antifasiszta foglyok közül kettővel: Ceaușescuval és társával. Őket kettőjüket már egy hónappal korábban elítélték, ott helyben, mivel a tárgyalóteremben megsértették a bíróságot.

Az egyiket tizenöt napi börtönre ítélték, Ceaușescut (mert szolidaritást vállalt társával) hat hónapra.

Egy börtönőr elénk vezet mind a kettőt.

Jönnek felénk, mosolyogva. Derült arcok.

Még gyermekek.

Ceaușescu tizenkilenc éves, és csizmadia. Megmagyarázza, hogy miért ítélték el őket [...], és hogy miben áll „a hatóság megsértése”. [...]

Ceaușescu gyermek. De meglepően értelmes és érett gyermek. Alacsony, sovány, szeme kicsi és élénk, két borsszem. Világosan beszél, egy kicsit túl gyorsan, mintha egyszerre akarná elmondani mindazt, amit tud. Tizenkilenc éves, de kilencven évre valót látott és szenvedett.

Verés? Ho-hó, de még mennyi!

A csendőrök nem tréfálnak.

Ó, mondja, egyszerű ez, mint a természetessé vált dolgok, felemeli olykor a kezét, három összeszorított ujjával köröket ír le, mintha mondatait akarná még kerékebbé tenni.

Nem töltötte be a huszadik életévét, és őt is elítélték, ugyanazon a szombati tárgyaláson, hathónapi fogházra (hat hónap, amelyet még növelni fognak a tárgyalás végén, hogy a büntetés minél szigorúbb, minél drasztikusabb legyen). Ugyancsak a hatóság megsértése miatt.

De még inkább azért, mert — amikor hallotta az egyik társára kiszabott büntetést — a bíróság felé fordult, és azt mondta, hogy közösséget vállal bajtársával. Fiatal és nagylelkű szív, csodálkozunk, hogy... csak hat hónapot kapott?

Elmúlik a nyár, eljön majd az ősz, és a hózáporok ideje is bent fogja találni. Ceaușescu, a maga tizenkilenc esztendejével nem fogja érezni, nem fogja látni, mint máskor, otthon a faluban.

Aztán a beszélgetés befejeződött, a két elítéltet visszavezették a cellába, éppen amikor a többi vádlottat szuronyok között kivezették a börtön kapuján, hogy bíróság elé állítsák őket.

Vasárnap — és az ítékezés napja...

Eugen Jebeleanu

A pártatlanság maszkja

A brassói katonai törvényszék előtt — 1930. május 30-án — tanúsított nemes, elvtársias, a közös sorsot vállaló magatartás szinte természetes, ha figyelembe vesszük, hogy a kommunista Nicolae Ceaușescu nemcsak a perbe fogott harcos, forradalmár csoport vezetője volt, de mint a Kommunista Ifjúsági Szövetség Prahova megyei titkára jelentős politikai és pártfunkciókat töltött be. Az ún. „gyalázási“ per egész folyamán határozottan visszautasította a botozó csendőr őrmesterek szemén szedett rágalmait, és tiltakozott a katonai törvényszék ama önkényes eljárása ellen (újítás volt ez is), hogy a vádlottak csak a királyi ügyészen keresztül tehettek fel kérdéseket a vád tanúinak. „Ceaușescu vádlott kijelenti — olvashatjuk az *Universul* című lapban, amely csak nagyon sommásan tudósít a vádlott nyilatkozatáról —, hogy magatartásának oka: elégedetlen azzal, ahogyan a vád tanúi feleltek, és arra szeretné rábírni a bíróságot, hogy ő is minél több kérdést tehessen fel a vád tanúinak.”

Az erkölcsi nyomás jegyében kibontakozó tárgyalás ideje alatt a brassói törvényszék címére táviratok tömege érkezik, amelyekben egyszerű emberek és ismert személyiségek tiltakoztak a vádlottak zaklatása, üldözése, az önkényes eljárások, a terror ellen. Kommunista munkások, szocialisták, szociáldemokraták, demokratikus értelmű értelmiségiek hallatták hangjukat, s csatlakoztak a Román Kommunista Párt vezetete antifasiszta, hazafias mozgalom eszméihez. *Le a burzsoá megtorló igazságszolgáltatással! Le a pártatlanság maszkjával!* címmel a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága 1936 júliusában kiáltványt bocsátott ki, amelyben nagyra értékelte a reakciós törvényszék elé állított kommunisták, antifasiszták bátor és hajthatatlan magatartását. A brassói perre vonatkozóan ezt olvashatjuk: „A Prahova völgyi és Dimbovitai megyei olajipari munkásokat azért ítélték el Brassóban, mert a kenyérért és szabadságért harcoltak.”

A munkásüldöző és antidemokratikus politikai perek meggyőzően bizonyítják az uralkodó osztályok s az azt kiszolgáló rendszer népellenes, reakciós magatartását, ellentétben a román nép határozott és egységes antifasiszta kiállásával. Az *Arena* című demokratikus újság a következőket írta 1936. május 31-én: „A prahovai, dimbovitai olajipari munkások sem üldözöttek, elnyomottabbak, mint a többiek. Harcuk egy darab jobb kenyérért, amelyet kevesebb könny és vér áztatott, az állampolgári jogaikért, azért, hogy megszabaduljanak a szűkségállapottól [...] a kormány dühét váltotta ki. Ezek a munkások nem maradtak távol a Tătăráscu-kormány elleni harctól, biztosították a népfront győzelmét a ploiești-i községi választásokon, és mindezért nem késett a fizetség. Tizenkilenc olajipari munkás, élükön Nicolae Ceaușescuval, áll a brassói katonai törvényszék előtt. Az antifasiszta perek száma, méretei, gyakorisága az ország minden szögletében bebizonyította, hogy mennyire népszerűtlen a fasizmus a román nép rétegeiben, és mennyire élő s félelmet nem ismerő a hitlerista, fasiszta irányzatok elleni harc. A néptömegek akarátát fejezzük ki, amikor kérjük az antifasiszta perek megszüntetését, az antifasiszták szabadon bocsátását.”

Hasonló értelemben állítja párhuzamba az illegális *Scinteia* is 1936 májusában a liberális kormány toleranciáját a fasiszta csoportok iránt és az antifasiszta forradalmi munkásmozgalom kegyetlen elnyomását. És ezt az elítélendő magatartást rejtették az ún. „pártatlan igazságszolgáltatás“ maszkja mögé. „Amikor mi azt mondjuk, hogy az igazságszolgáltatás csak osztályjellegű lehet — írja a *Scinteia* —, a burzsoázia így felel: az igazságszolgáltatás nem ismer osztályokat, és a mi megállapításunkat az igazságszolgáltatás rágalmazásának bélyegzi. Az, ami néhány hét alatt végbement Romániában a törvényszékek »pártatlansága« vonatkozásában, minden becsületes embert meggyőzhet afelől, hogy az igazság a mi oldalunkon van. Marosvásárhelyen megtartották a Vaszgárda kongresszusát. Ott határozták el jó néhány polgári, köztük liberális politikus meggyilkolását is. A sziguranca, a polgári és katonai ügyészségek, amelyek nagyon tevékenyek, a forradalmi és anti-

fasiszta munkásságról és parasztságról van szó, még máig sem tudták kideríteni, hogy kik voltak ennek a gyilkosságokat szervező kongresszusnak az irányítói, kezdeményezői, holott név szerint említi őket a jobboldali sajtó egy része is. A »pártatlan« bíróság felmentette Duca gyilkosait, a zavargások szerzőit, Zelea Codreanut, miközben Brassóban egy olyan tárgyalás folyik, amely a dolgozó nép pártatlan kigúnyolását jelenti. Mindezzel egy időben Craiován, Iași-ban, Bukarestben munkásokat és munkásnőket ítélnek el csak azért, mert harcoltak a gyártulajdonosok túlkapásai ellen, az emberibb életért, a fasiszmus és a háború ellen.

De nemcsak a *Scinteia* leplezte le azt a megkülönböztető magatartást, amelyvel az állam egyrészt a jobboldali fasiszta szervezetekhez, másrészt a kommunista párt szervezte és vezette forradalmi és antifasiszta mozgalomhoz viszonyult. A nagy példányszámban megjelenő fővárosi és vidéki polgári demokratikus beállítottságú lapok elítélték a kormány engedékenységét a teret hódító fasiszmus iránt, szót emeltek a romániai munkás- és antifasiszta mozgalom forradalmár vezetőinek üldözése ellen, nem feledkezve meg a brassói törvényszék jogászainak diszkrimináló magatartásáról sem. Hogyan alkalmazták a törvényeket azokkal a fasiszta huligánokkal szemben, akik — miközben a marosvásárhelyi kongresszusra mentek — meggyalázták I. G. Duca sinaiai emléktábláját, és ugyanakkor zajos szimpátiatüntetést rendeztek a volt miniszterelnök gyilkosai mellett, a Vaszárda vezetői előtt? Az 5. katonai hadtest jogászai csupán jelképes ítéletet hoztak: a tetteseket egyhónapi börtönre ítélték. És mindezt akkor, amikor az ország szinte minden városában naponta ítélték el olyanokat, akik egy jobb életért, demokratikus szabadságjogokért küzdöttek, hiszen a fasiszmus veszélye már rávetette árnyékát az országra —, de azzal vádolták őket, hogy „büntettet követtek el az állam biztonsága ellen”, amiért sokévi nehéz börtön várt rájuk.

Egyhavi börtönbüntetés a volt liberális miniszterelnök emlékének meggyalázásáért (miután ők gyilkolták meg) azoknak, akik Marosvásárhelyen Hitler Adolf személyes megbízottja jelenlétében a halál, a politikai gyilkosságok kultuszára esküdtek fel, és hathónapi börtön, amiért a kommunista Nicolae Ceaușescu két héttel később „megsértette” ugyanazokat a brassói „pártatlan” katonai ítélethezokat azzal, hogy szolidaritást vállalt elvtársaival; nem beszélve arról, a nehéz börtönöveket jelentő ítéletről, amellyel később sújtották a kommunista Nicolae Ceaușescut és elvtársait. Ime az igazságszolgáltatás „pártatlansága”, ahogyan azt az „igazságos” és „pártatlan” polgári rendszer értelmezte és gyakorolta.

Ceaușescu — mindig az elsők között

A romániai kommunisták és antifasiszták üldözése, a politikai rendszer terrora, a brassói per, ahol a harcos kommunista Nicolae Ceaușescut is elítélték, nemcsak az antifasiszta munkásmozgalommal való szolidaritás hazai erősödését váltotta ki, de cselekvésre készítette a nemzetközi szolidaritási mozgalmat is. Megjegyzendő például Romain Rolland, a nagy francia író tiltakozó állásfoglalása az önkényes eljárások ellen. „A román nép legigazibb európai barátainak szellemében állhatatosan kérjük Önt, hogy vessenek véget azoknak a botrányos önkényeskedéseknek, amelyek kiszámíthatatlan károkat okoznak Romániának” — írta Gheorghe Tătărașcunak, a minisztertanács elnökének egy héttel a brassói ítélethezatal után.

Romain Rolland közbelépése csupán része annak, a romániai antifasisztákkal szolidaritást vállaló mozgalomnak, amelyet a *La Comité de Defense des Antifascistes Roumains* tervezett. A bizottság Párizsban tevékenykedett ismert francia antifasiszták vezetésével. A román antifasisztákat támogató francia bizottság és a Román Kommunista Párt Jogi Irodája között (amely a *Les Héros de la Roumanie Antifasciste* című röpirat anyagát szolgáltatta) igen szoros volt a kapcsolat. Ez magyarázza, hogy a francia közvélemény tudott a brassói politikai per alkalmával elkövetett visszaélésekről.

A brassói katonai törvényszék termeiben lezajlott pernek még később is visszhangja volt a külföldi szolidaritási mozgalmakban. Az a hír, hogy Romániában, egy politikai perben olyan vádlottakat ítélték súlyos börtönbüntetésre, akik még nem érték el a nagykorúságot (akkor ez 21 év volt) — bár ez csak jogi szempontból lehet jelentős, mert a tények bebizonyították, hogy a perbe fogott kommunisták és antifasiszták fiatalosága forradalmi harcuk jellemzőjévé vált —, jelentős nemzetközi mozgalmat indított el a romániai megtorló szervek üldözése antifasiszta forradalmárok támogatására. 1937 őszén a büntetőjogi reformokért sikraszálló Howard Liga tájékoztató missziót küldött az országba. Az angol vendégek két

hétig (1937. október 15—29. között) tartózkodtak Romániában, különböző börtönöket látogattak meg, köztük a misleai női fogházat, de Doftanára, ahol a kommunista Nicolae Ceaușescu is raboskodott, nem engedték őket.

Margary Fry, a misszió egyik tagja a Howard Liga hivatalos lapja, a *The Howard Journal* hasábjain cikket közölt *Románia* címmel, amelyben elítélte a kommunista politikai foglyokkal szemben alkalmazott magánzárka-rendszeri, az éheztetést, az embertelen bánásmódot. Megjegyzi azt a tényt is, hogy a kormány nevetésszerűen csekély összeget, 4-5 lejt folyósít a politikai foglyok ellátására. „Mindehhez sajnálattal hozzá kell tennünk — emelte ki a szerző —, hogy komoly és hiteles forrásokból tudjuk: ezt a fejadagot sem kapják meg, mert egy részét elsikkasztják a hivatalnokok. [...]”

Visszatérve a hazai sajtóban megjelent tudósításokra, amelyek szolidaritást fejeznek ki a brassói katonai törvényszéken elítélt kommunista és antifasiszta vezetők iránt, megállapíthatjuk, hogy az újságírókra elsősorban Nicolae Ceaușescu határozott személyisége tett rendkívüli benyomást.

Az akkor már gazdag, széles körű forradalmi tevékenységet folytató Nicolae Ceaușescu elvtárs a katonai törvényszék előtt tanúsított keménységével, harcos magatartásával bámulatba ejtette a sajtó embereit. Az *Arena* tudósítója, aki jelen volt a tárgyaláson, a következőket írta a lap 1936. június 11-i számában: „Ki nem ismeri ennek a lángoló antifasisztának a keménységét? Szombat este volt. Negro körzet antifasiszta bizottságának a gyűlésén 40-50 fiatal gyűlt össze. Ceaușescu közöttük. A rendőrség bikacsökökkel akkor is szétfuttatta az antifasisztákat. Letartóztatta, megnyírta, megverte és benn tartotta őket hétfő reggelig. Hétfőn este a székelyeket ismét kinyitották. Ceaușescu mindig az első között. Ismét rendőrség, ismét letartóztatás, ismét verés, és kétnapi fogvatartás után ismét kiengedik őket. De a székely megnyitásokkor újra az első között ott van Ceaușescu, szervezi a fiatalágot, nem siryalázásra, nem arra, hogy leszaggassák a koszorút az Ismeretlen Hős emlékművéről (ahogyan azt a gárdista huligánok tették), nem arra, hogy ablakokat zúzzanak be (A Nép Házának, a szociáldemokrata párt székelyének, a demokratikus újságok szerkesztőségeinek ablakait), hanem egy jobb élet kivívásáért, a békéért. Parasztgyermek, a népből emelkedett fel ez az ifjú, zsenge gyermekkorában lépett az életbe, akkor kezdi tudni, hogy akarnia kell, és mindig jogot követel a maga akaratának. A tegnapi Bukarestben, Craiován, aztán Ploiești-en és a Prahova völgyében beszél elvtársainak a maga és a többiek fájdalomáról, a maga és a többiek vágyairól. És ezért ismerte meg a bikacsök okozta fájdalmat. Ezért ítélték hathónapi börtönre a fiatal Ceaușescut, a hosszú fogságon kívül, amelyet majd ki fog szabni a tisztelt bíróság a 21 Prahova völgyi antifasiszta brassói perének végén.” És a „tisztelt bíróság” valóban nem késlekedett sokat. Az emlékezetes brassói politikai per kilencedik — és egyben utolsó — napján Butoiu királyi ügyész ismét hivatkozhatott azokra a politikai „büntetésekre” és „kihágásokra”, amelyeket az 1936. május 19-i 336. számú vádiratban terjesztettek a brassói katonai törvényszék elé, nem feledkezve meg annak hangsúlyozásáról sem, hogy Nicolae Ceaușescu „aktív tag volt, jó kommunista és antifasiszta propagandista, ilyennek ismerik régóta a sziguranca és az igazságszolgáltatás szervei”.

Ez volt az érettségről, a forradalmi önfeláldozásról kiállítható legigazabb bizonyítvány, amit a kommunista párt aktivistájának adni lehetett. Ez az élettapasztalat, forradalmi harc, a Román Kommunista Párt, a munkásosztály szolgálatába állított ideológiai érettség súlyosan esik latba, amikor megméretik a reakciós rendszer. Elvtársaival, akikkel megosztotta a „kivizsgálás” kálváriáját, a tárgyalás napjait, a kommunista Nicolae Ceaușescut 1936. június 5-én kétesztendei börtönre, 2000 lej kifizetésére ítélték, majd büntetése letöltése után egy esztendeig nem hagyhatja el szülőfaluját. Mindehhez hozzáadták azt a hat hónapot is, amelyet a törvényszék „megsértéséért” róttak rá. A fellebbezést elutasították. Az ítélethirdetésről tudósító újságírók megállapíthatják, hogy a fiatal kommunista Nicolae Ceaușescu volt az egyetlen, akitől a reakciós katonai bírák megtagadták az előzetes letartóztatásban eltöltött öt hónap beszámítását; kegyetlen eljárás, ellentmondott az akkor érvényben lévő törvényeknek is. Nyilvánvaló, hogy az elnyomó szervek el akarták távolítani a romániai munkásmozgalomból, a forradalmi harc színteréről, és ha lehet, minél hosszabb időre, mert felismerték rendíthetetlen politikai meggyőződését, s a kommunista párt egyik küzdő, tevékeny vezetőjét látták benne. Így kell értelmeznünk azt a tényt is, hogy Doftanára vitték, az antifasiszta és kommunista foglyok számára fenntartott központi „fegyelmi” fogházba [...].

K. M. fordítása

Gazdaság és államigazgatás

Az államnak mint az uralkodó osztály politikai szervezetének már megjelenésétől kezdve fontos gazdasági feladatai voltak. A történelmi materializmuson alapuló tudományos állam- és jogelmélet kimutatta, hogy az államot a gazdasági alap határozza meg, amely végső soron az egész felépítmény megjelenését, fejlődését és jellegét is megszabja. Ez az összefüggés azonban nem jelent egy gépies, lineáris meghatározottságot, mivel gazdaság és állam viszonyában több tényező hatása is fellép, és ugyanakkor az állam tevékenységében bizonyos fokú függetlenség is megnyilvánul. Gazdaság és állam kapcsolatát tehát nem lehet leegyszerűsítve vizsgálni, mivel történelmi tapasztalat, hogy az állam nem elhanyagolható mértékben befolyásolja a gazdasági fejlődést, sőt a társadalomban önálló gazdasági erőt képvisel, ennek következtében — mint önállósult politikai hatalom — elősegíti, meggyorsítja vagy ellenkezőleg: korlátozza, akadályozza a gazdaság fejlődését.

Az állam gazdasági szerepe mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy a termelésben részt vevők helyzetét és tevékenységét az állami szervek által elfogadott normák szabályozzák. Továbbá: a gazdasági viszonyok emberek közötti viszonyok, amelyeket az állam nemcsak szabályozásukkal befolyásol, hanem oly módon is, hogy biztosítja a gazdasági-társadalmi tevékenység feltételeit. Szélesebb távlatból tekintve megállapíthatjuk tehát, hogy a gazdasági folyamatok csakis az állam ilyen jellegű funkciója révén, annak segítségével érvényesülhetnek.

A különböző történelmi időszakokban változott az állam gazdasági szerepe, ez irányú funkcióiról azonban — hangsúlyozottan — csak a szocialista társadalom körülményei között beszélhetünk, mivel ez a szerep nem téveszthető össze sem a konkrét tevékenységgel, sem a különböző állami szervek feladatainak összességével. Az állami funkciók sajátosan fejlődnek, tartalmuk és jelentőségük a — harmincöt éves köztársaságunk éveiben kibontakozott — szocialista építés különböző időszakában változik. Ezen belül a gazdasági küldetés jelentősége állandóan nő, és ez még hosszú ideig így lesz, mivel, ahogy azt Nicolae Ceaușescu elvtárs a június 1—2-i bővített plenáris ülésen hangsúlyozta, „meg kell értenünk, hogy az államnak ma — és még hosszú időn át, beleértve a kommunista társadalmat is — továbbra is jelentős szerepe van és lesz a társadalmi élet megszervezésében, a társadalom fejlesztésében. A termelőerők és a társadalom fejlődése szerint fognak változni a tevékenységi formák, az állam jellege.”

Alaposabban vizsgálva az állami funkciókat, kiderül, hogy mindegyiknek van bizonyos gazdasági tartalma. Például a köznevelés feladata biztosítani a képesített munkaerőt, a képzettség szintje viszont érezhetően befolyásolja a gazdasági haladást.

A gazdasági szerep gyakorlásában minden állami szerv részt vesz, a Nagy Nemzetgyűléstől a községi néptanácsok végrehajtó büroóig, mivel — amint szintén pártunk főtitkára emelte ki a júniusi plénumon — „az állam, az állami szervek közvetlenül felelnek az egész gazdasági-társadalmi tevékenység jó kibontakozásáért, a rend és a szocialista fegyelem megszilárdításáért”. Ebben a sokrétű és összetett tevékenységben az államigazgatási szervekre is fontos feladatok hárulnak.

Gazdaság és államigazgatás viszonyát szocialista jogtudományunk még nem tanulmányozta kielégítően. Nem tekinthető kivételnek az olyan vélemény sem, amely (ha nem is világosan megfogalmazva) szembeállítja a két fogalmat, mondván, hogy minden haladás alapja a gazdasági fejlődés (a társadalmilag hasznos tevékenység), az államigazgatás viszont egyenlő a bürokráciával, a haladás kerékkötője, és mint ilyen minél szűkebb keretek közé kell szorítani, mignem végleg felszámoljuk.

Véleményünk szerint a két fogalmat nem lehet egymással szembeállítani, mivel az államigazgatás a gazdaság viszonylatában mint irányító tevékenység jelentkezik. Köztudott viszont, hogy minden vezetés elsősorban politikai tevékenység, a politika pedig, Lenin szavaival élve, a gazdaság sűrített, illetve legsűrítettebb kifejeződése.

Ebből a tényből két következtetést lehet levonni. Először: gazdaság és államigazgatás között nincs és nem lehet ellentét, hanem ellenkezőleg, szoros összefüggésben állnak egymással; ez az összefüggés, kölcsönhatás a társadalmi munkamegosztás bizonyos fokán elkerülhetetlen, és a fejlődés során egyre mélyül. Kifejező-

dik ez pártunknak a XI. kongresszuson elfogadott programjában is, amely eloirja, hogy a Minisztertanács — az államigazgatás legfelsőbb szerve — felelős az ötéves tervek, a különböző termelési ágak és termékcsoportok fejlesztési programjai, a más országokkal való gazdasági és műszaki-tudományos együttműködési programok kidolgozásáért és megvalósításáért annak érdekében, hogy megteremtsek az előírt feladatok teljesítéséhez, az állam gazdasági és pénzügyi forrásainak hatékony felhasználásához szükséges feltételeket. Mindezekon kívül a Minisztertanács és az államigazgatás más szervei erősítik az állami és gazdasági fegyelmet, rendet tartanak a gazdasági-társadalmi egységekben, hogy minden tevékenységi területen erősödjék a munkáért és a törvényen következetes betartásáért viselt felelősség.

Másodsorban megállapíthatjuk, hogy nincsenek államigazgatási szervek, amelyek kizárólag politikai tevékenységet gyakorolnának, és mások, amelyek csak gazdasági vezetésre lennének hivatottak; nem lehet tehát merev határvonalat vonni „politikai” és „gazdasági” igazgatás között.

Ennek ellenére egyes államigazgatási szervek gazdasági jellegű feladatainak és jogkörének mértéke és fontossága meghatározza az illető szerv jellegét, vezetési módszereit (anélkül azonban, hogy tisztán gazdasági vagy gazdálkodó szervvé változtatná). Gondoljunk csak például a gazdasági feladatok fajsúlyának eltérésére az Állami Tervbizottság és az Igazságügy-minisztérium esetében.

Jóllehet a vezetési munkának mindig kifejezetten politikai tartalma van, azokban az esetekben, amikor ez a munka az anyagi javak termelése, a szállítás, a szolgáltatások, a javak elosztása megszervezésére és irányítására vonatkozik, olyan módszerek alkalmazását teszi szükségessé, amelyek tekintettel vannak a gazdasági fejlődés sajátosságaira (gazdasági befolyásolás, anyagi ösztönzők, adóztatás stb.). Történelmi példák igazolják, hogy a gazdasági igazgatás csak akkor tud eredményesen hatni a fejlődésre, ha annak belső adottságaira épül, ha ezek figyelembevételével történik a gazdasági irányítási rendszerének felépítése és működése.

Pártvezetésünk, Nicolae Ceaușescu elvtárs útmutatásai a nemzetgazdaság vezetésének és tervezésének tökéletesítésére, az új gazdasági-pénzügyi mechanizmus bevezetésére jórészt az illetékes állami szervek által elfogadott jogszabályok segítségével valósulnak meg. A jelenlegi fejlődési szakaszban a jognak közvetlen gazdasági szerepe van, mivel meghatározza a gazdasági szervezet struktúráját, és a jogszabályok hivatottak megoldani a szocialista társadalom körülményei között is jelentkező ellentmondásokat.

A társadalmi viszonyok jogi szabályozása a gazdasági igazgatásnak is jelentős módszere; az állam a jogszabályalkotás útján teljesíti azokat a feladatokat, amelyek rá mint a politikai rendszer tényezőjére hárulnak. A Nagy Nemzetgyűlés, az államhatalom legfelsőbb szerve szabályozza a legfontosabb társadalmi viszonyokat. A törvényalkotás azonban nem terjed ki minden társadalmi viszonyra, és ugyanakkor nem terjed ki (nem terjedhet ki) minden részletkérdésre. Erre való tekintettel szentesíti alkotmányunk más állami szervek normatív jogkörét is. Alaptörvényünk értelmében a Minisztertanács jogkörének ellátása során a törvények alapján és azok végrehajtása érdekében határozatokat hoz; a miniszterek és az államigazgatás többi központi szervének vezetői — a törvények és a minisztertanácsi határozatok alapján — utasításokat adnak, rendeleteket bocsátanak ki, míg a néptanácsi végrehajtó bizottságok, illetve a végrehajtó bürokrácia határozatokat fogadnak el.

Mind az alkotmány, mind más törvények leszögezik, hogy az államigazgatás központi vagy helyi szervei jogszabályokat csak a törvény alapján és azok végrehajtása céljából hozhatnak. Ez a kitétel mindenekelőtt azt jelenti, hogy szocialista államunk egyetlen szerve sem hozhat a törvénnyel vagy más magasabb szintű jogszabállyal ellentétes normát; ez a szocialista törvényesség egyik rendkívül fontos eleme. A központi és a helyi állami szervek szabályalkotó hatásköre társadalmunk fejlődési dinamikájának következménye. A gazdasági-társadalmi tevékenység különböző ágainak vezetésére szakosított állami szervek, állandó kapcsolatban állva a társadalmi valósággal, szakszerűen és hajlékonyan szabályozhatnak (de csak a törvény alapján) egyes társadalmi viszonyokat.

A szakszerűség és a hajlékonyság azonban azzal a veszéllyel jár, hogy a végrehajtó szervek olyan társadalmi viszonyokat is szabályoznak, amelyekre még nincs törvény, megszegve ezzel az állami szervek alkotmányos hierarchiáját. Pártunk főtitkára a X. kongresszuson minden félreértést kizárva állapította meg, hogy véget kell vetni a rendeletekkel és utasításokkal való vezetés gyakorlatának, mivel ez ellentétes államunk szervezeti és működési alapelveivel. A bíráló természetesen nem azt jelenti, hogy minden társadalmi viszonyt és annak minden részletét törvénnyel kell szabályozni, hanem újra kidomborította az államigazgatási szervek normatív tevékenységének jellegét. A törvények alapján és azok végrehajtása érdekében hozott államigazgatási aktusok ma is figyelemreméltó szerepet töltenek be

a gazdasági (és társadalmi) élet vezetésében, anélkül azonban, hogy a rendeletek és utasítások elvi jelentőségű viszonyokat szabályoznának.

A gazdasági igazgatás másik módozata a koordináció. Az államigazgatási szervek összehangoló tevékenységéről a régebbi jogirodalom vagy egyáltalán nem tesz említést, vagy ismert fogalomként kezeli, az újabb munkák jelentős része pedig a szervezeti hierarchia megnyilvánulásának tekinti. A modern államok igazgatási (elsősorban gazdaságigazgatási) gyakorlata és e gyakorlat fejlődési irányzatai azonban minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a tudományos-műszaki forradalom feltételei között az állami szervek mind szélesebb körben fejtenek ki összehangoló tevékenységet, enélkül úgyszólván elképzelhetetlen a jelenkori államok zavartalan működése, a bonyolult gépezetek ellentétes vagy egymást átfedő irányzatainak kiküszöbölése, az állami szervek közötti ésszerű és hatékony munkamegosztás kiépítése.

A szocialista államokban a demokratikus centralizmus elvének alkalmazása következtében a különböző szinten, különböző formákban és módszerekkel megvalósított koordináció fokozott jelentőséget kap, mivel a helyi szervek, a szocialista gazdasági egységek és intézmények autonómiáját összhangba kell hozni az egész gazdasági-társadalmi tevékenységnek egységes állami terv alapján történő fejlesztésével, e terv követelményeivel, hogy az össztársadalmi, csoport- és egyéni érdeket összeegyeztessék. Indokoltnak tűnik tehát az a megállapítás, hogy bizonyos terjedelmű és tartalmú koordinációt minden állami szervnek kell végeznie, még akkor is, ha az adott állami szerv felépítésére, feladatkörére és működésére vonatkozó jogszabályok ezt nem írják kifejezetten elő.

Románia Szocialista Köztársaságban szembevetendő az állami, mindenekelőtt az államigazgatási szervek összehangoló tevékenysége törvényes kereteinek tökéletesítésére irányuló törekvés, valamint e szervek ilyen irányú gyakorlati tevékenységének fejlődése. Ez a jogpolitikai és gyakorlati tendencia teljesen érthető, mivel egyrészt a tudományos-műszaki forradalom eredményeit egyre szélesebb körben alkalmazzák, különösen a gazdasági életben, másrészt pedig tovább folytatódik a demokratikus centralizmus elvének alkalmazása az állami szervek működésében. A tudományos-műszaki forradalom kibontakozása, a fejlett technológiák, műszaki vívmányok és tudományos felfedezések gyakorlati alkalmazása egyre sokrétűbb és bonyolultabb feladatok elé állítja az államigazgatás szerveit, az egész gazdasági-társadalmi tevékenység egységes terv alapján történő fejlesztése pedig megköveteli minden állami szerv munkájának egybehangolását. A koordináció igénye tehát élő valóság mind a termelés irányítása, mind a demokratikus centralizmus szempontjából.

Az adott keretben nem lehet célunk sem a koordináció fogalmának meghatározása, sem e tevékenységi forma általános osztályozása. Nem célunk foglalkozni az államigazgatási szervek által a szervezeti alárendeltség keretében végzett koordinációval, sem a belső koordináció kérdésével, mivel ezek nem mutatnak lényeges sajátosságokat a gazdasági igazgatás területén. Kitérünk viszont a mellérendeltségi viszonyban levő szervek közötti koordinációra, ennek néhány jellemző vonására.

A koordináció az államigazgatási szervek tevékenységének legkülönbözőbb területein nyilvánul meg. Kiemelkedő jelentősége van a népgazdaság tervszerű fejlesztésének. A tervezés összehangolását, a gazdasági és társadalmi élet különböző ágai és a területi-közigazgatási egységek arányos fejlesztését hivatottak szolgálni az ország fejlesztéséről szóló törvény rendelkezései, amelyek értelmében az ötéves és éves terveket ágazati, iparági és helyi (megyei) vonatkozásban dolgozzák ki. A vállalatok, fővállalatok, szövetkezeti szövetségek, minisztériumok és más központi szervek tervét, valamint az iparágak feladatait összehangolják a községek, városok, municípiumok, megyék terveivel, biztosítva az ország egész területének harmonikus fejlesztését. Ebben a rendszerben a központi érdekeltsgű gazdasági és szociális-kulturális egységek tervjavaslatait nemcsak fölöttes szerveikhez, hanem a székelyük szerint illetékes néptanács végrehajtó bizottságához is továbbítják, és ez utóbbira jelentős összehangoló feladatok hárulnak.

Ugyancsak a tervszerűsítés tökéletesítése és a tervfeladatok teljesítése érdekében a gazdasági jellegű minisztériumokat a központi koordináló szerv funkciójával ruházták fel. A minisztériumok összehangoló munkájának célja biztosítani minden tevékenységi ág és ágazat egységes terv alapján történő fejlesztését — a tudományos, műszaki és gazdasági haladással összhangban. Természetesen a minisztériumok és más központi szervek régebben is összehangolták az alárendelt szervek és szervezetek munkáját, jelenleg azonban ilyen irányú tevékenységüket a szervezeti alárendeltség keretein túl is gyakorolják.

A koordinációs tevékenység terén is fontos lépést jelentett a párt- és állami szervek létrehozása; ezek kettős — párt- és állami — jellegük következtében sajátos

35 év külkereskedelem: eredmények és távlatok

Egy olyan dinamikus és sokoldalúan fejlődő ország esetében, mint Románia, a mérlegkészítés igen bonyolult és felelősségteljes feladat. A téma összetettségére való tekintettel, csak a legáltalánosabb vetületek bemutatására szorítkozunk.

Mindenekelőtt néhány sokatmondó számadat: 1950—1980 között külkereskedelmünk összvolumene 41-szeresen¹, a partnerországok száma 29-ről 150-re növekedett. Minőségi szempontból szembeötlőek a mélyreható szerkezeti átalakulások. A kivitel keretén belül például erőteljesen növekedett a gépipari és vegyipari termékek részaránya a nyersanyagok és a mezőgazdasági termékek rovására.

Mint minden más területen, a külkereskedelemben is a legkimagaslóbb eredményeket a IX. pártkongresszus utáni években érték el. Ebben az időszakban a külkereskedelem évi átlagos növekedési üteme megelőzte a társadalmi termék, a nemzeti jövedelem, az ipari termelés évi növekedési ütemét, és az elvárásoknak megfelelően jelentős gazdasági növekedési tényezővé alakult át. Pártunk abból az alapigazságból indult ki, hogy a jelenlegi körülmények között a természeti erőforrások és a műszaki-tudományos eredmények országonkénti egyenlőtlen eloszlása miatt egyetlen ország sem törekedhet autarkiaira, nem zárkozhat el a világgazdaságtól, szükségleteit nem elégítheti ki csak a belső erőforrások alapján.

Külgazdasági politikánk tudományosságára jellemző, hogy ebben az időszakban pártunknak sikerült kialakítania a helyes arányt a gazdasági növekedés belső és külső tényezői között. Ezzel kapcsolatban Nicolae Ceaușescu elvtárs leszögezte: „a román külkereskedelmi tevékenység egyre jelentősebb szerepet kap az általános gazdasági fejlődésben, a nemzeti jövedelem létrehozásában, a munkások jövedelmének növelésében, az egész nép életszínvonalának emelésében. Nyíltan ki kell mondanunk az egész nép előtt: minden munkásnak, minden alkalmazottnak tudnia kell, hogy a külkereskedelmi tevékenység szerves, döntő eleme a termelési folyamat jó menetelésének, az ország fejlettségi színvonalának emelésének, az egész nemzet jólétének növelésének. Az exporttermelést, a külkereskedelmi tevékenységet minden állampolgárnak úgy kell felfognia, mint a gazdasági-társadalmi fejlődés alapvető próbalmát.”²

Gazdasági kapcsolatainkat a nemzetközi jog általános elvei alapján erőteljesen fejlesztjük a világ összes országaival, nagyságra, fejlettségre, gazdasági potenciálra vagy társadalmi berendezkedésre való tekintet nélkül. Pártunk kiemelkedően nagy hangsúlyt helyez gazdasági kapcsolataink ápolására a szocialista országokkal. Az új társadalmi rend felvirágoztatására, kiteljesítésére irányuló közös törekvés, a létrehozott szervezeti keret, a hagyományosan jó kapcsolatok tovább ősztöznik külkereskedelmünk növekedését a szocialista országokkal. Magas dinamizmus jellemzi a fejlődő országokkal kialakított kapcsolatainkat. Ebben a tekintetben nagy jelentősége van az imperializmus, a nemzetközi kizsákmányolás és elnyomás felszámolásáért, egy új, igazságosabb nemzetközi rend megteremtéséért vívott közös harcnak. A közös gazdasági érdekek, a komplementaritás felkutatása és megtalálása elősegítette külkereskedelmünk erőteljes fokozódását a fejlett tőkésállamokkal.

Persze helytelen volna azt állítani, hogy a jelentős, időközönként pontosan körülhatárolható minőségi teljesítményekkel színezett mennyiségi fejlődés teljesen zökkenőmentes lett volna. Mint más területeken, a külkereskedelemben is bizonyos hiányosságok nyilvánultak meg: több terméknél, termékcsoportnál nem kielégítő a jövedelmezőség színvonal; nem minden területen rendelkezünk hosszú távú szerződésekkkel; egyes szállítások késlekednek; nem minden esetben sikerül kihasználni a kedvező konjunktúrát; eléggé rendszertelen a vállalatok által végzett nemzetközi piackutatás; alacsony a termelő- és a külkereskedelmi vállalatok alkalmazkodóképessége stb. Mindezek a hiányosságok végső soron a külkereskedelmi és nemzetközi fizetési mérleg állapotában, szaldójában, egyenlegében tükröződnek vissza. Késedelem nélküli felszámolásuk és egy új minőség megteremtése az egész külkereskedelmi tevékenységben sürgős feladat, hiszen a jelenlegi „ötéves terv egyik alapvető iránya Románia cselekvő és hatékony részvétele a nemzetközi munkamegosztásban, a ter-

melési, a tudományos és a technológiai kooperáció fokozása, *kiegyensúlyozott külkereskedelmi fizetési mérleg biztosítása és az ország valutatartalékainak erősítése*.³

Jelenlegi gondjaink közül a fizetési mérleg kiegyensúlyozásának távlatait próbáljuk röviden elemezni, mivel ez egyike a legégetőbbeknek. Az utóbbi két évtized folyamán kereskedelmi mérlegünk 1960-ban, 1965-ben, 1973-ban, 1976-ban, 1977-ben és 1981-ben zárult többlettel. A pontos statisztikai adatok azonban azt igazolják, hogy a deficit egyetlen évben sem volt jelentős, sőt ha a több éves hiányt összegezzük, akkor sem kapunk aggasztó szám adatot.⁴ Éppen ezért nehézségeink gyökereit nagyrészt a nemzetközi hitelpolitikában kell keresnünk.

Állíthatjuk egyáltalán azt, hogy jelenlegi tartozásaink összege nyugtalanító? Maga az összeg nem nagy. Még pontosabban ítélnéljük meg a helyzetet, ha reális, kifejezőbb összehasonlítási alapot választunk. Az egy lakosra számított tartozások tekintetében a szocialista országok közül hazánkat megelőzi Magyarország, Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság és persze a fejlődő és a fejlett országok jelentős része. Nem mondhatunk azonban semmi jót a hiteltörlesztés időbeni beosztásáról. Nemcsak a múlt évtizedekben felvett hosszú és közép, hanem az utóbbi években igényelt rövid lejáratú hitelek legnagyobb részét is a jelenlegi ötéves terv első éveiben kell törleszteniük konvertibilis valutában. Így, viszonylag rövid időszak alatt, nagy nyomás éri gazdaságunkat, és éppen ezért határozottabban „kell cselekednünk annak érdekében, hogy néhány év alatt teljesen felszámoljuk, és ne legyen többé semmilyen külföldi tartozásunk”.⁵

Tartozásaink viszonylag rövid időn belüli törlesztése feltételezi, hogy az idén és a következő években minél nagyobb többlettel zárjuk kereskedelmi mérlegünket. Elméletileg, legalábbis első megközelítésre, ennek egyszerű a megoldásmódja: csökkentjük a behozatalt, vagy növeljük a kivitelt. A gyakorlatban azonban a kérdés sokkal bonyolultabb, legalább két okból kifolyólag: a) választani, dönteni kell és b) a döntést végre kell hajtani. Bármilyen döntés különböző szinteken döntési láncreakciót von maga után, és ez csak nagyon alapos, körültekintő összehangolás esetében biztosíthatja az elvárt eredmény gyakorlati megvalósítását. A döntéshozásban nem elegendő a gazdasági tényezők bonyolultságára figyelni, mivel külgazdasági politikánk kettős alarendeltségű: szervesen kapcsolódik nemcsak az általános gazdaságpolitikához, hanem a külpolitikához is. Például ha az import csökkentése mellett döntünk, azonnal válaszolni kell újabb és újabb kérdésekre: miből vásárolunk kevesebbet, mennyivel kevesebbet, kitől vásárolunk kevesebbet, mivel helyettesítjük a behozatalt stb. Hasonlóképpen több kérdés merül fel akkor is, ha az export fokozása mellett döntünk. A kérdés bonyolultságát tovább fokozza az az egyszerű megállapítás, hogy a kivitel és a behozatal általában nemcsak egyes külkereskedelmi (mint például a kompenzációs import) és a legtöbb kooperálási forma esetében, hanem általában, gazdasági szempontból is, kölcsönösen feltételezik egymást. A behozatal csökkentésének kivitelkorlátozó jellege, a kivitel fokozásának pedig behozataligényessége van.

A szakirodalom felhívja a figyelmünket arra, hogy mind a behozatal leszorításának, mind a kivitel erőteljes fokozásának jól meghatározható előnyei és hátrányai, illetve korlátai vannak. A kialakulóban lévő vagy a már létrehozott ipar termelésének a belső vagy a külső piacra való orientálása például a fejlődő országok mindenkor dilemmája.

A belföldi piaci kereslet kielégítésére való törekvés ösztönzi a fejlődést, lehetővé teszi a belföldi erőforrások ésszerű felhasználását, hozzájárulhat az import alacsony szinten tartásához, de egyben veszélyes is lehet. Ha a termelők nincsenek arra ösztönözve, hogy exportáljanak, és termékeikkel a legigényesebb nemzetközi piacokon is megállják helyüket, beadhat az elkényelmesedés, az igénytelenség, a világszínvonalról való lemaradás, esetleg az ország nem rendelkezik a behozatal fedezéséhez szükséges valutatartalékokkal stb. Ha viszont a termelést túlzottan a nemzetközi piacra orientálják, nehézségek adódhatnak a belső ellátásban, a behozataligényesség esetleg a nemzetközi fizetési lehetőségeknél gyorsabban növekedik, de a termelők kénytelenek a világszínvonalat tartani.

A helyzet sokkal bonyolultabb, ha egyik vagy másik ország konkrét feltételeit is figyelembe vesszük. Egyes országok ugyanis adottságaiknál fogva kénytelenek ilyen vagy olyan külgazdasági stratégiát kidolgozni és megvalósítani. 1980-ban a nyersanyagok és az energiahordozók behozatalunknak több mint 61 százalékát képviselték, összesen 36383 millió valutalej értékben. Emellett iparunk optimális működtetése jelentős mennyiségű alkatrész, félkésztermék, technológia és licenc importját feltételezi. Mindez megköveteli a nemzetközi vásárló- és fizetőképesség magas színvonalon tartását (számítanunk kell ugyanis a drágulásra is), az export állandó fokozását. Sőt, ilyen körülmények között, az exportot nem lehet és nem szabad a véletlenre vagy a konjunktúrára bízni, nem elégedhetünk meg azzal, hogy az eset-

leges belföldi főlétségből próbálunk külföldön eladni amit lehet, hanem, ahogyan azt a XII. pártkongresszus dokumentumai is előírják, minden ágazat keretén belül bizonyos gazdasági egységek tevékenységét határozottan a legigényesebb nemzetközi piacokra kell orientálni, exportra kell szakosítani. Az importnak csak úgy lehet állandó jellege, ha az export szintén állandó jelleggel biztosítja a megfelelő nemzetközi fizetési eszközöket.

A termelés ésszerű exportra való szakosítása megköveteli, hogy állandóan szem előtt tartsuk a belső és a külső feltételek dinamikus változását. Az exportra szakosított vállalatok csak akkor illeszkedhetnek be szervesen az egységes nemzetgazdaságba, ha biztosítják a (gyakran importált) anyagi tényezők és a munkaerő magas szintű hasznosítását, foglalkoztatását, a termékek értéke és súlya közötti minél kedvezőbb arányt, a tudományos-műszaki forradalom vívmányainak hasznosítását, a magas nemzetközi versenyképességet, a jövedelmezőséget és hatékonyságot stb. A külső feltételek közül föltétlenül figyelemmel kell lenni a tényleges és a potenciális konkurrencia adottságaira, lehetőségeire, terjeszkedési stratégiájára, a külföldi piacok hosszú távú befogadóképességére, a nemzetközi vámpolitikára, a nemzetközi gazdasági szervezetek protekcionizmusára és az összes többi lehetséges korlátozó tényezőre.

Az export túlzott, a megengedettnél nagyobb méretű fokozásának kockázatait, esetleges negatív kihatásait csak úgy előzhetjük meg, ha a belső és külső tényezők pontos ismeretében, minden ágazat sajátos funkciójából és lehetőségeiből kiindulva, a gazdasági ésszerűség követelményeit is szem előtt tartva, minden fejlődési szakaszban meghatározunk egy betartandó felső határt. Ennek áthágása a gyakorlatban elvezethet a nemzetgazdaság túlzott nemzetközi orientáltságához (ami maga után vonja a különböző külföldi válságjelenségekkel szembeni védekezőképesség csökkenését), a belső gazdasági struktúra elferdítéséhez, torzulásához, a termelés és a belső kereslet egyensúlyának megbomlásához, végső soron a gazdasági és politikai függetlenség szilárd alapjainak fellazulásához.

Nem lehet továbbá közömbös, hogy a fizetési mérleg kiegyensúlyozását milyen exportössztönzéssel valósítjuk meg, mit exportálunk. 1978—1980 között⁷ például nemcsak mennyiségileg, hanem részarány tekintetében is fokozódott nyersanyag- és üzemanyagkivitelünk. Ezt egyáltalán nem tekinthetjük kedvezőnek, hiszen az új gazdasági-pénzügyi, az új külkereskedelmi mechanizmus, éppen ellenkezőleg, a minőségi export ösztönzését célozza.

A külgazdasági egyensúly kialakítása és megszilárdítása szempontjából jelentős lehetőségek rejlenek az import csökkentésében. Sőt, azt mondhatjuk, hogy különösen a gépek, gépipari berendezések, felszerelések, a technológiák, licencek, know-how behozatalának csökkentése, illetve hasonló kivitellel való kiegyenlítése minden vagy a legtöbb fejlődő ország esetében előbb-utóbb objektív szükségszerűség, hiszen egyetlen nemzetgazdaság, nemzeti ipar sem támaszkodhat az említett elemek állandó, végtelenségig történő behozatalára. Az import csökkentése ebben a tekintetben tehát az életképes, életerős, versenyképes, korszerű nemzeti ipar kialakításának, megteremtésének, a gazdasági és a politikai függetlenség kivívásának és megszilárdításának alapvető feltétele. Ez a tétel annyira általános, hogy nem szorul bizonyításra. Az viszont már egyáltalán nem mindegy, hogy mikor, milyen mértékben és minek a behozatalát csökkentjük. Az import csökkentésének előzőleg meg kell teremteni az összes műszaki-tudományos és gazdasági feltételeit, létre kell hozni a megfelelő és eredményesen működő kutatási-fejlesztési hálózatot, az alkatrészipart, megfelelő tapasztalatra kell szert tenni a termelés tudományos megszervezésében, vezetésében, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok kiépítésében és ápolásában, a piacszerzésben stb. Ellenkező esetben az import korlátozása megbonthatja a belső gazdasági egyensúlyt, komoly nehézségeket válthat ki az újratermelési folyamat egészében, és igen fontos kivitelkorlátozó tényezővé alakulhat át. (Egyetlen alkatrész vagy félkész termék behozatalának megszüntetése láncreakció-szerűen több, illetve több tíz termék exportját is megszüntetheti.)

A Román Kommunista Párt kiemelkedő érdeme, hogy külgazdasági politikájának kidolgozásában és véglegesítésében az egyensúlyi helyzet biztosítása céljából nem értékelté túl sem az importcsökkentés, sem az exportfokozás jelentőségét, hanem hazánk sajátos feltételeiből, a nemzetközi gazdasági élet mélyreható ismeretéből, minden egyes fejlődési szakasz lehetőségeiből és célkitűzéseiből kiindulva arra törekedett, hogy a kettőt minél megfelelőbben egyeztesse össze. Az importcsökkentés és az exportnövelés közötti helyes arányt nem lehet egyszer s mindenkorra meghatározni, hanem állandóan tekintettel kell lenni a térben és időben igen dinamikus, állandóan, gyakran ellentmondásos tényezők befolyása alatt, ellentmondásosan alakuló feltételekre. Az eddigi nemzetközi tapasztalat azt igazolja, hogy az egyetlen két pólusa közül az egyik általában túlsúlyban van. Történelmileg tekintve, az ex-

portfokozás csak az iparosítás viszonylag magas színvonalán kerülhet túlsúlyba. Ezt az importkorlátozási lehetőségek elsődleges felhasználása előzi meg. Rövid távon persze, ellentmondásos tendenciák is érvényesülhetnek. A jelenlegi válságos években például a fejlett országok túlnyomó része is — különböző eszközök felhasználásával — importkorlátozásra törekszik. Ez azonban konjunkturális jelenség, és nem cáfolja, illetve nem zárja ki az előbbi sorrend hosszú távú érvényesülését.

1981-ben a szabad valutában számított külkereskedelmi mérlegünk több mint 3 millió dollár többlettel zárult. Az eddigi előrejelzések szerint az idén a többlet még jelentősebb lesz, ami azt igazolja, hogy a jelenlegi ötéves terv időszakára kidolgozott fizetésimérleg-kiegyensúlyozási stratégiánk eredményes. A nemzetközi gazdasági feltételek további romlása viszont megköveteli, hogy az eddigieknél még következetesebben alkalmazzuk a gazdasági szempontból indokolt, ésszerű, összes importcsökkentési és exportfokozási előírásokat, hiszen 1983-ban kb. 20 százalékkal kell csökkentenünk külföldi adósságainkat: „Mindezek határozott intézkedéseket követelnek meg valamennyi egységben, minden megyében és minisztériumban annak érdekében, hogy a legjobb körülmények közt valósítsák meg a külkereskedelmi tervet, az exporttermelést és az exportot. Magától értetődő, hogy az export teljesítése szüntelen törődést feltételez a termelés minősége és műszaki színvonala emelése iránt, hogy az megfeleljen a megrendelők igényeinek, és versenyképes legyen a nemzetközi piacokon. Ugyanakkor mindent meg kell tennünk a nyersanyagok, a segédanyagok, népünk munkájának jobb értékesítéséért az exportban. Ezt csakis magas minőségű, nagyobb technicitású termékek révén valósíthatjuk meg.”⁸

Az utóbbi években a rubel elszámolási mérleg rendszeresen többlettel zárult, de ezt nem lehet átutalni a dollár elszámolási fizetési mérleg kiegyensúlyozására. Az ipar számos ellátási kérdését a kölcsönös előnyök elve alapján magasabb színvonalon meg lehetne oldani a KGST keretén belül (a gyakorlat ezt igazolja, hiszen a tagállamok között egyre jelentősebb a dollár elszámolási áruforgalom). Különben, Nicolae Ceaușescu elvtárs szavait idézve, „ami bennünket illet, nem lehetünk elégedettek egyes kérdések megoldásával, különösképpen az energia és a nyersanyagok terén, de az egyes termékek megvalósítására való szakosítás terén sem”.⁹ Ebből kiindulva, hazánk „feltett szándéka hozzájárulni a KGST tevékenységének tökéletesítéséhez, fejleszteni kapcsolatait a KGST valamennyi szocialista államával, az összes szocialista országgal”.¹⁰

Az önálló eszköz-, pénz- és valutagazdálkodás bevezetése óta (1981) az egyensúly kialakításának legfontosabb eszköze a külkereskedelmi és nemzetközi gazdasági kooperálási mérleg. Ezt vállalati, fővállalati, minisztériumi és a helyi szervek színvonalán számítják, és lépcsőzetesen, a nemzetgazdaság alapvető láncszemeitől kiindulva biztosítja az egyensúlyi helyzetet és annak megszilárdítását.

JEGYZETEK

1. *Anuarul Statistic al R.S.R.* 1981. 521.
2. Nicolae Ceaușescu: *Románia a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építése útján.* 9. Buk., 1974. 609.
3. Nicolae Ceaușescu: *Jelentés a Román Kommunista Párt XII. kongresszusán.* Buk., 1979. 49.
4. *Anuarul Statistic al R.S.R., D.C.S.* 1981. 519.
5. Nicolae Ceaușescu: *Beszéd az RKP KB plenáris ülésén.* Előre, 1982. október 10.
6. *Anuarul Statistic al R.S.R.* 1981. 540—543.
7. *J. m.* 541—543.
8. Nicolae Ceaușescu: *Beszéd az RKP KB plenáris ülésén.* Előre, 1982. október 10.
9. *Uo.*
10. *Uo.*

Fórumon: a Romániai magyar irodalmi lexikon

Több éves előkészület, majd hosszú várakozás előzte meg a Romániai magyar irodalmi lexikon megjelenését. A Balogh Edgár kezdeményezte, a Korunktól régóta támogatott vállalkozás jelentőségét az 1982 elején piacra került első kötet kétségtelenül igazolta, jóllehet az azóta napvilágot látott bírálatok hiányokra és hibákra, következetlenségekre ugyancsak szép számmal rámutattak.

Szerkesztőségi hagyományainknak megfelelően, a Korunk-délelőttök sorában — mint jelentős szellemi teljesítményről, művelődéstörténeti eseményről — a Romániai magyar irodalmi lexikonról is vitát szerveztünk. A tekintélyes számú és összetételű közönség előtt lezajlott megbeszélésen nagyobb hangsúlyt kapott a méltatás, mint a kritika, fölmerült azonban néhány olyan szempont, amely hónapok múltán is az olvasók érdeklődésére számíthat. Ugy véljük, érdemes tehát a három felkért előadó, illetve a hozzászólók szövegéből idézni a legfontosabb gondolatokat, észrevételeket — amikor a lexikon szerzői és szerkesztői már a második kötet anyagán dolgoznak.

Szabó György mindenekelőtt a kollektív munka eredményeként elkészült könyv művelődéstörténeti előzményeit vázolta, majd szólt a lenyűgöző arányokról, adatszériéről (600 címszó személyekről, 140 lapokról, 25 a romániai városok magyar művelődési életéről, 17 írói csoportosulásokról — az ábécé elejéről, A-tól F-ig bezárólag). A történeti-társadalmi háttér jellemzése különösen tanulságos volt Szabó György vitaindításában.

Szabó György • Az utókor tájékoztatása

A mostani, modern lexikon a Bod Péter, Johann Seivert, Benkő József és mások teremtette nemes hagyományt folytatja a szocializmus körülményei között, egy olyan országrészben, ahol az írásbeliség egészen más előjelet kap, mint másutt. Nálunk — gondoljunk csak XVI—XVIII. századi emlékiratirodalmunkra — mindig sokkal erőteljesebben jelentkezett a közlési, kitarulkozási vágy, az utókor tájékoztatása napló, memoár, vallomás, útirajz révén, mint az olyan helyeken, ahol a feladatok sokkal több ember között oszlanak meg. Nálunk nagyobb az egy főre jutó írás és írásbeliség; ezért van az, hogy orvosok, festők, földművesek, színészek is tollat ragadnak, és a maguk megkönnyebbülése, közvetlen környezetük vagy egész népük okulása végett papírra vetik azt a tanulságot, amellyel — rendszerint göröngyös — életpályájuk szolgált. [...]

A Romániai magyar irodalmi lexikon mondhatni hősi vállalkozás eredménye. Ismeretes, hogy nem intézményes keretek között született meg, hanem egy ember kezdeményezte, harcolt, kilincselte érte akkor is, ha eleinte egyesek megmosolyogták — bizonyítva azt, hogy amikor az intézmény ilyen vagy amolyan okok miatt hiányzik az éppen esedékes feladat megoldásához, helyét egyének is pótolhatják, ha megvan a rátermettségük. Nemcsak Balogh Edgárra lehet itt hivatkozni — mert róla van szó —, hanem Szabó T. Attilára is, aki szintén egyszemélyes intézményként kezdte meg eléggé nem dicsérhető vállalkozását, az Erdélyi magyar szótörténeti tárt, hogy azután az egyszemélyes vállalkozáshoz — éppen úgy, mint e lexikonnál is — menet közben hozzáöjjen egy lelkes gárda, amely éveken át önkéntesként, anyagi ellenszolgáltatás nélkül hordta össze az anyagot, és ily módon az egyszemélyi kezdeményezés intézményesült. A Romániai magyar irodalmi lexikon tehát bizonyíték arra is, hogy tudunk intézményeket létesíteni, ha van épkezláb kezdeményezés, lankadatlan kitarás és a jó ügy győzelmébe vetett hit.

Időzzünk még egy keveset az intézményeknél, de most már azoknál, amelyeket a lexikon emleget. Az Antal Árpáddal, Bajor Andorral, Faragó Józseffel és másokkal foglalkozó szócikkek említik a Móricz Kollégiumot, amelyről a lexikon harmadik kötete bizonyára jelentőségéhez mért terjedelemben fog megemlíkezni. A

Móricz Kollégium, amely egy kicsit az Eötvös és a Györfy Kollégium mintájára létesült, az akkori idők legtehetségesebb fiataljait tömörítette, kiváltképpen azokat, akik képességeiket, szorgalmukat a nép felemelésére kívánták fordítani — és amit legtöbbjük azóta megfutott pályája igazolt is. Az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) Erdély tájainak és népeinek ismertetését vállalta, de művelődési célokat is szolgált előadássorozataival, 1892-től 1948-ig kiadott folyóiratával, az *Erdélyi* s nem utolsósorban a népszerű kirándulásokkal, amelyeknek látogatottságát demokratikus jellegük is biztosította, mivel a turisták között ott menetelt a gyári munkás, az egyetemi tanár, a kisiparos, s mindegyiknek volt tanulnivalója a másiktól. Az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) 1859-től 1948-ig állott fenn, alapítói, spiritus rectorai, mecénásai között találjuk gróf Mikó Imrét, Kemény Józsefet, Kemény Sámuel, Wass Otiliát; elnökei, titkárai közül Kelemen Lajost, György Lajost, Bíró Vencelt, id. Kántor Lajost, Szabó T. Attilát, Nagy Gézá, Jakó Zsigmondot, Nagy Jenőt említem meg. Lehetőségeikhez mérten valamennyien hozzájárultak az erdélyi tudományosság fejlesztéséhez és népszerűsítéséhez, a gyűjtemények — a mai kolozsvári múzeumok elődeinek — gazdagításához. Az évenként rendezett vándorgyűlések eseményszámba mentek azokban a kisvárosokban, ahol az Egyesület a vándorgyűlés néhány napjára letáborozott; az ilyenkor szervezett tudományos előadások résztvevői közé mindig bevonták az ottani tájegységet múltjával-jelenével együtt alaposan ismerő helyi eróket is, akik ily módon az egész Erdélyt átfogó, lüktető szervezet tagjainak érezhették magukat. Említsem meg még az Erdélyi Magyar Köz művelődési Egyesületet (EMKE), amelynek 1941. március 15-i ünnepe a hitlerista háborús politika és terjeszkedés elleni tüntetés jegyében zajlott le; az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet (EMGE), amely falvakon gazdaköröket, szakmai könyvtárakat létesített, s tagjait a korszerű mezőgazdálkodással kívánta megismertetni kiadványai, színvonalas gazdasági szaktanfolyamai útján.

A lexikon roppant változatos és tömördek problémát felölelő anyaga, gondolom, nagyon megnehezítette a népes szerkesztőgárda munkáját. Nyilván, elsőrendű feladatai közé tartozott a kellő mérlegeléssel végzett szelektálás: annak eldöntése, hogy mi kerüljön a kötetbe, és mi maradjon meg dokumentációs anyagként. Úgy érzem, megbeszélésünkön nem lenne érdemes sok szót fordítani arra, ami kimaradt akár a válogatás folytán, akár azért, mert elkerülte a szerkesztők figyelmét; a kötet készen áll, várja az olvasókat, a kutatókat, s rá is alkalmazhatók Kőlcsey szavai: „Itt az irás, forgassatok / Érett ésszel, józanon.“ Sőt, hiábavalónak vélem a vitát a válogatás szempontjait illetően is, hiszen menet közben már nem lehet rajtuk változtatni: azok az irányelvek, amelyek a szerkesztő bizottságot az első kötetnél kalauzolták, érvényesek kell hogy maradjanak a hátralevő köteteknél is, még ha vannak is utólag felfedezett szépséghibák.

Bizonyára nem minősülök ünneprontónak, ha az ezutániakban néhány ilyen szelőre hívom fel a figyelmet. Kiindulópontom a kötet címe: *Romániai magyar irodalmi lexikon*, alatta pedig ezt olvashatjuk: „Szépirodalom, közzírás, tudományos irodalom, művelődés.“ Úgy érzem, hogy az, amit a kötet nyújt, nem esik egybe egészen a címmel. Kezdem barátaimmal, a festőkkel: miért kaptak helyet a kötetben? A *művelődés* miatt? Balázs Péter jelenlétét teljesen indokoltnak tartom, mert nyílv szerkesztői és riporteri múltját is fel tud mutatni, ezenkívül művészeti tárgyú írásaival is kitűnt. Ugyanúgy helyes volt felvenni a kötetbe Bandi Dezsőt, a képzőművészt és egyben népevelőt, aki nemegyszer írásban is kifejtette elgondolásait. Van aztán néhány olyan képzőművész, aki csupán könyvek illusztrátoraként került be, végül olyan is akad, aki egyszerűen „csak“ festő, amit feltehetőleg érzett a cikkíró is, mert odabiggyesztette, hogy a szóban forgó személy „számos szak-katalógus szerzője“, így próbálva az illetőt az írásbeliség felé közelíteni... Ilyen értelemben viszont nagyon fájjalom, hogy mások mellett miért nem jutott hely Fülöp Antal Andornak is, bár nála kevésbé jelentős festőkről olvashatunk a lexikonban. Úgy vélem, ha a képzőművészek szerepelnek, sokkal inkább be kellett volna hogy férjenek a kötetbe azok a színészek — nemcsak „Előadóművészt“ közös címszó alatt —, akik önálló szavaloestek keretében sokat tettek az irodalom és azon belül a romániai magyar költészet népszerűsítéséért.

Hasonlóképpen, úgy vélem, túlságosan sok orvosról számol be a lexikon — köztük olyanokról is, akik mindössze egyetlen litografált jegyzetet tettek közzé diákjaik számára, nem pedig a szélesebb rétegek művelése érdekében; ellenben a vegyészek, a mérnökök, a fizikusok, a mezőgazdászok — amennyire meg tudom ítélni az első kötet alapján — csak az illető szaktudományt bemutató összefoglaló fejezetekben jelennek meg.

Felvetek még egy kérdést: nem lehetne, nem volna-e érdemes kiadni, természetesen kisebb terjedelemben, egyszersmind a jelen lexikon tapasztalatainak hasz-

nosításával, egy *Romániai magyar művészeti lexikon*? Ott találnak meg igazi helyüket a festők, szobrászok, építészek, zenészek, ezenkívül a koreográfusok, ruhatervezők, filmesek, bábosok, akik ebből a mostani *irodalmi lexikon*ból egy kissé „kilógnak”.

A Korunk szerkesztőségében lezajlott tanácskozásnak talán legfőbb újdonsága, hogy nyomtatékot adott a természettudományos, illetve műszaki kérdések lexikoni tárgyalásának. Tövissi József és Tenkei Tibor a reáltudományok, illetve a technika oldaláról közelítettek a *Kriteron* e kiadványához — örömeiket és hiányérzetüket egyformán hangoztatva. Irásbeliségünk új korszak küszöbére érkezett — vélte Tövissi —, amelyben a „reál—humán vita” feloldódhat. Tenkei viszont az arányok eltolódását tette szóvá, s nem annyira a lexikon szerkesztőt hibáztatta, mint inkább a reális helyzetet elemezte.

Tövissi József • Anyanyelvi szakirodalom megjelentetése

Amikor a lexikon kezdeményezésének a hírért hallottam, úgy éreztem, nem vagyunk már teljesen egyedül mi, reál szakosok sem. Hogy miért kellett mégis mindmáig meglegednie a reáltudományi szakirónak az ismeretterjesztéssel, amelyet az esetek legnagyobb többségében a napi sajtóban, esetleg művelődési képes folyóirataink hasábjain folytathatott, és csak nagy ritkán juthatott el egy-egy tudományos igényességgel megírt munka a könyv állapotáig, arra a válaszkérésnek itt és most nincs helye. Annyit mégis megállapíthatunk, hogy a szabatosság és közérthetőség igényén kívül kiadóink nem tudják felkarolni az anyanyelvi tudományos reál-szakirodalom kiadásának, megjelentetésének eléggé bonyolult kérdését. Ez igazolja aztán azt a — sokszor látszólagos, sokszor valós — mellőzést és hiányérzetet, amely a magyar nyelvű reál-szakirodalommal kapcsolatban mutatkozik.

Igazolásul a sok közül egyetlen példát említek: a fizikai szakirodalomnak szentelt három oldalnyi teret felölelő ismertetőből kimaradt Ausländer Dezső neve. Ausländer már húsz éve foglalkozik az ultrahangkutatóval. Száztizenöt dolgozatot írt és közölt ebből a tárgykörből a román és a külföldi szaksajtóban. Nemzetközileg elismert interdiszciplináris tevékenysége mellett nem lelkisínylendő ismeretterjesztő tevékenysége sem.

A hiányok ellenére örömmel köszöntöm a közhöz indulást, amelyet írásbeliségünkben először a lexikon testesített meg, jöjjék a természettudományi szakírók képességeikhez mérten csak szerényebb eredménnyel tudnak itt felzárkózni. Mindazonáltal merjük remélni, hogy ennek a kezdetnek a továbbiakban gyümölcsözőbb folytatása lesz.

A lexikon első kötetének 642 oldalán négy reáltudományi szakirodalom — a biológia, a fizika, a földtan és a földrajz — címszavai szerepelnek, de a személyi szócikkek 30 orvost, 18 mezőgazdászt, 9 matematikust, 6 vegyészt és 5 mérnököt is bemutatnak — a 10 fizikus, 10 földrajz és földtan szakos és 14 biológus mellett. Szükségesnek tartom előrebocsátani, hogy ennek a résznek az összeállításához egyrészt az eddigi hozzám is érkezett megjegyzésekből, sérelmekből, másrészt pedig szaktársaimmal folytatott beszélgetésekből, véleménycseréből szűrtem ki néhány gondolatot.

A fizikai szakirodalomban nem annyira a tartalmi, hanem inkább a formai kérdések említésre méltók. Ausländer esete talán a legkirívóbb, de rajta kívül több, egyetemen vagy más intézménynél dolgozó szakember irodalmi munkássága nem került említésre (Büchler Antal, Dezső Lóránt, Galiger Éva, Fényes Imre, Wallaschek István). Sok az elírás a didaktikai rangfokozat, valamint a tudományos cím tekintetében. A földtani és földrajzi szakirodalomban 40 szakíró személye és munkássága szerepel. Hogy mintegy húsz, főleg vidéken dolgozó és többségükben a jövő nemzedéket képviselő munkatárs kimaradt, annak az is oka lehet, hogy a fejezet írója nem kapta meg elejétől fogva a szabatos, világos, egységes tájékoztatót arról, kit és hogyan kérdezzen meg. Erre a jövőben sokkal több gondot kellene fordítani.

Kritikai megjegyzéseimet a következőkben foglaltam össze:

1. A szakirodalom bemutatásából hiányzik a tudománynépszerűsítés. Erre az „Ismeretterjesztés” címszóban feltétlenül sor kell hogy kerüljön. 2. Az előszóban olvasható, hogy személyi szócikket csak az kap, akinek önálló könyve van. Nos,

MOHY SÁNDOR: SZERVÁTIUSZ MŰTERMÉBEN

MOHY SÁNDOR: AKT

találtam olyanokat is, akik nagyon jelentős ismeretterjesztő cikksorozatokat közölnek a természettudományok köréből, de könyvük még nincs. Így az előszóban kifejtett kritérium érvényét veszti. 3. Nem kell a főlétséges tapintat álláspontjáról értékelni a szakírókat: nem fontos a szakírók rangjának felsorolása, méltatása. Fontos a végzett munka, a cikkek és könyvek tárgyilagos, okos bírálata. 4. A különböző tudományágak művelőiről szóló személyi szócikk arányos legyen, az értékelésnek mind tartalmi, mind formai vonatkozásában. 5. A muzeológusok és más intézményeknél dolgozók szakirodalmi bemutatásáról gondoskodnunk kell, esetleg ágazati tudományok bemutatása során. 6. Jó lett volna a különböző reáلتudományok és azok ágazatai körében eddig megjelent szakkönyvek, egyetemi tankönyvek listáját is közölni. Erre, reméljük, a jövőben sor kerül. 7. Hibaforrás volt, hogy a kéziratok hosszú ideig voltak munkában, a szócikkek szakaszokban és elég régen készültek el. 8. Valahogy úgy tűnik, hogy az első kötet szerkesztése háziipari módszerekhez is folyamodott. Ennek egyik, elég súlyos következménye az ismeretségi kör jelleg. Javasolom, hogy a Televízió magyar adása szenteljen egy kis időt a lexikon-híradóra is, hiszen amit csinálunk, az nem titok! Ennek kapcsán állítsunk be egy-két postafiókot, és várjuk a vidéki szaktársak tájékoztató leveleit. Létesítsünk 4—4 tagú szak-munkaközösségeket, amelyek a leveleket átnézik, és időnként számot adnak róluk a szerkesztőknek. 9. Minden ezután közlendő információ alaposabb bírálaton és korrektúrán essék át; az előző pontban jelölt négyes kollektívákat ezzel is meg kell bízni. 10. A néha kissé bővebben kifejtett anyag meghúzósa, rövidítése mindenképpen a szerző megkérdezésével, ellenőrzésével történjék, így elkerülhetők lesznek az értelemzavaró átszerkesztések.

Tenkei Tibor • Megajándékozottja vagyok a lexikonnak

Az az irodalmi lexikon, amelyről most tanácskozunk, engem mint mérnök-embert először elégedetlenné tett, aztán mérlegelésre készítetett, és végül megelégedéssel — miért szegyélljem kimondani? —, halálával töltött el.

Először az elégedetlenségről.

A lexikon lapjait forgatva csak ilyeneket találtam: író, újságíró, szerkesztő, zeneszerző, költő, történész és újra zeneszerző (meglepően sok zeneszerző) és újra költő — de sehol egyetlen árva mérnök sem! Hát ennyire jelentéktelen gárdához tartoznék? Vajon a romániai magyar mérnöki gárda éppen ilyen gyengén járult volna hozzá ahhoz a szellemi teljesítményhez, mely e tájon létrejött?

Újra kezdtem lapozni a lexikont. Nemcsak a mérnököket vettem számba, hanem mindazokat, akik a gyakorlati, a termelőtevékenység területéről járultak hozzá szellemi teljesítményünkhöz. Nos, ezzel az önkényes besorolással a következő összegezésre jutottam: összesen 20 olyan szellemi munkást találtam, akik mérnökök, illetve az ipari tevékenységhez kötöttek. Ezek megoszlása a következő: gépészmérnök 2, villamosmérnök 1, építészmérnök 1, vegyészmérnök 4, mezőgazdász 6, közigazdász, iparszervező, statisztikus 6. Ennyi olyan szellemi munkást tudtam összegyűjteni, akik „írásbeliséggel” is kitűntek. Kevésnek találtam, és ezért elővettem a bukaresti Műszaki Kiadó 1950—1970. évi katalógusát. Egy kicsit javult a helyzetünk: a felsoroltakon kívül még 13 magyar szerzőt találtam, akik közül 7-nek magyarul jelent meg könyve. Ezek közül: 3 gépészmérnök, 1 építészmérnök, 1 élelmiszeripari mérnök, 2 pedig nem mérnök ugyan, de magyar nyelvű műszaki könyvvel jelentkezett.

Tetszik — nem tetszik, még ezzel a kiegészítéssel sem nagy azoknak a szakmámbelieknek a száma, akik nemzetiségünk szellemi teljesítményéhez való hozzájárulásukért megérdemelnék az irodalmi lexikon kicsiny, jelképes márványtábláját.

A „felindultságot” követő higgadt mérlegelés a következő következtetésekre juttatott: 1. a termelőtevékenységhez kötött értelmiségiek írásbeli megnyilatkozása elégtelen volt, és ma is nagyon szegényes; ezt önbírálóan el kell ismernünk; 2. részbeni mentségükre, mentségünkre legyen mondva, hogy sem a két világháború közötti időszakban, sem azután magyar nyelvű szaklapok nem voltak és nincsenek; 3. nem véletlen, hogy az írásban megnyilatkozó értelmiségiek döntő többsége felsőfokú képzését még magyar nyelven szerezte, a műszakiak és általában a gyakorlati tevékenységhez kötött értelmiségiek számára viszont nincsenek magyar nyelvű felsőfokú intézetek; 4. egy műszaki ember írásbeli munkáját — véleményem szerint — nagyobb súlyúnak kell venni, mint más értelmiségét. (Vegyünk például a Fejes István esetét — aki egyébként kifejejtődött a lexikonból. Egyetemi

tanáregésége után, az egyik nagy gépgyártó vállalatban magas szinten megszervezte a szerszám- és készülékgyártást. Az elmúlt több mint két évtized folyamán számtalan üzemből jöttek hozzá tanulmányozni szervezési és irányítási módszerét, hatékonyságának a titkát. Ennek a társadalmilag értékes embernek az írásbelisége abban a számtalan tanulmányban, felterjesztésben és írásbeli műszaki-szervezési intézkedésben nyilvánult meg, amelyek nem jutottak el ugyan a széles olvasóközönséghez, de mint szellemi tevékenység, mint társadalmi hatékonyság feltétlenül összemérhető mondjuk egy újságíró munkáival. Nos, ha ez az ember, akinek nevét egyébként sok ezer ipari ember ismeri, csak egyetlen írással jelentkezik ugyan, de ebbe bele van sűrítve egy alkotó élet tapasztalata, akkor ennek az embernek feltétlenül méltó helye van azok között az értelmiségiek között, akiket szellemi teljesítményük okán számba veszünk.)

Úgy érzem, hogy valamit sürgősen tenni kell a műszaki értelmiséget illetően, mert ezek részaránya rohamosan nő, hatásuk pedig — a dolgozókkal való mindennapos kapcsolat révén — sokkal nagyobb, mint a más ágazati értelmiségieké.

És végezetül a megelégedés, a hála érzetéről. Bodor Pál mondta volt egyszer, hogy egy nemzet, esetünkben egy nemzetiség, számbeliségétől függetlenül, szükség-szerűen kitermeli magát — megfelelő körülmények közt — a minden szintű és rangú, a szellemi „önellátáshoz“ szükséges értelmiséget: akadémikusokat, írókat, műszakiakat, zeneszerzőket. Egy mondjuk 800 milliós nemzet éppen úgy, mint egy néhány milliós nemzetiség.

A lexikonvita végül visszatért az irodalomtudomány, a filológia körébe. A módszertani tanulságok — mint ahogy a lexikon főszerkesztőjének válasza jelezte — a következő kötetek igényesebb megszerkesztésében kell hogy kamatozzanak.

Gaal György • Minél pontosabb adatokat!

Hogy milyen nagy szükségünk van erre a lexikonra, azt már többször hangsúlyozták. Én magam is hányszor éreztem hiányát, mikor a Házsongárdi temetővel foglalkoztam! Hiszen azok az ott nyugvó jelentősebb halottak, akik már nem szerepelnek Szinnyi József nagy életrajzgyűjteményében (esetleg az *Erdélyi lexikonban* sem), ebben a munkában kapják meg méltatásukat. A *Romániai magyar irodalmi lexikon* elsőként fogja a teljes hazai magyar írásbeliséget regisztrálni. S ha egyes szócikkeiben találunk is hibákat, helyesbítendő adatokat, ha a szócikk-típusok tökéletesítését szorgalmazzuk, ez csak az elkövetkező kötetek anyagának javítását célozza. Mert a kötet egészére vonatkozó szerkesztési-elvi kérdésekben — azt hiszem, valamennyien — egyetértünk Balogh Edgárral és közvetlen munkatársaival.

Ezt az elvi egyetértést annál inkább hangsúlyoznunk kell, mert majdnem egy időben e lexikkal — ugyancsak a Kriterion Könyvkiadó gondozásában — megjelent egy másik, rokon jellegű összefoglalás: A *romániai magyar nemzetiség*. A hazai magyarságot tudomány- és művelődési áganként bemutatni akaró kötet remek kézikönyv lehetett volna. De éppen megszerkesztetlensége egy teljesen felemás munkát eredményezett. Mindegyik szerzője — mivel saját elképzelése szerint állította össze a rá bízott szakterület ismertetését — más-más struktúrájú kis tanulmányt írt. Egy-egy szakterületnek jóformán mindegyik magyar művelője bekerült a kötetbe, másoknak csak a jelentős képviselői, de néhány tudományág — így például az irodalomtörténetírás — teljesen ki is maradt. S ráadásul a kötet végéről hiányzik a névmutató, amely talán a felszabadulás utáni romániai magyar értelmiség legteljesebb névsora lehetett volna. E kötettel összevetve, a Balogh Edgár nevével fémjelzett lexikon elvi szempontból majdnem tökéletes.

Lexikonunk azzal, hogy az írásbeliséget tekintve kritériumnak az irodalom szó legtágabb értelmezését alkalmazza, Szinnyi munkájával rokonítható, azzal azonban, hogy nemcsak regisztrál, hanem — ahol lehetséges — értéktételeket is megfogalmaz, valamint összefoglaló-monografikus szócikkeket is tartalmaz, messze túlhaladja a pozitívista adattárakat. Sajátos körülményeink között előreláthatóan hosszú ideig e lexikon marad a romániai magyar művelődés legteljesebb kézikönyve, adattára és értékmérője. Talán erre alapozva érdemes lesz majd — egységes szempontok szerint — újra összeállítani a romániai magyar nemzetiség monográfiáját, főleg az értéktételekre helyezve a hangsúlyt.

Mert értékítéleteink eléggé viszonylagosak, s az ilyen sok szakterületet felölelő lexikonban, ahol nem is szakember állít össze minden szócikket, elkerülhetetlenek a tévedések. Ugyancsak nehéz a szellemtudományok művelőiről s azokról a szépirókról helytálló véleményt alkotni, akiknek a műveiről immár évtizedek óta vagy talán megjelenésük idején sem jelent meg egyetlen sor értékelés. Ilyen esetekben a lexikon elsősorban regisztrál, nyilvántartásba vesz.

A legfontosabb és egységesítendő tehát: milyen adatokat tüntessen fel egy-egy szócikk?

Véleményem szerint, függetlenül attól, hogy a lexikonunkba felvett személy mennyire jelentős, legfontosabb életrajzi adatait pontosan össze kell gyűjteni: mettől meddig (dátumszerűen) milyen iskolákba járt, hol érettségizett, melyik főiskolán mikor és milyen diplomát szerzett, járt-e külföldi tanulmányúton. Ugyancsak dátumok kíséretében kell a munkahelyeit is felsorolni, valamint jelezni nyugdíjazásának időpontját. Minden esetben fel kell tüntetni, ha valaki doktori címet szerzett (hol és miből), ha egyes társaságok tagjává választották (mikor), s ha jelentősebb díjakkal tüntették ki. Az első kötet életrajzi ugyanis legfeljebb az iskolát (városát) és az egyetemet nevezik meg, az életrajz többi adata (doktori cím, irodalmi társasági tagság, díjak) gyakran hiányos. Pedig az Erdélyi Irodalmi Társaság tagjainak teljes névsorát 1929-ben Borbély István, 1939-ben Gyalui Farkas közölte. A jelentősebb kitüntetések a korabeli folyóiratok mindig közhírré tették. Ezeket az adatokat ma még szinte hiánytalanul össze lehet gyűjteni. Az iskolai értesítők és egyetemi évkönyvek évről évre kinyomatták a diákok névsorát az 1940-es évek közepéig; az utóbbi évtizedekre vonatkozóan legtöbbször a család, a kortársak emlékei is útmutatóul szolgálhatnak. Alig szerepel olyan személy a lexikonban, akinek egykori barátját, rokonát, ismerősét ne tudnók felkutatni. Találó Szabó György észrevétele: az utolsó pillanatban születik ez a lexikon, néhány év múlva irodalmunk kezdeteiről már csak a dokumentumokat faggathatjuk!

Jóllehet nem célja a lexikonnak személyi és szakbibliográfiákat helyettesíteni, könyvészeti része külön figyelmet érdemel. Egyelőre — tudtommal — még csak nem is készül a romániai magyar irodalom átfogó könyvészete, amelynek pedig meg kellett volna előznie a lexikont. Tehát a lexikon itt is óriási szolgálatot tesz, kiindulási alapot nyújt az érdeklődőknek, kutatóknak. Ettől még sürgető feladat marad néhány folyóirat és napilap repertóriumának összeállítása, kinyomtatása, valamint a személyi bibliográfiák elkészítése. Egyelőre arra hívom fel a figyelmet, hogy a kolozsvári Egyetemi Könyvtár filológiai részlegén a következő — államművelés-dolgozatként elkészített — folyóirat-repertóriumok állanak a kutatók és lexikonmunkatársak rendelkezésére: *Brassói Lapok* 1929—1934, *Ellenzék* 1923—1927, *Előre* 1953—1957, *Erdélyi Helikon* 1928—1930, 1931—1936, *Erdélyi Lapok* 1908—1913, *Erdélyi Magyar Szó* 1939—1940, *Friss Újság* 1936—1939, *Genius és Új Genius* 1924—1925, *Igazság* 1969—1973, *Irodalmi Almanach* 1950—1953, *Keleti Újság* 1918—1925, *Nagyvárad* 1920—1944, *Nagyvárad Friss Újság* 1936—1940, *Nagyvárad Napló* 1928—1940, *Páztortűz* 1921—1930, 1931—1944, *Romániai Magyar Szó* 1944—1953, *Termés* 1942—1944, *Utunk* 1960—1962, *Világosság* 1944—1947. Rajtuk kívül a *Korunk* és az *Utunk* teljes repertóriuma is többé-kevésbé elérhető. Mindezek anyagát felhasználva a lexikon számos szócikke gazdagabb lett volna.

Külön szócikktípust képviselnek a lapok és a folyóiratok. Ezeknél jelölni kell az első és az utolsó szám megjelenésének dátumát, mettől meddig kik és hol szerkesztették, esetleg mikor és miért szünetelt a lap, milyen címváltozásai voltak. Félrevezető ugyanis a szerkesztők pusztán időrendbeli felsorolása. Általában a címlapon vagy a kolofonban feltüntetett adatokat s azok változásait a szócikkek is, dátummal összekötve, tükröznie kell.

Mindezekhez pedig az szükséges, hogy a szócikk írója ne más lexikonok, kézikönyvek, bibliográfiák adatait vegye át, hanem ellenőrizze azokat, vesse össze a könyvtár biztosította valamennyi dokumentációs eszközzel. Így köztudatba átment tévedéseket is sikerül korrigálnunk, s a lehető legpontosabb adatokat nyújthatjuk. Az már a szerkesztőkön múlik, hogy ne úgy próbálják olvasmányosabbá tenni egyik-másik szócikket, hogy törlik belőle a dátumokat, az aprókezes adatokat, amikért a szócikk szerzője esetleg napokig lapozott újságokat, s két-három emberrel is levelezett. A lexikon elsődleges értékét mégiscsak az adatok bősége és pontossága adja.

A *Romániai magyar irodalmi lexikon* I. kötete még Gulyás Pál torzóban maradt életrajzgyűjteményére alapozhatott, a II. kötet szerzői már csak általános, életrajzi és irodalmi lexikonokat használhatnak fel kiindulási alapul. Ugyanakkor megkönnyíti munkájukat, hogy számos szerkesztési részletkérdést tisztáz majd az I. kötet anyagáról kialakult vita.

Az irodalmi lexikon szerkesztői és munkatársai nevében hálás köszönettel fogadom a *Korunk* három szakemberének méltató és bíráló előadását. Amit kiegészítésül az elmondottakhoz hozzáfűzök, tudatosítani kívánja az olvasók számára a *Romániai magyar irodalmi lexikon* belső felépítésének logikáját, egyben tisztázza, hogy a megjelenést követő szakaszban elengedhetetlen javítások és pótlások elsődleges mértéke is éppen ez a szerkesztési szabályosság.

Munkánk több mint egy évtizedes folyamatában mindig az a törekvés jutott érvényre, hogy a romániai magyar nemzetiség életének, társadalmi és művelődési mozgásainak teljes képét adjuk az írásbeliség tükrében. A nemzetiséget nem lehet területi, gazdasági, közigazgatási szempontból Románia lakosságának egészétől megkülönböztetően meghatározni, s nyelve sem egyedülálló, hanem része egy szélesebb körnek. Ami azonban kétségtelenül meghatározza a hazai magyar nemzetiséget, az közlési és tájékoztató hálózatunk, vagyis az a kommunikációs és információs összefüggés, amely a történelmileg öröklődő népiséget ma tudatos egységbe fűzi. Lexikonunk szerkesztési alapelve azoknak a kölcsönviszonylatoknak a számbavétele, amelyek személyi és intézményi, helyi és időbeli kommunikációk és információk benső kapcsolatrendszerét alakítják ki, közületté formálva a magyar tömegeket.

Konkrétan ez annyit jelent, hogy minden egyes címszót és szócikket, legyen az személyi vagy gyűjtő jellegű, intézményes vagy tematikai, ebbe az összefüggéshálózatba helyezzünk. Ahol ez sikerül, ott a lexikon jól teljesíti feladatát, ahol pedig ez nem valósult meg a kellő mértékben, ott javításra és kiegészítésre szorul.

Ebből a felfogásból ered a széles skála, vagyis az a szándék, hogy az irodalmat legáltalánosabb értelemben összírásbeliségként értelmezzük. Egyáltalán nem csökkenti ez a szorosabb értelemben vett szépirodalom szerepét és jelentőségét. A túlnyomó, leginkább kidolgozott lexikoni anyag mégiscsak a szépirodalom köréből való, mert írásbeliségünknek ez az ága a legvirágzóbb, s a líra, epika, dráma szépirodalmi művelői azok, akik a nyelv csiszolásával, a gondolatiság bővítésével, szóval a mindenkire érvényes kifejezéstechnika mindenkori fejlesztésével élen járnak. A nemzetiség önfenntartása azonban a tudományos-műszaki forradalom korában szükségessé teszi a közírás vagy publicisztika, tehát a sajtó, rádió, televízió, nemkülönben a tudományos irodalom s minden művelődési ágazat számbavételét.

Ahol s ahogy lehetett, úgy gyűjtöttük be a személyi adatokat, hogy minden egyes szerzőnél minél tökéletesebben megadjuk írásbeliségének földrajzi és intézményi forrásait. Közöljük a szülőföldre és nevelkedésre vonatkozó adatokat, az iskolázást, a munkahelyeket, s aki a lexikont végiglapozza, már ebből az adatláncolatból is megkapja földrajzi elhelyezkedésünk és iskolahálózatunk teljes képét. A kötet végén közölt helynévjegyzék szemlélteti, hogy az A-tól F-ig terjedő névsor legalább háromszáz falusi, kis- és nagyvárosi, illetve fővárosi gyűjteményből szívtá felírásbeliségének élményanyagát, s teljessé válik megtartó anyanyelvi iskolahálózatunk dokumentációja is. Az egyes személyi szócikkek lehetőleg befűzik a képzőművészetek, a zene, a színház segédletét is az írásbeliség s így a nemzetiségi kommunikációs-információs közösség létrejöttében.

S mert nem a semmiből indult el a romániai magyar irodalom, egyedek, intézmények esetében is, de külön kulturális táj- és városócok feldolgozásával, sőt a klasszikusokra való emlékezőkultúrával is utaltunk a múlt hagyományaira, történelmi folytonosságunkra. Ide tartozik természetesen az erdélyi román—magyar—szász együttélés, a bánsági többnemzetiségűség sok évszázados hagyományának tudatosítása is, igazolva, hogy a néptestvériség eszméje, elsősorban a román—magyar egymásrautaltság gondolata nálunk tulajdonképpen az RKP nemzetiségi politikájának mindennapjain innen és túl a romániai magyarság jellemző nemzeti sajátossága, hazafiságunk záloga lett.

Hallatlan nehézségekkel kellett megküzdenünk, hiszen repertóriumok, könyvjegyzékek, lapkimutatások, dokumentációs gyűjtemények készen nem állottak rendelkezésünkre, s úttörők módján mindent legelőlről kellett kezdenünk. Közben értékes munkatársaink kezéből hullott ki a toll, a munkát váltott erővel kellett folytatnunk. Így nem csoda, hogy aránytalanságok, hibák, következetlenségek, hiányok várnak felfedésre és javításra. Különösen ott, ahol az anyanyelvi művelődésnek s írásbeliségnek hiányoztak a kellő fórumai, így a természettudományok, a technika tárgykörében, visszamenőleg is további kutatómunkára van szükség, hogy lexikonunk a teljesség igényének eleget tehesen.

Az I. kötet több mint száz ember munkája. A megjelenés váratlan közérdekűsége keltezt, s abban bizunk, hogy az előszóban is kért hiány- és hibajelzésekkel, értékes ténybeli bírátaival immár negyvenezer olvasónk válik munkatársunkká.

Mimézis, érzelem, hitelesség: a kodályi zene esztétikuma

Kodály művészetének esztétikai erőterét az érzelemvilág sokoldalú és több szintű zenei ábrázolása határozza meg. Ennek a zenei mimézisnek fő erővonalát az alkotás számos mozzanata építi ki. A cselekvő ember művészi utánzásában, az ember és világa közötti viszony zenei bemutatásában Kodály zenéje az érzelmek művészi reflexióit oly módon hozza létre, hogy e reflexiókban az érzelmeket nemcsak a művészi eszmék dinamikus kísérő-hordozó-továbbító eszközeknek tekinti, hanem történelmi-szerkezeti előfeltételüket fedezi fel bennük. Az érzelmek születését, alakulását, tudatosulását vigyázva zenéje életre kelti a szellemi tevékenység geneziséét: érzelmi általánosításai a tudatosulás folytonosságában eszmékké konkretizálódnak, és az esztétikai mező területét is átlépve az erény régióiba emelkednek. A genezis újraalkotása a mimézis szigorú logikájával vezette el Kodályt ennek a genezisnek hiteles forrásához, a népdalhoz. A népdal zenei világa eleve magában rejt nemcsak az alkotó-esztétikai mező hiteles feltételeit, hanem már önmagában is megvalósult esztétikum: az ember mindenkori érzelmi konfrontációjának szinkretikus megőrkítése eszményei és valósága keresztútjában. E hiteles forrás idézése végigkíséri Kodály zeneszerzési tevékenységét egész életútján. Alkotásait, érzelmi objektivációit, saját mondanivalójának tartalmait a népdallal való találkozásától létele végéig elsősorban a népdal esztétikuma ihleti. Persze ihlettől alkotásig út vezet, amelyet az önálló értékek teremtése kövez ki. Kodály művészetében is. Zenéje a látszatok ellenére sem megállás, beletorpanás az ihlető források egyszerű és rögtöni idézésébe, hanem továbblépés, az út bejárása, újraalkotott, de végső fokon új, saját értékek megalkotása. Ezen az általánosító úton alakul ki Kodály saját érzelemvilága, amely nemcsak tükrözi és minősíti a források élet-érzéseit, hanem visszahat rájuk, és mai megidézésükben felel is rájuk. Feleletei bejárják az érzelmek kifutópályáit — érzéstől erényig, művészi alkotástól erkölcsi tettekig. Ez a világ egyszerre a megértő jóság és az ellenkező harag pólusai között rendeződik, és épül be a kodályi zene hol villámlóan fenyegető, hol villódzón hívogató, múltat idéző — jövőt ígérő univerzumába.

A kodályi zene érzelemvilága tehát végső soron két szintet tartalmaz: a forrásokét és az ezek által kiváltott reflexiókét; e reflexiók az erény szintjén ható hozzáérzések akár a megértő jóság, akár az ellenkező harag hite táplálja őket.

És az életmű érzelemvilága így egységes világ; mert a források idézése akár népművészeti, akár a nemzeti kultúra hagyományait idéző, mindenképpen csak a hiteles értékek átvételére támaszkodik — ez a kodályi zene érzelmi szférájának első nagy értéke. Ugyanakkor a nagy személyiségek látnoki felismerését hordozó Kodály érzelmi magatartása biztos záloga volt a hiteles értékek hiteles átvételének — és ez a kodályi zene érzelmi világának második nagy értéke. Az átvétel pedig tulajdonképpen az új teremtése volt, az újé, a jelené és a jövőé. Túl talán saját elvárásain, a megidézett múlt nemcsak újraszületett, hanem — a reneszánsz kultúr-történeti mozzanataéhoz hasonlóan — itt is új született: a jelenkor hiteles és adekvát művésze. Így Kodály zenéje nem egyszerűen érzelmi tükre egy ilyen vagy olyan előjelű történelmi vagy jelenkori eszmének, tettnek, történésnek, hanem ő maga érzelemébresztő, sőt érzelemvezérlő is.

Kodály zenéjében a mimézis egyik legszebb megvalósulásának vagyunk a tanúi. Nemcsak magát az érzelmet metaforizálja zenévé, hanem olyan esztétikai-művészi szintézist teremt, amelyben pontossá formálja az érzelem hiteles és sokoldalú kapcsolatát az érzelem — világ, érzelem — gondolat viszonyában.

Már az inspirációs forrás, amelyből ez a zene táplálkozik, az ébresztett, újra-költött vagy egyenesen új érzelmet olyan gazdag hangulati-kedélymezővé szélesíti, amelyben maga a zenei mimézis is sajátos, belső kompozíciós elvvé válik. Mert a zene, a mimézis mimézise, újrafogalmazza az ember és a világ kapcsolatát az érzelmi élet érzékvé tétele révén, de úgy, hogy magát ezt az érzelmi életet is megváltoztatja, nemcsak állapotát befolyásolja, lazítja-feszessé teszi, gyorsítja-lassítja, fel-le fokozza stb., hanem minőségileg is mássá, többé teszi, mint ami különben. A népdal hagyományain sarjadt zene, így Kodály zenéje is, úgy tűnik, a mimetikus

általánosítást hatványozza: egy már kész mimézist választ saját mimézise tárgyául; még élesebben fogalmazva, a zene tárgya is zene. És így tárgyi túldetermináltsághoz jutunk. Valóban, a zenében életre keltett népi melosz érzelmébresztő szerepét mint túldetermináló erőt Kodály zenéje esetében sem tagadhatjuk le. Csakhogy: a mester általánosító ereje már a feldolgozott anyag kiválasztásában is megnyilvánul. Igen: Kodálynál már a szelekció is általánosítás; a hasonlóságok különbséggé, a különbségek hasonlósággá alakításának zenei dialektikájában, és ebben a kiválasztásban benne van az érzelmek újrendezéséből születő új érzelm perspektívája is. Gondoljunk a *Magyar népzene* éneke-zongorára tíz füzetére, amelyek összeállításra már önmagában is új struktúrát jelent. Néhol meg tematikai jelzés is van: *Katonadalok* (VI), *Régi harcokról* (VII), *Bordalok* (IX)... Kodály már e tematikai rendezésben is alkot, a struktúra megszervezésével új érzelmi viszonyok lehetőségét, sőt valóságát hozza létre. Ehhez pedig olyan tudósnak kellett lenni és olyan művésznek is, mint ő vagy Bartók. Csak a népdal és népe érzelmevilágának tökéletes ismerete biztosíthatta az alkotás eme szintjét már a „puszta” kiválasztás és konfrontáció lépcsőfokán. Így pl. a VII. füzet két dala, a *Megégett Rácország* és a *Körtéfa* a hasonlóság—különbség több rétu keresztüztében a zenei mimézis valóban kodályi produkciója: a két dallam hasonlít vonalában, különbözik hangnemében; a szövegi konfrontáció dialektikája is legalább ennyire sokrétű a tagolódás hasonlóságában, a szó szerinti értelem különbségében: „Megégett Rácország, / Megmaradt három ház, / Egyik a királyé, / Másik a császáré, / A harmadik pedig / Kedves galambomé.” „Körtéfa, körtéfa, / Gyöngyösi körtéfa, / Sok gyalogkatona / Megpihent alatta. / Alulról szél fújja, / Felülről nap süti, / Jó annak nevetni, / Ki egymást szereti.” Nos, a szöveg—dallam párhuzamok, mellérendelések, összetevések szintetikus felerősödnek a zongorakíséretet fölött a kodályi tudatos-érzelmi vezérlés jegyében. (A kész tézises—antitézises szerkesztést persze óriási kísérleti szakasz előzi meg és követi Kodálynál. Így e népdalfeldolgozások 1924—1932 között keletkeztek, de a „Körtéfa, körtéfa”-motívumra még 1937—1942 között is visszatér a biciniumokban.) Itt csak sejtetni szeretnők a különböző-hasonló érzelmi visszhangok gazdagságát, amely aztán az emlékezés képzetlátszó tengelyén olyan sokszínű régiókba vezet, amelyről joggal írja Szabolcsi Bence: „Azonos és mégis ellentétes, két külön világ: szinte egy és ugyanabból a melódiából válik a szemünk előtt melankolikus búcsúdál és heroikus diadalujjongás. A két kompozíció még eszközeiben is rokon: egyetlen orgonapont hangfoltjából száll fel a *Körtéfa* szélzugása, napsütése, szívárványos ködbe vonva a szegény katonasóhaját, egyetlen akkord gyűjtja fel az ifjúság és a szerelem ujjongó örömtüzeit a *Rácországban*. S a színek skálája mégis oly gazdag, hogy a két ikerkép két egymást tagadó, egymást kiegészítő testvéri mikrokozmosz támad.” És tegyük hozzá: az ikerkép konfrontációs élményét csak növeli az újrarátalálás öröme: mert nem egyszerű justaponálás történik itt, hanem a két dal köz. Kodály beilleszt — a lassú—gyors—lassú érzelmi logika jegyében — „con moto”, egy valóban ellentétező mozzanatot, a *Labanc gúnydalt*, amely trias-forma szerkezetre emlékeztető bővíti a mondanivaló érzelmi gazdagságát, olyanformán, hogy végül is öt tétel híd-szerkezetében gyűrűzik az érzelmek megszemélyesítése. És eléri mindezt Kodály a szelekció és rendezés eszközeivel, ami itt a gondolat—érzelem szintézisének belső gazdagságává mélyül az énekhang (forrás, népi hagyomány) és a zongorakíséret (kodályi értelmezések) avatott művészi egységében. Az esztétikai siker kulcsa a miméziszel belső és többrétű érvényesítéséből fakad: a népdal feldolgozása egyszerre jelenti az ősi zenei mimézisbe rejtett érzelmek ébresztését és ezek ébresztése révén a mai rezonanciát velük kapcsolatosan. Az új rezonancia is mimézis: azoknak az érzelmeknek a zenei tükre, amelyek Kodályban zendültek fel, de amelyek kora emocionális szférájába tartoznak, és az új értékeket képviselik, még akkor is, ha befogadásukat a dzsentri hagyományokon elnevelkedett rétegek ellenérzésekkel telve gátolták, mert mást éreztek magukénak azzal szemben, ami hitelesen a sajátjukat jelentette, az igazi értékek gazdag ősi és mégis mai skáláján. Kodály tisztában volt az új (ráébresztett) értékek önmagunkké tételének történelmi-társadalmi nehézségeivel is; mint ismeretes, a zenei nevelés átfogó programját és tudományos-gyakorlati eszközeit dolgozta ki ezeknek a nehézségeknek a leküzdéséért: zeneileg alfabetizálta az ifjúságot, új alapokra helyezte a népdalkutatást, és a *zene mindenké* jelszó fényében visszaadta népének azt, ami zeneileg ősidők óta sajátja volt.

E nagy esztétikai ajándékozás első feltétele azonban a forrás igazsága volt: az ősi népdal mimézisrendjének csodálatos gazdagsága. E gazdagság a művészi általánosítás történetében két fontos mozzanatra épült. Elsősorban a külső és a belső, a tárgyi és az alanyi világ érzelmi objektívációjának rendkívül gazdagon egyedített tükrözésére; másodsorban ennek a tükröződésnek az ősi egységére, a népművészet, költészet—zene—tánc antik műzikére emlékeztető szinkretizmusában.

Az ember és a világ kapcsolatában a gondolati-érzelmi viszonyulásokat és e viszonyulás ősi történetét a népművészet elevezen örökölte meg. A világ érzelmi birtokbavételének népzenei tükröződése, úgy tűnik, egyidejű maguknak az érzelmeknek legrégebb, kezdeti tudatosulásával. Az érzelmeik mint első interiorizált reakciók az ember és környezete viszonyával szemben lassan átalakulnak; tudatosulásuk révén fokozatosan leválnak a valóság konkrétumairól mint ezekkel való közvetlen kapcsolatok, eszmékké módosulnak, és tovább generálják az emberi szellem eszmei tartalmát. Ebben a történelmi-generatív folyamatban a zene sajátos szerepet játszott azáltal, hogy magává tett egy bizonyos szakaszt, amelyet az alkotások pontszerűségei meg is örökítettek az emberi tudat fejlődésének folytonosságában és megszakíttatóságában. „Ki kell emelnünk azt az elemi tényt — írja Lukács György —, hogy minden egyes érzelmi aktus az ezt kiváltó külvilághoz kapcsolódik, és hogy az emberek érzelmi reakciói eredetileg lényegileg konkrétak, vagyis elválaszthatatlanul kapcsolódnak a környező tárgyi világban rejlő kiváltó okhoz. Amilyen kevésbé kell konkrét közléseket tartalmazniuk az őket kiváltó tárgyról, olyan erősen kapcsolódnak tartalmukban, intenzitásukban stb. kiváltójukhoz; közvetlenül nem a szenvedély, a szeretet vagy a gyűlölet érzése jelenik meg, hanem egy meghatározott helyzetben levő meghatározott személy iránti szeretet vagy gyűlölet. Bármennyi közös vonással rendelkezhetnek is a legfontosabb indulatok, mint pl. a félelem vagy a remény, a szeretet vagy a gyűlölet stb., bizonyára nagyon hosszú ideig konkrétan fölöttébb differenciált formákban léteztek és hatottak, mielőtt az emberek mint indulatokat ilyen gondolatvilágegyesítő fogalmi nevezőre hozták volna őket. És magától értetődik, hogy mielőtt az indulatokat nyelvi-fogalmilag eme egységesítő megjelölések valamelyikének alárendelték, már létezett az egymással rokon csoportok és alcsoportok érzelmeszerű szintézise.” A tárgyi világgal fenntartott kapcsolat érzelmi intenzitása tehát fogalmi megjelölésük előtt rendkívül differenciált módon jelentkezett, és e jelentkezés szintetizálódhatott a fogalmi általánosítás előtti történelmi szakaszban. Herder mondotta, hogy a költészet régebbi, mint a próza, valószínű, hogy a zenei és tánc-általánosítások még a költőinél is régebbiek. Tehát a népdal a szöveg és dallam viszonylatában őrzött érzelmi-értelmi mimézisnek bár ősi, de már egy nagyon is magasrendű szintézise, amelyben az érzelmi viszony a maga utólréghetetlen gazdagságában az esztétikai mező sarkai között partikularizálódik a valóság és az eszmény művészi dialektikus sokszínű konfrontációjában. Persze ez a szintézis nem feledtetni és nem is akarja feledtetni az érzelmi objektíváció népművészeti megvalósulásának történetében az ember és világa közötti kapcsolatok esztétikai közvetlenségét. Az általánosító erő kifutópályája szinte felmérhetetlen távlatokkal rendelkezik minden egyes népdalban: az érzelem születésének tettenérésétől a kiéléséig és e kiélésben annak a ténynek esztétikai-művészi nagyszerű tudatosításáig, hogy a világ birtokolható, elsajátítható, hogy a miénk válnak; mi több, a viszony vektorainak művészi mozgásával kialakul az az érzelmi tudat, miszerint nemcsak e világ részesei vagyunk, hanem mi magunk vagyunk a világ, úgy is, ahogyan vagyunk, és úgy is, ahogyan szeretnénk lenni. „Mindennek az lehet a következménye, hogy a külső ingerek egyre inkább a pusztán ösztönzés jellegét veszik fel, hogy az érzések kiváltója és az érzések közti megfelelés nagymértékben elhalványul, sőt látszólag meg is szűnik. Az érzések és indulatok tehát, amennyiben a valóság visszatükrözései, sokkal szubjektívebbek, sokkal távolabb esnek a valóság igazi természetének megközelítésére irányuló tendenciától, mint az emberek összes többi reakciói. A szubjektív reagálás mozzanata, a felvevő szubjektum szükségletei és sajátosságai jutnak túlsúlyra bennük, és ezek már az életben is gyakran csaknem a visszatükrözés folyamatának megkettőződéséhez vezetnek: nem annyira a tárgy hat közvetlenül, mint inkább a tárgynak a szubjektum emocionális életében végbemenő átalakító visszatükrözése.” (Lukács) Persze az érzelmeik ennyire elvont interiorizálásához az ősi művészetben belül is hosszú az út. A külső és a belső világ érzelmi-zenei tárgyiassága valószínűleg megelőzte, sőt feltehetőleg hasonló módon járta be az általánosításnak és tudatosulásnak azt az útját, amelyet a költői alkotás világában már feltártak. (Ha megelőzte — és megelőzte! —, akkor viszont a költői általánosítás útja a *hasonlítottnak*, és nem fordítva; innen a helyes sejtés a költői tartalom mélyrétegeinek zeneiségére vonatkozóan.) Így a zenei elvonások érzelmi objektívációt is jellemezhetjük Tudor Vianu metafora-elemzéseivel: „Tehát a szellemi életben kialakult új fogalmak megnevezésére érzékelhető dolgok nevét használták az emberek, előbbi az utóbbival fejezték ki, azaz metaforát alkottak. Ugyanilyen módon a konkrét tulajdonságokat jelölő szavak is az idők folyamán erkölcsi fogalmakhoz társultak (meleg érzés, kemény jellem, éles megfigyelés, száraz beszéd, keserű sóhaj, rothadt erkölcst stb.). Sully-Prudhomme még Blaise előtt bemutatott és elemzett egész sor ilyen természetű jelzőt. [...] Bebizonyította, hogy az alapvető testi funkciókra (tapintás, ízlelés,

szaglás, mozgás stb.) vonatkozó jelzők legnagyobb része metaforikus áttétellel erkölcsi fogalmakhoz tapadt. De az egykori érzelmi-kapcsolatok elvonódásai az erkölcsi szférába nem jelentik, mint már említettük, az esztétikai viszony közvetlenségének a tovatűnését. „Henning figyelemreméltó tanulmánya a költői kép keletkezésének igen tetszetős nyelvtörténeti magyarázatát adja. Föltételezi, hogy a nyelv hosszú időn át csupán szilárd szerkezetű, megbonthatatlan jelzős kapcsolatokat ismert. Még ma sem választhatunk el bizonyos szagerőteljű jelző szavakat a jelzett szótól. Pirosról, melegről, élesről önmagában is beszélhetünk, de illatról, szagról csak rózsára, szamócára, terpentínre vonatkoztatva. Előbbi esetben a jelzős szerkezet szétbontható, labilis: a jelzőt elválaszthatjuk a jelzett szótól, és más fogalomhoz is társíthatjuk; utóbbi esetben a szerkezet állandó, fölbonthatatlan; a jelzőnek csak a jelzett szóval együtt van értelme (rózsailatú stb.). Henning fejtegetését kiegészíthetjük azzal, hogy átmeneti forma is kialakult a két szerkezet között; ez eredetileg állandó volt, később fölbomlott, azaz a jelzőt más fogalmakra is vonatkoztathatjuk, pl. rózsaszín, téglaszínű, égszínkéék stb. Ez a tény csak megerősíti azt a föltevést, hogy a nyelvtörténeti múltban minden jelzős szerkezet állandó volt — fejtegeti Vianu. Hasonlóan a zenei mimézisben esztétikailag — a viszonyok bonyolult kapcsolatában — az érzelmi és elvont olyan művészi dialektikájára találunk, amelyben ránk mosolyog az eszme, ahogyan Bacon mondaná. Tehát a tárgy és érzelmi kapcsolat zeneileg az egyedítől az esztétikai különösig bejárja a mező minden érzelmi pontját. Így a népdal érzelmvilága a dallam-szöveg kapcsolatában a szinkretikus szakaszon belül „először” zeneileg tételeződéhetett (a külső hangzó jegyek plasztikus ábrázolásától, fokozatosan elvonódva, a belső lelki világ expresszív jegyeinek tükrözéséig), és csak „másodsor” vehette fel a költői szöveg szóbeli értelmezését — hogy az ősi szinkretizmus történelmi szakaszának végén létrehozta az esztétikai általánosítás csodálatos népzenei értékeit. Ennek az esztétikai-episztemológiai feltételezésnek fontos jelentősége lehet a kodályi zeneszerzői aktus belső törvényeinek megértésében is. Különösen akkor, ha Kodály alkotói viszonyát vizsgáljuk az irodalmi, költői szövegek zenei kiválasztásában és újra-továbbértelmezésében. Mert Kodály mélyen tisztában volt azzal az esztétikai-genetikai tényvel, hogy a költői alkotás belső törvényeinek zenei újra-továbbgondolása eleve zenei kell legyen, vagyis a költői szövegből a zenei szinkretikus magot tárta fel, és a szöveg zenéjét gondolta tovább, a tudomány és művészet intimitásában megalkotva az életműben, és azon túl tanulmányaiban, a modern magyar zene prozódiját, amint ezt László Zsigmond kimutatta: „A zeneszerző, ha nem telkinti pusztá nyersanyagot vagy alkalomnak a komponálásra választott verset, ha közösséget vállal a költő mondani- és vallanivalójával, ha a vers élményanyaga vagy háttere rokon hurokat ébreszt fel benne, szükségszerűen megkeresi és megtalálja ennek a belső, tartalmi, szubsztanciális mondanivalónak külső megjelenési elemeit is, megtalálja és összefüggésükben értékeli azokat, jól tudja, vagy (a tudásnál mélyebben) átélve, hogy a belső szubsztancia, az igazi »eszmei mondanivaló« csak materiális megjelenésében válik igazán valóvá. Ritmus és melódia, rímhelyzet és rím, pauza és tempó — mind összefügg, és pedig összefügg egymással és azzal, amit megjelenít, ábrázol, kifejez. Ezen a belső-külső átjáró megértésen keresztül válik a vers a zeneszerző sajátjává, a már megformált élmény a maga élményévé, melyet azután úgy képes a maga nyelvébe átültetni, hogy hű marad a költő nyelvéhez. Így jön létre az a vokális kifejezés — az igazi zenei prozódia —, mely egyszerre tükrözi a költőnek, zeneszerzőnek. Így születik a zenei prozódia — valóban a költészet szelleméből, abban a minden vonatkozásában átélt értelemben, hogy ez a »szellem« ezer gyökérszállal kapaszkodik a költészet »testébe«: a vers rugalmas organizmusában élő és lélegző nyelvbe.” És tegyük hozzá: a költészet szelleme valamikor az ősi zenéből született. Vagyis: Kodály a költői szöveg megkomponálásával azt adja vissza — nem utolsósorban a költői alkotás értékeinek továbbcsiszolásával és új zenei értékek beleötvözésével —, ami valamikor hasonlóan sajátja volt: a szinkretikus zeneiséget. Számára tehát a költemény végső soron eszköz, csodálatosan kezelt eszköz volt a benne elrejtett zenei célszerűség zenei céljá alakítására és azon túl új zeneiség, zene — újabb érték teremtésére.

A forrásul választott népdal tehát Kodály művészetében mint ontogenezisben újraéli feldolgozása során filogenezise legfontosabb mozzanatait: az érzelnek kialakulása során játszott szerepét, elvonódásait, tudatosulásukat: a dallam-szöveg viszony fokozatos, szakaszos, de végső fokon közös genesisét. A mester szerzői beavatkozása pedig tovább rétegezte az ősi mimézis érzelmszerkezetét: mai érzéskékké konkretizálta az egykori tartalmakat, és általán persze új lényegyet hozott létre. Ennek az új lényegnek tanúságtétele a kodályi melosz, amely minden egység és egyszerűsége ellenére sem mond le az ősi intonációról, még akkor sem,

TORÖS GABOR: KODÁLY

cedera'o, parlando (♩ = ca 60)

Allegro, fero

6/8 p mf p f p *piu*

T. Libero, senza misura, animato

p, ma in rilievo

recitato mf

recitato f

ben marcato

f, egualmente

esitando

l.v.

giusto, quasi a prima

Tempo

(S.M.)

Kodály Zoltán emlékének
DERENGŐ RÓZSA

Gagliarda József Attila versére

Andante J. = 60-72

[5]

mf

$\text{♩} = \text{♩}$

piú mosso J. = 72-84

Terényi Ede

S
Ch, kód a - szál - kem, ködben áll a rózsaszál, a ró - zsa - szál, falala falala lalala, falala
IS
Ch, ködben áll a rózsaszál, a ró - zsa - szál, falala lalala, falala lalala, falala
A
Ch, ködben áll hajl, a ró - zsa - szál, falala lalala, falala lalala, falala

[10]

[15]

tempo I.

Poco agitato J. = 84

[20]

lalala, falala la, falala lalala, falala lalala, fala - la lalala, falala la, a ró zsa - szál. Papagájhajnal szállt fölötte,
lalala, falala la, falala lalala, falala lalala, fala - la lalala, falala la, a ró - zsa - szál.
a ró - zsa - szál. Papagájhajnal szállt fölötte,

[25]

szár - nyával, szár - - - 3 - nyával hátba is ütötte és ő mosolygott, a balog,
szárnyával, szár - - - nyával hátba is ütötte és ő mosolygott - hajl - , a balog,
szárnyával, szár - - - nyával hátba is ütötte és ő mosolygott, a balog,

[35] $\text{♩} = \text{♩}$ J. = 72

$\text{♩} = \text{♩}$ J. = 84

[40]

sa - mikor csendes este volt, levelén megpihent a hold és tuskéin a
sa - mikor csendes este volt, levelén megpihent a hold és tuskéin a
sa - mikor csendes este volt, levelén megpihent a hold és tuskéin a

[45]

dim. subito

[50]

al pp

f subito csillagok falala lalala, falala lalala, lalala la, a m
f subito csillagok falala lalala, falala lalala, falalala la, a m
f subito csillagok falala lalala, falala lalala, falalala la, a m - al pp

ha nézőpontjai távolabbi horizontokra vezetnek, mint pl. a *Hegyi éjszakákban* (1923) vagy a *Négy olasz madrigálban* (1932).

Az egyéni és a közös szoros kapcsolata, az alkotás és az ihlet viszonyának ilyen elkötelezettsége már alkotása kiindulópontján tudatos ars poetica volt. Ennek a szellemében született az opusz 1: *Enekszó*, dalok népi versekre; kézirásos motívó (az utolsó dal szövege): „Kötöttem bokkrétát / Erdei szekfűből, / Annak adom én azt, / Kit szerettek szívből.” „Az Enekszó című dalsorozat szövege — jelzi az utóirat — magyar népköltési gyűjteményekből való. Zenéje Kodály Zoltán eredeti szerzeménye az 1907 és 1909 közötti évekből.” A kiindulópont mércéje tehát a zenei mimézis olyan magas igényével lép fel, amely egy régi melosz szülte dal szövegéből a régi zeneiség visszhangjaként új zenét, új *műalkotásügyiséget* teremt — ahogyan Lukács György mondaná. Ez az ars poetica végig következetes esztétikai kánon marad Kodály alkotói tevékenységében.

Az érzelmek zenei mimézisének krédója a hasonlóvá formálás sokszínű és sokrétű esztétikai valóságában elkerülhetetlenül felvetette a hitelesség kontrollját is: mind az ősi minta autenticitását, mind a hozzá való viszonyulás avatottságát. Ez az esztétikai kérdéskör végső soron az esztétikai tudat hitelességének a problémáját hozta magával, ami elvezetett a művészi tudat racionális felülvizsgálásához. Kodály életművének kibontakozása és egész íve szervesen kapcsolódik e kérdés gyakorlati-elméleti megválaszolásához. Maga a kérdés szinte programkérdés volt, de sajátosan nem egyszerűre jelentkezett a zenében és az irodalomban. Kodály mellett, és talán néhány évvel hamarabb, az Eötvös-kollégiumban Horváth Jánost, a költészettan nagyszerű képviselőjét is hasonló kérdések foglalkoztatták. Bizonyára ismerte a magyar—német szakos Kodály a magyar—francia szakos Horváth célkitűzéseit és kutatási eredményeit. De Horváth elemzése a már megvalósított program irodalomtörténeti feltárását célozták még a romantika századaiból; Kodály viszonyulása a kérdéshez: e program megkésélt, de korszerű megvalósítása a zenében is, persze meghaladva az egykori romantika eszmei tartalmát. Mindenesetre kompozíciós programjában ott szerepelnek Kőlcsey művei, aki a művészi tudat történetének és hitelességének első teoretikusai közé tartozott. A művészi tudat elemzése Kőlcseynél is érzelmesztétikai fogantatású, érzelmesztétikája pedig szervesen kapcsolódik a miméziselmülethez. A dalt így határozza meg: „harmóniás szavakba öntése a gondolatát érlelt érzeménynek.” Jölehet a dal műfaja a szinkretizmus differenciálódása során már a XVIII. században irodalmi-költői alakzatot jelentett, poétikai-lírai funkciói mellett Kőlcsey tudatában mégsem zárta ki az énekelhetőség minőségét, annál inkább nem, mert a hiteles források keresésében és méltatásában ő is a zene—költészet ősi egységéhez jut el: a népdalhoz. Horváth tudományos-elemző Kőlcsey-ízüetei egybeesnek Kodály művészi invokációival (a *Huszt*, a *Bordal* szövegének feldolgozásai férfikarra). Így Kodály művészetében az esztétikai tudat formálódása zeneileg megismétli azt a programot, amely irodalomtörténeti tény volt már a költészeti romantikában. Nem véletlen, hogy egyes méltatói a múlt századi romantika megkésélt, de legnagyobb alakjai közé sorolják Kodályt. Persze alkotói tevékenysége mérlegén ez a megállapítás csak részizgagság, mert Kodály izzig-vérig XX. századi művészetet hoz létre, a régi program sóvárgó ábrándja — ősi forrásokat saját magunk erejéből és nem idegen mintára a mai művelődés szintjén megidézni, és belőle táplálkozva saját művészetünket kidolgozni — pontossá formált esztétikai eszménnyé erősödik Kodály célkitűzésében, és meg is valósul. Fájdalmasan érdekes kultúrtörténeti tény, hogy ez a program nem egy időben az összművészet szintjén vált valóra, és hogy éppen a zene, amely annak idején a költőiség generatív premisszáját jelentette, volt az, amely a költészet fejlődéséhez viszonyítva megkéséltten kapta vissza jogát hitelességéhez. Itt most nem elemezzük részletesen az okokat, de tény, hogy ebben nemcsak a zeneszerzéstani idegen kezekből kapott idegen mintái játszottak közre, hanem mindenekelőtt az esztétikai köztudat kispolgári lomposága is, az a dzsentriellekű sirva vigadás, amelynek kiáltó anakronizmusát Ady költészete méltán ostorozta, és amely még hosszú időn át akadályozta azt, hogy az igazi művészet és elsősorban a hiteles zene-művészet közönségre leljen, pontosabban: hogy saját közössége saját közönsége is legyen. Ennek az integráns zeneesztétikai kultúrának a megvalósításában nagy erővel hathattak Kodályra a régebbi költészeti célkitűzések. Ebben az időben elemzi Kőlcsey esztétikáját Horváth János: „Vannak népek, úgymond Kőlcsey, kik a népköltészetet fokozatosan nemesítvén, teremtenek meg maguk erejéből egy eredeti, nemzeti irodalmat. »Másutt a pórdal állandóul megtartja eredeti együgyűségét, s a nemzet szebb része felfelé hágván a műveltség lépcsőin, a bölcsőben fekvő nemzeti költést messze hagyja magától. Ily körülményben a magasabb poesis többé belső szikrából szép lángra nem gerjed; idegen tűznél kell annak meggerjednie, s a nemzet egészének nehezen fog világítani. Velünk, úgy látszik, e történt meg.« Való-

ban ez történt meg velünk, vagy — az említett csekély énekmondói örökség le-
számításával — majdnem ez. Mert a szervezett énekmondást egy első lépésnek
kell tekintenünk, mit a népköltészet a maga emberségéből tesz, hogy irodalom-
má emelkedjék. A második, döntő lépést már nem tehetette meg." Ennek a „második
lépésnek” jelenkori megvalósítója volt a zenében Kodály. Az érzelmei zenei mimé-
zisében tudta és megvalósította azt a feladatot, amely az érzelmei diagnosztikus
megmutatásán túl elsősorban a *mit* és a *hogyan* művészi kérdéseit vetette fel a
téma és a stílus dialektikájában: a népi melosz örízte történelmi idők hagyományait
mai értékeket hordozó zenekultúrává újítani, a múlt hiteles piedesztálján valódi
újat teremteni. Azt tette, amit Kölcsey javasolt: „a való nemzeti poesis eredeti
szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni.” Kodály népdalkutatásai egyaránt nagy
jelentőségűek a modern zenei folklór tudományos eredményei és a modern zene-
szerzés fejlődése szempontjából; személyesen ötvözte e kettős igény megvalósítását.
„Ezeket a gyakran föld alatti hatóerőket érdemes volna történelmileg felkutatni
a köztudatba bevinni. Nem elég pusztán tudomásul venni Bartók és Kodály népdal-
kutatózásait. Azok elveit kell megérteni és — ahol lehet, ahogy lehet — belevinni
a kultúra megértésének és fejlesztésének elméletébe és gyakorlatába. [...] Bartók
és Kodály az igazi népművészet felkutatását mindig szorosan összekapcsolták a
legmagasabb rendű művészet lényegének feltárásával. A magyar népdalkutatás esz-
tétikai eredményei tehát a szemléletnek egy oly módszerére mutatnak, mely Bach-
tól és Händeltől egészen Muszorgszkijig mindig fényt vet a legmagasabb rendű
művészet népi alapjaira. Másodsor kiemelendő, hogy nálunk a magyar népi mű-
vészet értékének hangsúlyozása mindig kifejezett hadüzenet volt a magyar elpol-
gáriásodó dzsentrikultúrának” — állapítja meg Lukács György. Persze a hiteles for-
rások idézése Kodály művészetében, a népdal nyomain, elvezetett az irodalmi-költői
értékek zenei miméziséhez is: az értelem—érzelmei dialektikájában újra felcsendül-
tek, új hangot kaptak az irodalomban-költészetben már tudatosult érzések-eszmék.
Az általánosítás szerkezetváltozásait itt is a népművészet történelmi genézise inspi-
rálta. Kodály, a zenei kibernetika belső törvényeinek értelmében, sajátos feed-
backet valósít meg: újra vezérli a „félíg ének, félíg beszéd” szinkretikus dialekti-
káját. „A beszéd zenei oldala csakolyan jellemző tulajdonsága minden népnek, mint
a zenéje. A nyelv is énekel, a zene pedig beszél. Világosan érezzük a nyelv és zene
dikciójának még eléggé fel nem derített, talán fel sem deríthető összefüggését” —
vallja, és a költészet fejlődésvonalát megfordítva újra a zenei elem felé közelít;
így tárja fel a legősibb érzelmi mimetikus mozzanatokot, hogy belőle az új zene
irodalmát hozza létre. „Nem valószínű, hogy a Tinódi előtti énekmondók szavaltak
volna (holott még ő is csak énekelt, recitált); még kevésbé valószínű, hogy a nép
maga közt versben mondott volna el valamit (mondát, regét), nem pedig éne-
kelte volna azt. A nép körében is kellett valamely átmenetnek lennie az énekből
a versfelmondáshoz, s ez alig lehetett más, mint az a »félíg ének, félíg beszéd«:
recitatív előadási módor, minőt Kodály Zoltán mutatott ki még ma is a nép közt,
s minőül Tinódi előadását is meghatározta. Egyrészt tehát a népi (nemzeti, ős-)
dallamok és táncok zenei ritmuselve, másrészt az ezek ellenőrzése alatt létesülő
recitatív jellegű éneklés, mibe a beszéd saját hangsúlyrendszere is hovatovább bele-
játszik: lehetnek az a »kénytelenség« a verset író magyar ember fülében, melyhez
szövegritmus létesítésében öntudatlanul igazodott” — így Horváth János. Nos, a
költőség kialakulása a zeneiből teszi lehetővé Kodály számára, hogy a költészet
zeneiségét zenévé módosítsa. Ezeknek a lehetőségeknek a keresése és megtalálása
vezeti Balassi, Berzsenyi költészeté felé. Hogy a feltárt zenei elem hiteles lesz, azt
már Arany János is sejtette. „A legrégibb költői emlékektől fogva Leopold koráig
a magyar verselés tömege a formáknak egy oly önálló, teljes, szervezeten-
szerűt mutatja — mondja Arany János —, mely azonos a népdal formáinak rend-
szerével, vagy inkább a kettő együtt teszi a rendszert. Tisztán áll ez előttem a
legkisebb részletéig, s bátran kimondhatom, hogy ezen időszak költelme, nem
ugyan öntudatos művészettel, de mindenesetre azon kénytelenségből, hogy magyar
fül csak így érezte *versnek* a verset, egyenesen a népre támaszkodik.” Ugyanakkor
a kiválasztás, a helyes orientáció itt is olyan fontos volt, mint a népdal esetében.
Kodály zeneszerzői nagyságát igazolja, hogy tematikailag is, de zeneiségében is
mindig a legnagyobb értékekre talált rá. Hiszen a szöveg—dallam költői fejlődése
sem volt egyenes vonalú fejlődés. A költői dalszerzés elég nagy vargabetűt irt le,
míg kialakította önmagát. Talán még Balassinál is. Arany valószínűleg nem ismer-
hette Balassi szerelmi verseit, mikor ezt írta róla: „Költői irodalmunk első száza-
daiból általában kevés lyrai, még kevesebb oly versezet maradt ránk, mely hatá-
rozottan a dalhoz, a világi dalhoz lenne számítható [...]. Maga Balassa, Rimai, Ben-
niczki sem mondhatók a dal művelőinek mai értelemben, [...] s ha olykor a lel-
kesebb Balassa lyráig hevül is, az a mit lantja zeng, csak széles értelemben vehető

dálnak, de nem látszik, hogy különösebben a dal belformája után törekednek. Énekelni ugyan lehetett, [...] de akkor énekeltek sok mindent; az egyházban hosszú dogmai fejtegetést vagy bibliai történetet, a lakomáknál Tinódi-féle históriákat, a nélkül, hogy am azok bensőkép az ének, ez utóbbiak a ballada vagy kisebb eposz formáira igényt tartottak volna. Ily módon Balassa versei is fölvehették a zenei külsőt, bár hiányzott bennök a dalszerűség, melyre nem csupán az kívántatik, hogy a szöveg sora megfeleljen a zeneinek. Több azokban a leíró elem, részletezés, hosszabb a lélekzet, csekélyebb az összpontosítás, hogy sem a dal megtűrhetné; s az egyéni sorsára, specielis körülményekre vonatkozó helyek nem engedik érzelmeit amaz általánosságra emelkedni, mely a dalt a sokaság ajkán meghonosítja. Eszerint bátran elmondhatjuk, hogy a dal mint költői forma nem létezett irodalmunkban — vagy legalább e létezés nyomai elég számú példányban ki nem mutathatók —, egészen a XVII. század hanyatlásáig; akkor is nem a sajátban, hanem egyes-egyes szívek kicsiny körre szánt és kézírati homályra kárhoztatott érintkezéseiben találjuk a dalt, mely saját formája után törekszik. A tematikai, stilisztikai, műfaji kérdések mellett társadalomtörténeti kérdések fontosságát is hangsúlyozzák a hiteles líra kialakulásával kapcsolatban. Kölcsey nemcsak az ősi források jelentőségét emeli ki, hanem az érzelmi talaj történelmi hűségét és azonosságát is lényeges előfeltételnek tekinti: „Mert a nemzeti poesis a nemzeti történet körében kezdő pályáját, s a lyrának később feltámadó s individuális érzelmeiket tárgyazó zengése is csak ott lehet hazáivá, hol az a nemzeti történet régebb Muzájától kölcsönöz saját-ságot, s személyes érzeményeit a nemzeti hagyomány és nemzeti megnesesített életkör nimbusán keresztül sugároztatja.“ Kodály zeneszerzői viszonyulása a több évszázados költészet felé persze meghaladja a dal műfaji kereteit; ugyanakkor a zenei elem újrafelfedezése és továbbgondolása során a költészet egészében is már (illetve még) a dalban szintetizálódó zeneesztétikai minőségek dinamizmusára épít. És talán itt — a dal műfaján innen és túl — nyilvánul meg igazi elemében prozódiai művészete. Elég, ha a disztichon kötött ritmusának zenei feldolgozására gondolunk pl. Az igaz bölcsben Verseghy Ferenc szövegére (*Biciniumok* I.), amikor is a váltakozó ütemek és a dallam belső szerkezete „megszüntette megörzi“ a hexameter lüktetését, de úgy, hogy érzelmi-értelmi hangsúlyi egységében a kétszólamú szerkesztésben is minden csodálatosan a helyére kerül. Egyébként ez a zenei miniatűr arra is szép példa, hogyan komponálja végig Kodály magát a gondolatot is. A hasonlatra épített párvers Kodálynál is a hasonló és a hasonlított mellérendelésére alapozva egészül ki a kétszólamú imitáció zenei anyagával. Végül is egy kétszeresen közvetett mimézissel találjuk szembe magunkat, amelyben az imitációs-ellenpontozó elv belső alkotó módszerré lényegül. Ennek értelmében próbáljuk meg elképzelni a pentaton fordulatokkal teli eolos dallam lassan zajló szépségét, amely a disztichon gondolati tömörségét az érzelmi kiélés és átélés zenei világába emeli: „Nézd a búzakalászt, büszkén emelkedik az ének. / Míg üres; és ha megért, földie konyítja fejét. / Kérkedik éretlen kincsével az iskolagyermek, / Míg a teljes eszű bölcs megalazza magát.“ — Ez a mikrokozmosz azonban csak sejtetni tudja a nagy Kodály-művek titkait, amelyekben — óriási fesztávon — való-sul meg az értelem és az érzellem szintézise: a gondolat eszmévé, az érzellem erény-nyé gazdagodik-tudatosul ..., mint pl. a *Psalmus hungaricus*ban.

Kodály hasonlóan jár el a zenei mimézis olyan bensőséges régióiban is, amikor a zenét fokozza tovább zenévé. Mindenekelőtt a hangszeres zenei források feldolgozására, elsősorban a táncdallamok továbbkomponálására gondolunk. Itt a forrás hitelességét visszakeresve, Kodály átnevesíti a régebbi dokumentumok anyagát. Pl. a *Galántai táncok* esetében a galántai cigányok egykori dallamtárából merít egy 1800-as évekből származó bécsi gyűjtemény közvetítésével. E cigány muzsikuskok játékának megbízhatóságáról írja Kárpáti János: „Repertoárjuk, melyet akkor még bizonytalannal nem fertőzött meg a jóval később fellépő és máig tartó felszínes szórakoztató igény (dszentrik mulattatása, kávéházi és idegenforgalmi muzsikálás), a Bécsben megjelent kiadványok tanúsága szerint rendkívül értékes volt. Nem ok nélkül fordult Kodály ezekhez a táncdallamokhoz; olyan anyag rejtőzött bennük, mely méltó volt a szimfonikus zenekari feldolgozásra, a művelt muzsikuskokból álló Filharmóniai Társaság ünneplésére. Es szervesen beleillett Kodály programjába, a magyar népzene és a magyar zenetörténet valamennyi értékének megmentésébe, megörökítésébe, magasrendű műzenei formába öntésébe.“ De még az eredetileg is jó dallamanyag igazi művészi magaslatra emelkedik a mester kezében — a harmonizálást és a hangszerelést nem is tekintve. A szerkesztés metamorfózisában a *lassú-friss* párosítás elvét szem előtt tartva Kodály a mű méltóságáteljesen gördülő, rondótémaként visszatérő anyagát egy „friss“ típusba tartozó táncból komponálja meg; a beavatkozás azonban éppoly biztonságos, mint maga a választott

tematikus anyag. Persze a dallam a tempóváltozásnak megfelelően módosul-nem-szedik. Kodály intervenciója azonban lényegét hordozó. A dallamváltozással olyan tematikus egységet hozott létre a feldolgozott nyolc táncdallamon belül, amely nagy zenei formához, zenekari rondóhoz vezetett; a rondóforma zenei gondolatainak lehetőségei szerint bővítette az egykori táncdallamok mimetikus erőterét — amely így méltóvá válik a Mester Galántát idéző nosztalgiajának bensőséges ábrázolására. És az elemzések sorát folytathatnók a táncdallamok forrásai körül is...

A tánc és költészet népi és műzenei megidézése Kodály zenéjében a művészi általánosítás történetének a már említett mindkét mozzanatát hordozza: az érzelmi objektivációk egyediesített tükröződését is és e tükrözés szinkretikus egységének modern újraalkotását is.

A kettős mimézis, a nép művészetének, századok költészetének feldolgozása és továbbgondolása-alkotása, egyszóval a források eleve adott esztétikuma nem csökkent — mint néhol olvasni — a kodályi zene eredetiségét, és nem jelentett elzárkózottságot sem e zene számára. Emellett ismeretes az a tény, hogy Kodály zeneszerzői tevékenységében nem mondott le az európai egyetemes vívmányok alkotó felhasználásáról sem; gondoljunk a francia zene iránt érzett szimpátiájára, Debussy-hódolatára már a korai szakaszban. Sőt, találkozás az egyetemes értékekkel meg is előzte a nemzeti értékekre való rátalálást. Zenéjének haladó jellegét csak: ebben a dialektikában — az egyetemes és a nemzeti konfrontációjában — érthetjük meg igazán. És ő maga is ebben a viszonylatban értékelt nagy elődei zenéjét — távol egy olyan tévhitől, hogy Bartók vagy saját zenéjének hiteles rátalálása az ősi forrásokra feledtetné Mosonyi, Erkel, Liszt, akár Bihari, Csermák, Lavotta zenéjének tagadhatatlan értékeit. Tisztán érezte a keleti nemzeti iskolák belső fejlődésében jelentkező gondolati-stiláris szerkezetváltozásokat, azt, hogy az első periódus múlt századi zenéjére a nagy romantika nyomta rá a művészi érték bélyegét, de azt is, hogy a következő, XX. századi zene hitelességét a nagy rátalálás jellemzi: a nemzeti zene forrásai közötti avatott disztinkció, a parasztdal reneszánsza és a kortárs egyetemes zene eredményeivel szembeni nyitottság, még akkor is, ha e nyitottság nem jelentette számára az avantgarde szellemével történő olyan fokú azonosulást, mint több más kortárs művészetében. De elismerte mind a múlt, mind a jelen minden hiteles zenei értékét. Más szóval: egyaránt vallotta a népi ihletettségű indítás nélkülözhetetlenségét és az egyetemes értékek befogadásának létfontosságát egy integráns esztétikai kultúra megteremtéséért. Döntése azonban: a nemzetitől az egyetemes felé. Kompozícióiban is, életútján is. Ezért mond le az univerzális sikeresség nimbuszáról az autochton hitelesség javára. Az opus 1. előtti szakaszban — tehát a népdallal való kinyilatkoztatászerű találkozás előtt — íródott *Adagió*ról például így vall: „Bizonyára észrevették, hogy ezen az *Adagió*n semmi sem látszik meg a magyar népzeneből; végre egy darab, melyben nincs népzene — mondaná némely barátom, aki ma is ellenzi, hogy *falura* mentem és ilyen dolgokat hoztam onnan. Ez meglehetősen világos és elég folyékony és internacionálisan érthető stílus; nincs lopva senkitől, kell, hogy legyen benne valami egyéniség, mint sikere mutatja, könnyen hozzáférhető, és ha folytattam volna, könnyebb és gyorsabb siker útjaira jutottam volna. De az embert vágyai vezérlik, és az én vágyaim engem oda vezéreltek, ahol nagyobb munkával kevesebb eredményt lehetett elérni.“

Az érzelmi objektivációk Kodály mimézisében az esztétikai értékrendek teljes skáláját benépesítik, sőt át is lépik azokat, és az esztétikum—etikum interferenciájában, az érzelem—értelem zenei dialektikájában erényekké magasodnak.

Ennek a dialektikának az értelmében a kodályi zene egyensúlypontja is a szépségnek hódol. A lelki nyugalom élményét azonban, amely a mindig várt szépség vezérmotívumos kísérelője, Kodály zenéjében sohasem érzékelteti az ataraxiás derű szemlélődő semlegességével. (Ismeretes a horatiusi *carpe diem* iránti ellen-szenv.) Kodálynál a nyugalom élménye a nyugalom keresésébe vált át: vagy arra vágyik, vagy ha megszerzettnek véli, megőrzését vigyázza. Ez a vibráló egyensúlyérzés hullámzik az *Esti dalban*; a szépség élménye áhítható magasztosul... Meltán tartják úgy számon, mint a kórus-világírodalom egyik legszebb altatódalát. A szépség látszólag ártatlan vibrálása azonban a szépségrombolás elleni állásfoglalás szimbólumává növekszik pl. a *Norvég leányokban*. Bárdos Lajos így emlékezik: „Kodály Zoltán 1940-ben írta meg egyik legköltőibb és legeredősebb művét, a *Norvég leányokat*. Amikor a mű megjelent, mind úgy éreztük, hogy megalkotása szimpátia-tünetes volt a németek által akkoriban lerohant északi ország mellett.“ A szépség központi idézése elbír hosszabb ívű feszítvokat is, a lírai hangulattól a tobzó vidámságig, a balladai homálytól az ízes népi humorig, mint pl. a *Mátrai képekben*, amelyhez hasonlóan talán csak Bartók írt a *Concerto* fináléjának nagy népi tablójában.

A kodályi értékek leggyakoribb frekvenciasávja a *fenséges* és *aljas* élményvilága. Már a múltat idéző történelmi témaválasztás is előfeltételezi ezt a tényt, de még inkább motiválja Kodály tudatos buzdító erkölcsi állásfoglalása és nevelői célkitűzései. A heroikumot kísérő győzelem érzelmében azonban sajátos képletet mutat fel: a diadal élményét kiváltó döbbenet és ujjongó öröm érzelmepár kontrasztja itt inkább a döbbenet mozzanatát hangsúlyozza, és a memento élményét rögzíti, akár a nép életéből idéz (*Székellykeserves, Fölszállott a páva*), akár a múlt századok érzelmeit kelti életre a történelmi múltat idézve — régi énekeskönyvek dalainak újrateremtésétől Balassi, Berzsenyi, Petőfi költészetén át Adyig. A diadal vagy az elégtétel élménye itt sehol sem feltétel nélküli; záloga a győzelem eléréseért folytatott küzdelem, e küzdelem bánata, baja. Néha a döbbenet fenséges haragba csap át, mint például a *Jézus és a kufárookban*. A harag-keserűség és a belőle fakadó döbbenet érzelme, a mementót előlegező esztétikai élmény az egyetemes és nemzeti dialektikájában jelentkezik a zenekarra írott pávavariációkban. Erről Pándi Marianne így ír: „korábban Korály már feldolgozta Ady — ugyancsak népköltésztől inspirált — hasonló című [*Fölszállott a páva*] költeményét, férfikarra. Az ötfokú ósrégi magyar dallam és Ady versének harcos keserűsége azonban a második világháború küszöbén fokozott mértékben vált időszerűvé: fokozott feladat hárult a magyarságot reprezentáló zeneszerzőre is, aki új kompozícióval lépett a világ elé. Ezt a feladatot az emberiség szavának messze hangzó hallatását, Kodály úgy vélte, akkor oldja meg leghatékonyabban, ha az ősi magyar dallam és a haladó magyar költészet találkozását a variáció klasszikus formájában fejti ki.”

Kodály zenéjének drámaisága hordozza a *tragikus* konfliktus katarzisélményét is. Zenéjének megtisztító ereje általános érvényű; Arisztotelész megállapítása egészében jellemző erre a zenére, miszerint a katarzisz — túl a szigorúan vett tragikus konfliktusokon — a mimézis során, amely a cselekvő ember utánzását választotta tárgyául, minden igazi zeneműben jelen van. De Kodály él a katartikus érzelmei pontossá formált ábrázolásával is. Például a népballadák feldolgozásában. Így a *Molnár Anna* feszültségében, kifejtetében, a balladai törvények keretében, adekvát módon tragikus katarzist idéző mű. Értékének sejtetésére összehasonlítható Bartók *A kékszakállú herceg vára* című operájával. A téma, a művészi mondanivaló, az érzelmi objektívációk hasonlósága a csábítás motívumától a konfliktusig, de még a megoldás hasonlóság—különbségében is arról győznek meg, hogy Kodály a népművészetben rejlő tragikumot éppoly meggyőző erővel tudta tolmácsolni a műzene törvényei szerint is, mint ennek az esztétikai erőternek bármely más értékét. És alkotói nagyságára jellemző, hogy a népzene—műzene dialektikájában úgy fejtette ki ezt a balladai konfliktust, hogy a tragikus ellentéteket hordozó opera zenei élményének szintjén, de a népballada műfajában idézte és fejlesztette tovább az eredeti gondolatot. Persze ugyanezt vagy ehhez hasonló drámaiságot és konfliktust Kodály műzenei formákba ötvözve is megszólaltat; elsősorban hangszeres zenéjében — kamarazenei művek, késői szimfónia —, amely a lírai bensőség és a múltba merengő epika mellett a drámai akcentusoktól sem mentes.

Es nem hiányzik az értékek spektrumából a *komikum* derűje sem. De a kodályi derű, vidámság is gyakorta nosztalgiával terhes: a múltra emlékezés ábrándos derűje. Elsősorban a humor hullámhosszán. A *Háry János* egész mondanivalójának érzelmi kísérete például nem elsősorban a nevetés, hanem, mint azt Szabolcsi Bence 1925-ben megállapította, inkább az ábrándos megmosolygás. Sőt. A megmosolygáson is túl olyan ábrándos merengés, amely a távoli utópiák eszményre közelítései hozza létre, az áhitott történelmi sikerélmény érzékvé tétele, a hősiesség, a győzelem, a nagyság, a méltóság és a boldogság délibábos bemutatása, azoknak az eszményeknek a hitvallása, amelyek valóra váltásában népe történelme oly hosszú évszázadokon át adósa maradt.

Es lehetne sorolni az érték kategóriák közötti érzelmi mozzanatok szebbnél szebb kodályi felelevenítéseit, a kellemet, a bájt, a miniaturálist, a grandiózust és a groteszket is... Talán elég, ha a szép—rút, jó—rossz, esztétikai—etikai metszeteire vetünk még egy elemző pillantást. Kiderül, hogy a démonikus és/vagy romantikus mezők helyett Kodály zenéje elsősorban a *szép és a jó* értékvilágát árasztja el, azt a világot, amelyet már az antik görög kultúra elválaszthatatlan ősi egységnek fogott fel a kalokagathia eszményében. Ezt az eszményt valamikor, szinkretikusan, egyaránt jellemezte a dionüszoszi féltelenség és az apollói szigor. A romantika szívesen vallotta a zenét dionüszoszi eredetűnek. Kodály antiromantikus pátosza éppen az apollói szigor hitvallásában mutatkozik meg. Abban, hogy zenéjében — a múlt, jelen, jövő ívén — az érzelmeket zeneileg szinte klasszikusan megfigyelmezte, ahogy Hegel mondotta: „A zene: szellem, lélek, amely közvetlenül önmagáért csendül meg s önmagának hallásában kielégültnek érzi magát. Mint szép-művészettől azonban a szellem mindjárt azt követeli tőle, hogy miként magukat

az indulatokat, úgy kifejezésüket is megfélekezze, nehogy a szenvedélyek bacchantikus tombolására és kavargó tumultusára ragadtassa magát, vagy megálljon a két-ségbeesés meghasonlottságában, hanem a jókedv ujjongásában éppúgy, mint a legnagyobb fájdalomban, mégis szabad és áradásában boldog legyen. Ilyen jellegű az igazán eszményi zene, a dallamos kifejezés Palestrina, Durante, Lotti, Pergolesi, Gluck, Haydn, Mozart műveiben." És tegyük hozzá, ilyen Kodály műveiben is.

Kodály az érzelmek tudatosítását, állandó konfrontációjukat a történelmi ideállal és a jelen valóságával-eszményével, végül is az erény birodalmába vezérli: arra tanít és arról győz meg, hogy a zene birtokában jobbak leszünk, életünk szebbé válik. Számára a kalokagathia régi érvényessége a jóság és a szigor állandói között érvényesülő alkotói erény-princípiummá nemesedik. A jóság és a szigorúság jegyében fogant életmű értelmi és érzelmi keresztmetszetét legátfogóbban a „jó-ságos kéz, rettenetes kéz, ellentmondást nem tűrő kéz parancsszava" már-már érzelmi metaforává, sőt oximoronná általánosodó kórusmotívuma jellemezhetné az Öregekből. Valóban a villámszóró fenséges harag és a ráncokat elsímító jóság mosolygása egyformán és egyszerre határozzák meg Kodály zenéjét.

De ha egy metaforát szimbólummá emelünk, jelképes továbfgondolására is vállalkoznunk kell. Ott, az Öregekben, a parancs szava: „No, gyere, tedd le!"... görög sorstragédiák élet—halál kollízióját idéző imperatívusz: a végzeté. „Bevégeztetett." Kodály születésének 100. évfordulóján azonban a jelkép jelentése a „tovább" felé forduló jelentés: parancsszó egy bevégzett életmű örökéletűvé tételére: No, gyere, és újra vedd fel, folytasd, és érezd magadénak azt, ami a tiéd. Kodály jelszava: a zene mindenkié. Az ő zenéje is. Azzá lett, és az is kell hogy maradjon, mert zenéjének zajlása az értől az óceánig, a népek tengeréig zajló zúgás, amit bércek visszhangoznak. Weöres Sándornak a 70. születésnapra írott köszöntőjéből idézve ünnepejük a 100.-at: „A hegytetőn, hol sas szárnya lendül, / a kristály jég mint orgona zendül, / a széles éggel összeforr kékje, / a csendnek van csak ily nagy zenéje."

KANYÁDI SÁNDOR

HÉTLÁBÚ BOGÁR

Sz. D. utolsó útja

heten emeltük vállra
tarisznyában is eivihető
földi maradványod
hosszúkás hétlábú bogárként
csoszogtál araszolál
sehogysem akart kijönni a lépés
most se jött ki a lépés
még az öröklét felé
tartóban sem
én még a kalapomat is
kénytelen voltam
hónom alatt szorongatni
míg valaki meg nem szánt
s ki nem kapta onnan
komikus lett volna
ha mondjuk a lépcsőn
fölfele ahol súlyos
tölgyfa-páncélod ugyancsak
vállamra nehezedett
s mind a két kezemre szükség volt
ha akkor a kalap elgurul
belelépek vagy elbotlom benne
rágondolni is rettenetes
mivé sikeredhetett
volna az egész
végtisztességtevés

most már nyugodt lehetsz
oldaladon a fiaddal
sírotok ugyan jeltelen még
de mesternek nagynak mondanak
olyan bennfentes biztonsággal
amilyenel azelőtt részegesnek
idegbetegnek suttoztak
dehát azóta ezt már
istván is
lászló is
elmondhatták neked akik
akkor halálra váltan bár
de még gyanútlanul
lépegettek mögötted
most már együtt mosolyoghattok
hogy milyen elszántan próbálok
elfogadhatóvá kopogni
ezt a keserű krónikát

Mellékdal:

hantoltál önmagad fölé gyönyörű
benemsüppedő vershantokat
töprenghet most a sok hű barát
vajon melyik jeltelen sír a tied

Kóruskultúráról — Kodály-évfordulóra

Interjú Nagy Istvánnal

Az itt következő interjú hézagpótló szándékkal készült, olyan kórusbarát közönség és zenészkollégák számára, akik — akárcsak jómagam —, sajnos, nem részesültek abban a szerencsében, hogy Nagy István énekkarában énekelhettek volna, vagy legalább hallhatták volna. Így aztán maradt a közvetett út, a szó, mely legalább egy kis részét továbbadhatja annak a mély művészi tapasztalatnak, amelyet Nagy István a magáénak mondhat. Kérésemre rendkívül kedvesen és azonnal igent mondott, majd hősiiesen tűrte időnként naiv, kíváncsi kérdezősködésemet, mindvégig türelemmel és készségesen válaszolt, itt-ott finoman kijavítva a tapasztalatlanságom okozta pontatlanságokat.

— A Tanár úr hogyan indított el kezdő kórusokat, s milyen tanácsai vannak a mostani kórusvezetők számára?

— Ha olyan kórusról van szó, amit én indítok el, akkor feltétlenül a Bicinékkal kezdem, vagy más jó szerzők kétszólamú műveivel, aztán háromszólamúakkal folytatom. A Kodály-kórusműveket és a madrigálokat nagyon fontosnak találok. Madrigál nélkül nincs kóruskultúra. Az, ha nem is előzi meg, de párhuzamosan megy a Kodály-művekkel. Később Bartók énekkari műveit is tanácsos bevenni a repertoárba, nem kell félni tőlük. Továbbá: nagyon fontosnak tartom, hogy az, amit tanítok, nekem nagyon-nagyon szívügyem legyen. Nem az a lényeg, hogy valamit meg kell csinálni, hanem az, hogy én meg akarom szólaltatni, mert hallani szeretném. Aztán pedig hogy az énekkart érdekelje a mű, szívvel-lélekkel énekeljenek. Akkor boldogan járnak a próbákra. Sajnos, volt nekem is olyan esetem, amikor olyat tanítottam, ami sem a kórusnak, sem nekem nem tetszett. Hagytak ott az énekkari tagok, még a felnőttek is. Például egyik kiváló baritonom egyszer csak nem jött a próbámra; mikor megkérdeztem, miért, azt mondta: „Amíg ezt tanítod, nem jövök, amikor majd más tanítasz, akkor majd igen.”

— István bácsi hogyan kezdte el a kóruspróbáit?

— Erre nincsen sablon, de a következő tapasztalatom van: el lehet kezdeni Kodály: *Énekeljünk tisztán*, egy pár percig ezt énekeltetni, de nem sokáig, mert unalmassá válik. Utána pedig egy kis hangképzés következik, ez feltétlenül szükséges. A hangképzést természetesen nem zongorával kísérjük, hanem csak megadjuk a hangot énekganggal. A gyermekek hangját óvatosan nagyon nagy terjedelemben ki lehet fejleszteni. Volt nekem olyan énekkarom Marosvásárhelyen, amelyik a kétvonalas h-t énekelte! Külön gyakorlataim voltak az ambitusfejlesztésre; próba elején skáláztattam a gyerekeket; minden két hétben egy kicsit feljebb és lejjebb mentem, így tágitottam a hangterjedelmüket. De ez hosszadalmas munka, nem úgy megy, hogy két-három próba alatt valami nagy eredményt érünk el, hanem hónapokig kell dolgoznunk. A Kodály-kórusok műsorra vételében is sorrendi szempont az ambitus. Nyilván csak olyat énekeltesünk, amihez már megvan a gyermekek hangterjedelme. Úgyhogy például *A 150. genfi zsoltárban* levő asz-ért jól meg kell dolgozni, amíg eléri az ember.

A hangfejlesztő gyakorlatok mellett dinamikai gyakorlatokat is végeztem. Például crescendo-t, decrescendo-t gyakoroltattam. A halk hangokat addig énekeltem a gyerekeknek, amíg ők is tudtak egy-egy pianót énekelni nekem. Külön gyakorlatot alkottam az ilyesmihez, mert a művön magán nem tanácsos gyakorlatozni, éppúgy, mint a hangszereknél. Előadási darabot tönkretethetünk így, mert esetleg a pódiumon is előjön a gyakorlat hangvétele. Magán a darabon legfeljebb vezénylési próbákat végezhetünk; szokják meg a gyermekek, hogy úgy jöjjenek a kezem után, ahogy én akarom. Például megállíthatom őket bárhol, ahol nincs is szünet, hogy tanuljanak meg egyszerre leállni. A dinamikai gyakorlatok egyébként fontosak, mert nekem, kórusvezetőnek tudnom kell, mi az a fortissimo vagy pianissimo, amit megbír az énekkar, mekkora az a hangerő-terjedelem, amellyel rendelkeznek.

Még egy igen fontos dolog. Én a rendes énekkórusom soha nem tanítottam szólamot, kórusművet. Az óráim percnyi pontossággal kezdődtek, változatosak voltak, igyekeztem úgy megtartani őket, hogy gyorsan repüljön az idő a gyermekek számára. Az énekkórárt arra használtam fel, hogy megtanítsam őket lapról énekelni,

és tisztán énekelni. Amikor még nem álltak rendelkezésemre Kodály olvasógyakorlati, de megvolt a magam kialakult hangközgyakorló módszere; hogy mikor és hogyan tértem át a relatív szolmizációra, azt megírtam már valahol. Annyit azért most is megemlítenék, hogy amikor összeszedtem a relatív szolmizációval kapcsolatos problémáimat, rögtön felmentem Pestre, és elmondtam őket Kodálynak. Így például ott volt Bartóknak az a kánonja, hogy *Meghalok Csurgóért*. En megmondtam őszintén, hogy nem tudom, melyik itt a dó, azt sem tudom, hogy milyen hangnemben van, s fogadok, hogy a zenetanárok 99 százaléka sem tudja, hát honnan tudja a gyermek. Erre Kodály azt felelte, hogy a relatív szolmizáció csak mankó, azzal tanul meg a gyermek járni. Amikor megtanult, akkor eldobja. Aki ezt a Bartók-kánonot éneklé, annak nincs már szüksége rá. S akkor Kodály elénekelte nekem az egészet emlékezetből; csodálatos, félelmetes memóriája volt. Kodály dó, ti, re stb. szolmizációs szótagokkal énekelte, mert ezeket énekelhetőbbnek tartotta, mint az ábécés elnevezéseket: cé, cisz stb.

— *Milyen nehézségeket jelent az egyszólamú népdaléneklés a kórus számára?*

— A vásárhelyi diákokkal énekelünk koncerten Kodály, Bartók és Lajtha gyűjtésű csiki, kászoni népdalokat, persze díszítéseket. A legnehezebb ezeket egyszólamban előadni. Azt is mondta Bárdos Lajos, hogy olyat már hallottak, hogy a nép egyszólamban tud ilyen díszítéses dallamot énekelni, de soha nem hallottak képzett énekkartól ilyesmit, és hogy ezt fel kell venni lemezre. Azonnal megbeszélte a Pátria lemezgyárral, s még aznap el is készült a felvétel. Hogy mik a nehézségek? Hát ha a népdal egyszerűen tempo giustóban (feszés ritmusban) van, azzal nincs semmi nehézség. A nehezek a parlando, rubato (beszédyszerű, szabad ritmusú) díszítéses dallamok. Azokat körülbelül úgy is kell vezényelni, mint a gregorián korálist, vagyis ezt sem, azt sem lehet taktusban kiütni. A tanítási módszer az, hogy az ember először eléneklé pontosan többször a dalt — az énekar kezében ott a kotta —, és hallják, hogy is van. Aztán kicsiszoljuk a részleteket. Sajnos, az a lemez, ami nekem megvan, már nagyon kopott, pedig meg tudnám mutatni rajta, hogyan kell egy ilyen díszítéses dallamot előadni, vezényelni.

— *Sok karvezető és énekkari tag szívesen meghallgatná azt a lemezt. Kár, hogy az interjú nem a rádió számára készült, hogy más is okulhatott volna abból a csodálatos elemzésből, amelyben nekem itt részem volt. (A Napom, napom, fényes napom kezdetű népdalt elemezte Nagy István.)*

— A népdaltanításról jut eszembe, hogy a múltkor hallottam a rádióban egy iskolai közvetítést. A gyermekek szótagolva énekeltek népdalt, *így-be-szél-tek*, mindent kihangsúlyoztak, hát nagyon rossz volt. Az ének éppen olyan, mint a beszéd, nyugodtan, kerek egészként kell elmondani a dolgokat, nem pedig szét-tördelve. Viszont hallottam egy napon szép órát is — Vizsnay Agnes tartotta —, a szinkópáról volt szó. Az óra pergett, a gyermekek szépen énekeltek, élvezet volt hallgatni.

— *Miért fontosak a Biciniák a kóruskultúra kialakítása szempontjából?*

— A *Biciniák* a több szólamú éneklés előkészítői, s a tiszta éneklés kialakításához is nagyon fontosak. Igaz, hogy a tiszta éneklés gyakorlására ott van még az *Énekeljünk tisztán*, de ez csupán technikai, nem művészi célú gyakorlatokat tartalmaz. A *Biciniák* között rengeteg olyan darab van, amelynek a szövege is szép, zeneileg is nagyon változatosak, tetszenek a gyermekeknek. Ezekből az ember öszszeválogat egy csokorra valót úgy, hogy valami tartalmi összefüggés legyen köztük, meg amúgy szívszerűen kapcsolódjanak egymáshoz; legyen köztük gyors is, lassú is, szóval legyen valami felépítése ennek a sorozatnak. Mert ha csak úgy egymás mellé rakjuk őket minden összefüggés nélkül, az rossz. Egy gondolat, egy elképzelés köré kell csoportosítani a *Biciniákat*, így koncerten nagy sikerük van, persze, ha jól csinálják. Én Budapesten énekeltettem belőlük, nagy énekkarral, komoly hangversenyen, ahol nagy művek követték. Előnye a *Biciniák*knak, hogy énekelhetik ketten, huszonketten — de százhatvanan is —, mi például ennyien voltunk. Kodály ott volt a próbán, az előadáson, és meg volt elégedve velünk. Vannak ezenkívül nagyon szép reneszánsz kétszólamú művek, s ott vannak persze a kánonok. Például Mozart kánonjai. Egészen más hangzásvilágba vezetik a kórust, mint Kodály, éppen ezért ezeket is kell énekelteni.

— *Van-e a Kodály-kórusoknak sajátos hangvételiük, stílusuk?*

— Éppen úgy van, mint Palestrinának vagy Monteverdinek vagy bárki másnak. A sajátosság benne van a kodályi zenében. Például a *Zöld erdőben*hez éppolyan hangvétel kell, mint mondjuk Palestrina *Már búcsúmat veszeméhez*. Világosan, értelmesen kell énekelni, és a szövegkiejtés is nagyon fontos. A szöveg ugyanis komoly nehézségeket okozhat az énekkarnak. Emlékszem, hogy nekem Bartók *Négy magyar népdal vegyes karra* című műve okozott nehézséget. Nem volt könnyű úgy megcsinálni, hogy a szöveg érthető legyen. Később hallottam má-

soktól, hogy nekik sem sikerült, pedig a mű jó, csak nagyon nehéz. Remek kórus és karmester kell hozzá. A polifonikus műveknél azt nehéz elérni, hogy a belépő szövegek ne tegyék érthetetlené a szöveget. A karmester gondja, hogy kihozza a szöveget, nem az énekaré. S az ő feladata kiválasztani, hogy mit emel ki, mi fontos ahhoz, hogy a mű érthető legyen. Nagyon nehéz ez a Bach-műveknél; úgy, ahogy számtalanszor hallani, nem vicc elénekelné. Mármint hogy minden szólam egyforma erővel énekel, s a hallgató a szöveget sohasem érti. Éppen az érthetőség kedvéért Kodály például *A 150. genfi zsoltárban* alá is húzta, hogy mit kell kiemelni, be is írta, hogy az egyik szólam forte, a másik fortissimo legyen. Más Kodály-művekben vagy Palestrinánál ez nincs meg, de aki már idáig eljutott, annak tudnia kell, hogy mit hogyan oldjon meg. Szonátázások is hiába ír a kotta zongorista és hegedős számára egyforma hangerőt, az egyik mégis halkabban, a másik meg erősebben fog játszani, a mondanivaló fontossága szerint.

— *Hogyan tudott Nagy István hangulatokat átadni kórusainak, hogyan tanította kifejezésre énekeseit?*

— Erre elmondok egy példát. Még a vásárhelyi gimnazista és tanítóképzős énekkarommal dolgoztam, s Monteverdi *Hajnalát* énekeltettem velük. Renegáns kórusművekhez nagy olasz festők képeinek reprodukcióit vittem meg, lehetőleg kortársát a zeneszerzővel. Aztán elmondtam, hogy az énekekben ugyanannak kell tükröződnie, amit a festményen látnak, ugyanazoknak a színeknek kell megszólalniuk. A hallgatónak is ezeket kell érzékelnie. Kodály kórusaiban is, például az *Óregekben* ott van a szövegben, a zenében a hangulat, amit ki kell fejezni. A fontos az, hogy a kórusvezető élje át a művet. Aztán addig kell mondani, magyarázni az énekkarnak, amíg ők is átélik, ahogy a karvezető kívánja.

Már a próbán is sok múlik azon, hogy milyen a hangulat. Én mindig abból indultam ki, ami ott helyben adódott. Onnan tértem rá észrevétlenül arra, amit tanítani akartam. Mereven nem lehet zenét, művészetet tanítani! A tanulásához szükséges időt sem lehet előre megszabni. Én tanítottam többször is ugyanazt a művet, de mindig másképpen. És ha kiélttem egy művet, azt félre is tettem, legalább tíz esztendőre; amikor újra elővettem, egészen más megoldásokat találtam. Iskolában, kórusnál nagyon lényeges, hogy az ember a lehető legszebben énekelje elő azt, amit tanít, mert az első benyomás a gyerekek fülében marad. Rengeteget voltam bíráló bizottságban. Mihelyt egy énekkar megszólalt, én már tudtam, hogy milyen az illető énektanár hangja, s hogy milyen zenész. Az énekkar tulajdonképpen zeneileg is és minden szempontból a karmester tükörképe.

— *Hogyan közeledett Nagy István a számára új műhöz?*

— Nem úgy csinálom, hogy elkezdem olvasni, kibetűzni — dehogya! Engem mindig a kottakép fogott meg először. Nekem mindig az volt a szokásom, hogy először nagyjából néztem át a kórusművet, mint ahogy a milánói Dómot is megszűröl kezdtem el nézni. Ahogy így átfutok a művön, rögtön látom a formáját, ez az én első benyomásom. Így például az *Akik mindig elkésnek* esetében, ahogy ránéztem, rögtön láttam, hogy miről van szó: nyugodtan kezdődik, aztán izgatottabb lesz, majd itt a csúcspont, aztán visszahanyatlík. Ennek a kórusnak az eleje elég kényes azért, mert vigyázni kell, hogy ne legyen vontatott, ne legyen olyan keserves íze, hanem legyen benne erő. Ez a másik rész itt, hogy „vörösén lángra lobban”, úgy kell szóljon, hogy lángoljon. Úgy is magyaráztam a kórusnak, hogy „Látjátok, hát itt a láng! — a kottaképben is itt van”. A karvezetőnek ez az általános kép nagyon fontos, mert a művet fel kell tudnia építeni. (Egyébként ez egy teljes műsorra is érvényes.) Aztán kezdek közeledni; elolvassom a mű szövegét, hadd tudjam, miről van szó. Egyre közelebből tanulmányozom, s csak az utolsó fázisban vizsgálom meg a kis részleteket, s gondolkodom, ezt vagy azt hogyan kell megoldani. Végső soron a karvezetőnek azt is tudnia kell, mit jelent minden hang, miért van ott az az akkord, az a ritmus. Jó műveknél ezt lehet tudni, rossz műveknél nem. A jó mű tökéletesen van felépítve, éppen mint a katedrális. A rossz mű — elviselhetetlen. Ezért nekem sokkal könnyebb volt egy nehéz Kodály-művet megtanítani, mint egy rossz, de könnyű művet. Ahhoz, hogy a gyenge mű „szóljon” — valamilyen trükk szükséges. Akadt ilyen épp elég, nem nevezem meg a szerzőket; betanítottam, és nagy sikerük volt... Egyiket-másikat meg is kellett ismételné! A mű, szerintem, nem ért semmit. De a hangzást úgy állítottam be, hogy a nagyközönségnek tetszett.

— *Gyermekkel milyen műveket énekeltetett Nagy István?*

— Amikor 1935-ben Marosvásárhelyen megkezdtem a kórustanítást, az első gyermekkarri mű, amit betanítottam, a *Villő* volt. Nagyon nehéz alkotás, főként ami a belépéseket illeti. Azután *A 150. genfi zsoltár* következett. Nem tanácsos ilyen nehéz művekkel kezdeni, de akkor még ebből a gyűjteményből, ami a kezünkben van (*Kodály gyermekkarok*), csak egyes darabok voltak készen. Milyen jól-

esik ennyi idő után belenézni ebbe a kottába! Hiszen több mint negyven év eltelt azóta... Én a könnyebb művekből keveset tanítottam, mindjárt a nehezekre tértem át. Itt van a *Nyulacska*, nagyon szeretik a gyerekek, *A csikót* is tanítottam, *A süket sógorért* és a *Cigányszeretőért* nagy volt a lelkesedés. Az *Ave Maria* hangzásai még ma is a fülemben csengenek. Tanítottam a *Gergelyjárást*, a *Gólyanótát*, *Katalinkát*, szóval majdnem mindent.

— *Hogyan lehetett iskolában olyan jó kórust kialakítani, mint amilyen a vásárhelyi fiú-vegyeskar volt?*

— Abban az időben, amikor én ott tanárokodtam, volt még bőven énekóra, sőt a tanítóképzőben hangszeret is tanultak. A gimnáziumban az első két osztályban heti két énekóra volt, a többiben egy. Azonkívül délután még volt két óra énekkar. A diákok is sokkal szabadabbak voltak, úgyhogy lehetett velük többet próbálni. Minden húszperces szünetet kihasználtam az igazgató engedélyével. Így tehát naponta volt kóruspróba. Egy percet sem veszítettünk — azaz egyetlenegy: amíg a gyerekek kijöttek az osztályból. Megegyeztünk a kollégákkal, hogy az énekkarom tagjai abban a pillanatban, amikor csengettek, felállnak, csendben kijönnek az óráról, ha feleinek, akkor is leteszik a krétát. Egy osztályban mindössze 3-4 tanuló-ról volt szó. Az igazgató szerette a zenét. Igaz, megkérdezte az énekkaromat, hogy nem akarnak-e inkább játszani szünetben. De ők azt felelték, hogy nekik a kórus felfrissülést jelent, szeretik. Ez a kamarakórus, amely 27-ről 50 körülire ment fel, fiú-vegyeskar volt, a szoprán, alt a gimnáziumból, a tenor, basszus a tanítóképzősök közül került ki. Ezzel a vegyes karral a Kodály-vegyeskarokat majdnem mind elénekeltek: *Akik mindig elkésnek, Norvég leányok, Mátraí képek, Jézus és a kufárok* — szóval sokat meg tudtam velük valósítani. De ez képzett énekkar volt, a tanítóképzősök magukra is meg tudták tanulni a szólamokat. Mindegyik kottalovás volt. Például Kerényi György egyik gyermek kezébe adott egy dór dallamot. Az a gyermek úgy olvasta, mint a vízfolyás, a másik úgyszintén.

— *Hogyan született meg a kolozsvári Nagy István-féle énekkar?*

— Kezdetben volt egy kicsi női karom, kb. 9-en voltak, Mihályfi Irén tanítványai, ének szakosok. Ők kértek fel, hogy foglalkozzam velük. Bartók-kórusokat tanítottam be nekik. Mind többen és többen kezdtek jönni, olyanok is, akik már tanultak énekelni, olyanok is, akik nem, de szép hangjuk volt, és szerettek énekelni. És így felnőtt a női kar, úgyhogy már vagy harmincan voltak. Mikor már majdnem mindent végigénekeltettem, ajánlottam, hogy alakítsunk vegyes kart, hozzanak néhány férfit. Meg is lett a vegyes kar, s egyre csak nőtt. Eleinte, ahogy jöttek, én kipróbáltam a hangjukat, de amikor már száz körül volt a számuk, ha jött valaki, csak annyit mondtam: „Tessék helyet foglalni, milyen szólamot tud énekelni?“, akkor már nem volt idő kipróbálni a hangját. Ha a 80-100 közül kettő gyengébb, azért csak elfér, hadd jöjjön, énekeljen.

— *Heti hány próbát tartott velük István bácsi?*

— Ha jól emlékszem, heti egy próba volt, kétórás.

— *Hangképzés folyt itt is?*

— Itt már nem nagyon. Ez már olyan énekkar volt, ahol operaénekesek, zene-tanárok voltak: nem volt rá szükség. A műveken mutattam be, hogyan kell valamit megoldani. Addig gyakoroltattam egy-egy részt, amíg úgy szólt, ahogy kívántam. Emlékszem még, szegény Zsigmond Lajos csodálkozott, hogy tudok énekelni, hiszen én azt sohasem tanultam. Persze bemutattam nekik, hogy bár sokat dohányszom, gyenge is vagyok, énekes sem vagyok, mégis milyen sokáig ki tudom tartani a hangot. „Figyeljenek ide“: vettem egy mély lélegzetet, s akkor hosszan ki-tartottam egy hangot.

— *Mai kezdő amatőr vegyes karnak milyen Kodály-műveket ajánl?*

— A *Jeligét*, *Esti dalt* ajánlom, ezeket műkedvelő kórusok énekeltek már, meg a *Horatii Carment*, hiszen ezt diákoknak írta Kodály, akárcsak a *Régi diáktöszön-tőt*. És azt, hogy ha megalakult a kórus, egy-két művel máris álljanak színpadra, mert a sikerélmény nagyon fontos — az énekkarok számára is!

— *Köszönöm Nagy Istvánnak ezt a gazdag, szép beszélgetést.*

Decemberi lapszámunk nyomásának megkezdése előtt kaptuk a szomorú hírt Nagy István haláláról. Ezúton búcsúzunk tőle, míg életműve érdemi méltatására sort kerithetünk. (A szerk.)

Mohy — és a dátumok

Úgy illett volna, hogy e sorok hónapokkal korábban, az országosan ünnepelt festő 80. születésnapjára jelenjenek meg. De ha már nem sikerült az időzítés, megvárhattam volna Banner Zoltán Mohy-kismonográfiájának megjelenését, a Kriterion sorozatában; vagy a tavaszra tervezett kolozsvári Mohy-kiállítást, ahol majd a művész akarata szerint rendeződnek tárlatrendbe a mesteri portrék, a régi és új kompozíciók. Bizonyára nem az időrend lesz a meghatározó — Mohy Sándor ugyanis fittyet hány az időnek. Többféleképpen is ezt teszi. Nem ír például dátumot a festményekre, még a hátukra sem. Azt mondja, a képek nem egyszerre születnek (mostanában korábbi feljegyzései, vázlatjai közül festett meg néhány igen jelentőset, így Szervátiusz Jenőt a műtermében, szobrok között, s a *Hazátlanok* című nagyméretű táblakép ugyancsak régi élményt elevenít meg, a dési „ingázó” időkből). Nemegyszer megtette — művészettörténészek bosszúságára —, hogy már kész, mindenkitől befejezettnek tudott munkájához hozzányúlt, színben árnyalt rajta, valamilyen részlet rajzát módosította. (A keltezésen nem kellett változtatnia...)

Mohy nem törődik az idővel, legalábbis a divatok változásával nem. Számítalanszor megírta már — tavaly megjelent *Műhelynapló*jában olvashatjuk —, hogy az ún. modernekkel furcsa viszonyban van. Mint tudatos művész, és évtizedeken át a piktúra tanára a kolozsvári főiskolán, természetesen igyekszik megérteni őket, elismeri vagy éppen csodálja egy-egy alkotásukat, megújuló képességeket (Picasso), igazán felmelegedni azonban nem tud velük, irántuk. Az absztraktokban kevesli a humanizmust. Ahogy Banner írta a *Műhelynapló* bevezetőjében: „Egyik legerősebb festőnk azon kevesek közé tartozik, akik sohasem tették ki lábukat kisvárosi művészetünkől.” Életrajzilag pontos a jellemzés — esztétikailag mégsem egészen. Illetve félreérthető. Mohy Sándor ugyanis nem kisvárosi művészként lett, lehetett európeér. Talán az „udvariós arcképek” címén volna ebbe a kategóriába sorolható, bár a valóban jelentős portréi (így a *Cinquecento*, melyet nemrég a Korunk Galériában láthattunk) nem igazodnak a modell kívánságához. Egy-egy kisvárosi motívum szintén nem kategorizál. Sem a hegynek menő utcák, sem a bivalyok, sem a törődött emberek.

Újra és újra megállok a még 1937-ben festett *Féla*kt előtt. Ezt nem dési vagy kolozsvári festő festette, hanem egy nagy művész, aki — akkoriban nem is tudva róla — Modigliani közelébe került. (A kép alsó része s az egész kompozíció színvilága Matisse-tól sem idegen!) A mű egyelőre Mohy műtermében van, de meggyőződésem, hogy a világ bármelyik nagy múzeuma állandó kiállításán szerepeltethetné, a XX. század első fele modernjei között. Hát így áll Mohy Sándor a kisvárosi művészettel és a modernséggel...

Mint a legtöbb igazi művészegyenység, Mohy úgy hú önmagához, másokéval összehasonlíthatatlan stílusához (amely egyébként „szögletesebb”, mint az említett kiváló *Féla*kt), hogy nyolcvanévesen is újakat próbál. Legutóbbi kompozíciói például drámaibbak, mint a korábbi festmények — és ez ugyancsak a fiatalság, a töretlen alkotóerő jele. Az öregek ilyenkor „öszikéiket” írják, festik — Mohy ma változatlan vagy talán még növekvő erővel birkózik a világgal, a világ egyre bonyolultabb problémáival. És függetlenül attól, hogy a maga és közvetlen környezete problémáit, a hétköznapokon, hogyan oldja meg, s hogy a nevét i-vel vagy y-nal, esetleg csak rövidítve (Mo.) írja, állandó ünnepnapokat él: az igazi alkotó művészet ünnepnapjait. Oly sűrűn következnek egymásra ma is ezek a Mohy-ünneppek, hogy mi, külső szemlélők, hívei, csak hitetlenül nézzük — és kimondhatatlanul örvendünk. Legalább a művészetben, az alkotómunkában jólesik felismerni, hogy valaki megtalálja a boldogságot...

Zeneóvodai tapasztalatok

Vallomás két szólamban

Ponyvairodalom, ponyvazene mindig lesz. De nem kell-e mindent elkövetnünk, hogy rabjaiból, akit lehet, átmentsünk a jó művészet országába? Erkölcsei kötelesség ez a gyermekkel szemben, ahol leginkább remélhető, hogy a mentés sikerrel jár. Legfontosabb a megelőzés. Az elemi már hiába küzd az előbb beszívott zenei méreg ellen. A védekezést, a védőoltást már az óvodában kell kezdeni.

KODÁLY

L. B. A.: Hogyan is állunk Kodály Zoltán születésének 100. esztendejében? — tettem fel magamnak a kérdést, és elindultam. „Tegyük félre a könyveket, nézzünk körül az életben. Mi újság az óvodában? Mit énekelnek valósággal?”¹ 1982 májusában felmérést végeztem Kolozsvár-Napoca óvodáiban. Körülbelül 300 gyermeket hallgattam meg. A nyolc csoport életkor szerinti megoszlása: 1 vegyes, 1 közép-, 3 kis- és 3 nagycsoport.

A felmérés célja: megtudni, hogy

a) megfelel-e a dallamanyag az életkori sajátosságoknak és a fokozatosság elvének?

b) tisztán, szép kiejtéssel énekelnek-e a gyermekek?

Előzetes bejelentés nélkül mentem, hogy „felkészülésre” ne legyen senkinek alkalma. Megkértem az óvónőt, hogy a csoport énekeljen el tíz éneket úgy, hogy a válogatás tükrözze az év folyamán tanult dallamkincs belső arányait (gyermekdal, játékdal, népdal stb.).

Csoport	A dallamanyag összetétele (%)			A megszólaltatás minősége			
	gyermekdal	népdal	népies műdal, tándal	nagyon gyenge	gyenge	közepes	jó
1.	20	20	60	×			
2.	90	—	10				×
3.	50	50	—				×
4.	20	80	—			×	
5.	20	20	60			×	
6.	40	20	40		×		
7.	80	20	—			×	
8.	60	40	—		×		

Egyetlen csoportot sem találtam, ahol mind a tíz dal ambitusa megfelelt volna a gyermekek életkorának. Valamint olyat sem, ahol a fokozatosság elvét maradéktalanul követték volna.

Egyetlen csoportban sem énekeltek mind a tíz dalt tisztán. Egy esetben az óvónő a kezdőhangot sem adta meg, nem énekelte a gyermekekkel. Két esetben kezdőhangot adtak, de nem vezették az éneket. A megfelelő hangterjedelem, a dalok nehézségi fokának tiszteletben tartása hét csoportnál egyáltalán nem volt szempont: csak a szöveg számát (két esetben évszakhoz, öt esetben ünnepekhez, alkalomhoz kötötték). A legjobb minőséget nyújtó csoportvezető történelem szakos tanárnő, óvodáskorú gyermek anyja. Átírt szövegű, tömegdalszerűsített kuruc dalokat két óvodában találtam. A népdalok többsége új stílusú, részben átírt szöveggel. Kodály-dal egy óvodában szerepelt, Vermesy Pimpimpáréja egy óvodában hangzott el.

Kirívó esetet tapasztaltam abban az óvodában, melynek vegyes csoportjából hat kisgyermek járt hozzám zeneóvodába. (A hat gyermekből öt nálam tisztán, bátran énekelt.) A dallamok megválasztása gondosságra vallott (csak itt szerepelt három Kodály-dallam); az óvónő hozzá nem értését bizonyította azonban, hogy a dalok nehézségi foka meghaladta a gyermekek képességeinek színvonalát. Az „eredmény”: hamis intonáció, bizonytalan éneklési mód. Mind a nyolc óvónő panaszkodott, hogy az előírt heti egy énekóra elégtelen.

A *Nyuszi ül a fűben, a Körben áll egy kislányka, a Beültettem kis kertemet a tavasszal* kezdetű, idegen gyökerű és hangzású tandalok — amilyenek ellen Kodály egy emberöltővel ezelőtt hadakozott — öt óvodában kedvenként, főhelyen állnak! Pedig „a művészileg értéktelen zene pedagógiai szempontból is káros. [...] Idegen ritmusú vagy dallamfűzésű zene [...] nem való óvodába. [...] De semmi sem árt annyit, mint az elváltoztatott magyar népdal.”²

A gyermekek az óvodában

— nem énekelnek eleget,

— nem énekelnek tisztán és szépen, mert kevés az óraszám.

— A legtöbb az óvónő személyétől függ, aki:

— nem pótolja eléggé az előírt keretet,

— nem válogatja ki zenei szempontok szerint a dallamokat,

— nem tanítja be azokat a zenepedagógia alapelvei szerint.

Cs. M.: Ez az időszak döntően befolyásolja az ember izlését és későbbi zenei igényét. Ezért kell igen nagy súlyt helyezni a dallamanyag gondos összeállítására. A tanítás anyagát elsősorban a mondókák, gyermekdalok, gyermekjáték-dalok jelentik. Felhasználtam ezeken kívül a művészi értékű, a népzene sajátosságaira épülő komponált gyermekdalokat is. Például Kodály: *Kisemberek dalai*, Vermesy Péter: *Pimpinpáré*, Járdányi, Szőnyi és Terényi Ede dalait. *Egyetlen óráim sem telt el énekes körjátékok nélkül.*

L. B. A.: Dugába dőlő jó szándék szintjén rekedt meg egy vállalkozás. Az 1979/1980-as tanévben egy olyan akcióban vettem részt, amely hivatalosan próbált változtatni a helyzeten. A Zeneszerzők Szövetsége Pedagógiai Szakosztálya és a George Dima Zenekonzervatórium a Kolozs megyei Tanfelügyelőséggel karöltve támogatott egy, az akkori tanévre kiterjedő kísérletet. A szervezés lassúsága miatt csak novemberben láttunk hozzá. Liviu Comes zeneszerző irányításával Ana Popa nyugdíjas zenetanárnő egy román, jómagam egy magyar óvodai csoportban (önkéntes munkában) heti kétszer harminc perces énekórákat tartottunk. A kísérleti csoporttal azt szerettük volna bizonyítani, hogy szakember irányításával minimálisan heti két zenei foglalkozás szükséges jobb eredmény eléréséhez. Tapasztalatainkat beadványban összegeztük, ellenőrző vizsgálatot nem tartottak. Bár munkánk eredményes volt, az akkori tanévre kiterjedő kísérletet nem került sor. Pedig az intellektus világos: „A felnőttek rossz izlését aligha lehet megjavítani. A korán kifejtett jó izlés viszont nehezen rontható el később. Ezért ügyeljünk az első benyomásokra. Az egész életre kihathatnak. *Teremtsünk jó zenei óvodákat mindenki számára!*”³ „Kilenczáros” kincses Kolozsvár muzsikában (is) méri gazdagságát. Zenei életünk — hitünk szerint — nagyon fontos fóruma a nagy múltú hagyományt továbbörökítő zeneóvodai oktatás. Napjainkban két szakember (Máté Krisztina és László Bakk Anikó) vezetésével 140-150 kisgyermek kap évente zenei szakképzést Kodály szellemében. Kodályi szellemben először azért, mert itt történik „az első, elhatározó zenei élmények gyűjtése. Amit itt tanul a gyermek, sohasem tudja elfelejteni: vérvé válik. De nemcsak egyéni tulajdona lesz. Az egész ország közizlésére kihathat.”⁴ Másodsorban pedig azért, mert a zeneóvoda az egyetlen olyan zenei intézmény országunkban, ahol az abszolút szolmizációs módszer a kodályi relatív szolmizációval találkozhat.

Cs. M.: Eősze László szerint „Kodály Zoltán művészete tartalmában, céljában humanista. Kodály hitt a fejlődésben, hitt abban, hogy az ember, a társadalom megjavítható.” Kodály művészete és pedagógiai tevékenysége valóban a haladást szolgálta. Vallotta, hogy a zenei műveltség megteremtéséhez a zenei írás-olvasás el-sajátítása is hozzá tartozik. A kottairás-olvasáshoz olyan tervszerűen felépített nevelési rendszert alakított ki, amely mindenki számára közérthető. Rámutatott arra, hogy a zenei elemeket a közvetlen élő zenéből kell megtanítani, tehát az énekelni vagy hangszeren eljátszott zenei anyag legyen a szemléltetési eszköze a törvényszerűségek leszűréséhez. Kodály az éneklést tartotta az aktív zenélés legtermészetesebb módjának, sőt még a hangszeratanulás előkészítőjének is.

A zenei nevelés feladatait, irányelveit Kodály Zoltán elképzeléseinek alapján az óvodás korú gyermekek számára Forrai Katalin az *Ének az óvodában* című kötetben foglalja össze. Ez a könyv nagy segítséget jelentett munkámban, véleményem szerint nem hiányozhat egyetlen, kisgyermekkel foglalkozó nevelő könyvtár-

ből sem. Útmutatást adott a tiszta éneklés, az éneklési készség, a ritmusérzék, a hallásfejlesztés, a zenei memória szempontjából.

Megoldásra váró problémát jelentett számomra az óvodás korúak zenei írás-olvasási készségének kialakítása. Ugyanis iskolarendszerünkben az első elemiben kezdődik a hangszerstanulás, ezért az előkészítő munka az első és második osztály helyett a zeneóvodában történik. A hozzám beiratkozó gyermekek egy része zeneiskolába készült, ezért gondot kellett fordítanom a zenei alapelemek megtanítására, ami később megkönnyítette, mintegy előkészítette számukra a hangszerstanulást. Zenei felmérések bizonyították, mennyivel jobb eredményeket értek el a zeneóvodát végzett első elemisták, mint azok akik előkészítőben nem vettek részt.

L. B. A.: „Lánc, lánc, eszterlánc” — énekeltek az egykori gyermekek (is). A kolozsvári zeneóvoda történetének láncszemei a következőképpen fűződtek hagyományá. Kezdeteinél Kodály Zoltán személyes alakja áll. Szegő Júlia nemcsak személyesen ismerte Kodályt, de a budapesti Zeneakadémián szerzett ének szakos diplomája mellett olyan metodika: útmutatásokat is kapott, melyek zenei előképzős csoport szervezéséhez segítettek. A kolozsvári főiskola tanáraként (1945—1947) bemutató gyermekcsoportot létesített. Ez a gyermekcsoport vált akkori tanítványai — Selmecci Marcella, Terényi Lenke, Verestói Ilona — modelljévé. Az úttörő szerepét Selmecci Marcella vállalta. 1948-ban László Lázsoné lakásán énekközpontú óvodát nyitott. 1949-től a nyomdai szakszervezet támogatásával indította be a mai formájában ismert zeneóvodát.

Cs. M.: Zeneóvodámat szerény keretek között, kis létszámú csoporttal 1960-ban indítottam a Libertatea klubban. 1959-ben, egy évig Selmecci Marcellával dolgoztam együtt a Vasas klubban. Ez az idő a tapasztalatgyűjtés és a tanulás esztendeje volt. Az évek folyamán a gyermekek létszáma egyre nőtt, lassanként a zeneóvoda intézménnyé vált. E helyen szeretnék köszönetet mondani a Libertatea klub vezetőségének, akik munkámban segítségemre voltak, az óvodának helyet adtak az ott eltöltött 20 esztendő alatt.

1974-ben kapcsolódtam be a zeneóvodásokkal a Kolozsvári Rádió magyar nyelvű *Bújj, bújj zöld ág* című gyermekműsorába. Zeneóvodámnak, mint minden zeneóvodának, célja volt a gyermekek zenei érdeklődésének felkeltése, zenei fogékonyságának, ízlésének, ritmusérzékének, hallásának fejlesztése, a zenei írás-olvasás kialakítása.

Az óvodás korú gyermekek zene iránti érdeklődése és fogékonysága nagyon különböző. Munkám sikere nagymértékben attól függött, hogy tudtam-e általános érdeklődést kelteni, és ha igen, meg tudtam-e őrizni a foglalkozás végéig? Ennél a korosztálynál tekintettel kell lenni a figyelem szétszórtságára, a gyermek rövid ideig tartó koncentrálóképességére. A figyelem tartóztatásának legjobb eszköze, ha a foglalkozási formát változtatom egy órán belül is. A tanítási órán alkalmazott módszerek, eljárások közül legkedveltebb az ének, énekes körjáték, játékos mozgás, mese, dramatizálás, rögtönzés, bábozás.

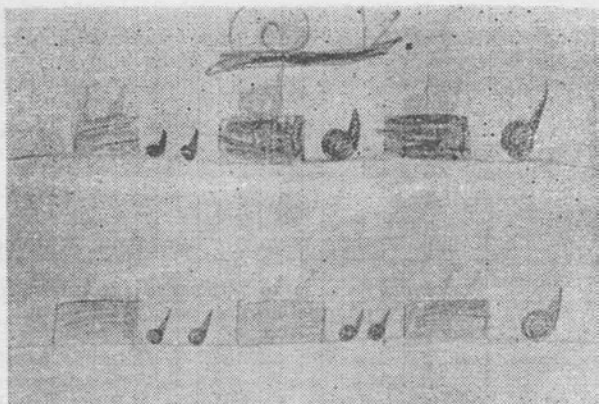
A zeneóvodában igen nagy szerepe van a szemléltetésnek. A gyermek gondolkodása konkrét, ezért minél több érzékszervét kell bekapcsolni a tudatosítás folyamatába. A szemléltetésnek mindhárom formáját alkalmaztam: az auditív, vizuális és manipuláris szemléltetést.

A dal bemutatása jelenti az auditív szemléltetést. Ennek lényege, hogy ritmusban pontos, dallamban tiszta hangvételű, tempó szempontjából a dallam hangulatának megfelelő legyen, hangterjedelemben pedig alkalmazkodjon az 5-6 éves gyermekek életkori sajátosságaihoz.

A vizuális szemléltetésnek legegyszerűbb formája a játékos rajz. Itt feltétlenül meg kell említenem a gyermekek számára készített gyakorlófüzeteket. Ezeket minden második órán, tehát az új lecke tudatosítása után kiosztottam, hogy lehetővé tegyem az otthoni gyakorlást. A gyakorlófüzetekben a szó, *mi* hangok tanításakor játékos jeleket használtam. Ezek igen egyszerűek voltak, hogy a gyermekek követni tudják, és megértsék szerepüket. Fokozatosan tértem rá a *re* hang tanításakor előbb a két vonalból álló, majd a második évben a teljes vonalrendszer használatára.

A manipuláris szemléltetés a zenei szemléltetésnek a harmadik típusa. Ide tartoznak a szolmizációs kézjelek, ritmus- és dallamkirakók, olvasókarttyák, bábfigurák stb. Jelentős szerepük van a kézjeleknek: szolmizációs névtársítást keltenek és relatív hangmagasságot jeleznek. A kézjelek bevezetésekor gyakorlati pontosság-ra van szükség, például a szó, *mi* kézjelek bemutatása úgy történik, hogy érzékeltetem a két hang magasságbeli különbségét. A kézjelkapcsolásnál olyan tempót használtam, hogy a gyermekeknek legyen idejük a jel, név, hang társításának elvégzésére. Zeneóvodai munkámban igyekeztem derűs, játékos légkört teremteni, hogy a gyermekek jól érezzék magukat.

**Zeneóvodai gyakorlófüzet
egy lapja**

Befejezésül még egy rövid epizódot említek: az évről előtti órák egyikén hoztam szaladt kis tanítványom, Fruzsina, megölelt, és azt kérdezte: „Mondd, ha öreg és beteg leszel, megengeded, hogy az óvodában én legyek Márti néni?”

Öregnek ugyan még nem érzem magam, beteg sem vagyok, de az eltelt húsz év alatt alaposan elfáradtam, délelőtt, délután mindennap tanítottam, szabad délutánt csak a szombat jelentett. Elérkezett az idő, hogy keressek valakit, aki munkámat folytassa. 1980-ban a fiatal és tehetséges László Bakk Anikónak adtam át a zeneóvodát. Sok szeretettel és hozzáértéssel már két éve vezeti tudván, hogy...

L. B. A.: „Az óvoda már valóságos, véres élet. Ami sebet ott kap valaki, gyakran holtáig sem heveri ki. S ha jó magot ültetünk bele, egész életében virágozik. A 3 éves ember is ember... Vegyük komolyan a gyermeket. Minden egyéb ebből következik.”⁵ Hazánk pedagógiai rendszerében gondossággal övezett az iskoláskor előtti intézményes gyermeknevelés. Úgy tűnik, senki előtt sem szorul bizonyításra, hogy „a nevelésben a 3–7 éves kor sokkal fontosabb a következő éveknél. Amit ez a kor elront vagy elmulaszt, később helyrehozni nem lehet. Ezekben az években eldőlt az ember sorsa jóformán egész életére.”⁶

Az iskoláskor előtti intézményes nevelés kereteiben gyermekeink egy héten egyszer egy órát énekelnek. Kodály szerint „a zene nem magánosok kedvtelése, hanem lelki erőforrás, amelyet minden művelt nemzet igyekszik közkinccsé tenni.”⁷ Ez nálunk is így van. A zene nálunk is közkinccs. Úgy tűnik, mégis bizonyításra szorul, hogy „az óvodával, annak zenéjével foglalkozni nem mellékes kis pedagógiai kérdés, hanem országépítés.”⁸ Mi neveléssel építünk. És: „A jó zenének feltétlenül van általános embernevelő hatása, mert sugárzik belőle a felelősségérzet, az erkölcsi komolyság”⁹ — a zenei nevelés transzferhatásának ez az egyik síkjá: az általános. A konkrét síkján az egyes zenei készségek és képességek fejlesztése hat más tantárgyhoz szükséges képességek fejlődésére is: „A zene elemei külön-külön is értékes nevelő eszközök. A ritmus figyelmet, koncentrációt, határozottságot, beidézhető képességet fejleszt. A dallam az érzés világát nyitja meg. Az erőfokok változása, a hangszín: hallószervünk élesítője. Az ének végül oly sokoldalú festi működés, hogy testnevelő hatása is felmérhetetlen — ha tán valakinek a léleknevelés nem volna fontos. Egészségi haszna közismert.”¹⁰

Vajon igaz-e mindez zeneóvodásainknál? Válaszért a kolozsvári Művészeti Líceum I. B osztályához fordultam. Az osztály két (véletlenül) egyenlő létszámú csoportba osztható. Tizenhárom tanuló zeneóvodát végzett (kísérleti csoport), tizenhárom pedig — részben vidéki, részben városi tanuló — nem volt zeneóvodás (kontroll-csoport). Tantárgyanként összehasonlítottam a két csoportnak az 1981/1982-es tanévben elért tanulmányi eredményeit:

	<i>Írás-olvasás</i>	<i>Számтан</i>	<i>Rajz</i>	<i>Torna</i>	<i>Ének</i>	<i>Általános osztályzat</i>
Zeneóvodát végzettek	9,61	9,59	9,82	9,92	9,87	9,77
Zeneóvodát nem végzettek	8,97	8,58	8,43	9,72	9,18	9,08
Különbség	0,64	1,01	1,39	0,20	0,69	0,69
Különbség %-ban	7,1	11,8	16,5	2,1	7,5	7,5

Cs. M.—L. B. A.: Unisino.

„Nem lehet egészen boldog ember, akinek nem öröm a zene“¹¹ — vallotta Kodály. Mosolygó arccal ülnek kicsinyeink a csigafogaton. Haladunk a Kodály által meghirdetett zenés jövő felé. Jó lenne nagyobb sebességre váltani, mert: „Csak boldog gyermekből lehet boldog felnőtt, s csak ezekből lehet boldog ország.“¹²

Csalah Márta—László Bakk Anikó

JEGYZETEK

1. Kodály Zoltán: *Zene az óvodában*. Különlenyomat. Bp., 1941. 10.
2. *I. m.* 15.
3. *A komoly zene népszerűsítése* (Előadás New Yorkban, 1946). In: Kodály Zoltán: *Néphagyomány és zenekultúra*. Buk., 1974. 234.
4. *Zene az óvodában*, 3.
5. *I. m.* 17.
6. *I. m.* 2.
7. *Zenei belmisszió*. Nyilatkozat a Budapesti Hírlap 1934. december 28-i számában. In: *Néphagyomány és zenekultúra*, 31.
8. *Gyermeknap beszéd 1951. július 22-én*. In: *Néphagyomány és zenekultúra*, 202.
9. *Tanügyi bácsik! Engedjétek énekelni a gyermekeket!* Művelt Nép, 1956. június 24. In: *Néphagyomány és zenekultúra*, 247.
10. *Zene az óvodában*, 3.
11. *Gyermeknap beszéd*. In: *Néphagyomány és zenekultúra*, 200.
12. *Tanügyi bácsik! Engedjétek énekelni a gyermekeket!* In: *Néphagyomány és zenekultúra*, 250.

A zenei nevelés koncepciója

Jó ízlést örökölni nem lehet, de igen korán meg lehet azt rontani. Ezért kell már az iskolában, sőt óvodáskorban megindítani a jó zenére nevelést. Ezért fordítom több mint húsz éve időm tekintélyes részét az iskola zeneéletének javítására. Nem sajnálom azt az időt, mert ha kevesebb művet írhattam is emiatt, valamennyire hozzájárultam a jó zene megértőinek szaporításához. (KODÁLY, 1946)*

A nevével fémjelzett zenei nevelési rendszernek Kodály elsősorban eszmei irányítója volt. A zene ügyéért folytatott több évtizedes fáradhatatlan küzdelmet írásai, beszédei, nyilatkozatai tükrözik. A gyakorlati megvalósítást módszeresen felépített dalgyűjteményekkel és lapról olvasásra, illetőleg éneklésre szánt egy- és többszólamú szerzeményekkel támogatta. Az olvasási gyakorlatok miniatűr zeneművek, amelyeket előadási darabokként is lehet használni.

A tanítás módszerét részleteiben tanítványai dolgozták ki. Az egész zenei nevelést (óvodáskortól a főiskoláig) átfogó hatalmas zenei programot több nemzedék fejlesztette ki. A módszer jelenlegi tökéletesítéséhez és korszerűsítéséhez jelentékenyen hozzájárulnak a lélektani és szociológiai kutatások. A Kodály-koncepció világsikerét az alapelvek átfogó nagyvonalúságának és a kidolgozás következetes, aprólékos pontosságának köszönheti.

Kodály zenepedagógiai felfogásának jelentőségét ma az általános neveléstudomány szemszögéből nézve lehet igazán felmérni. Nézetei a maguk idején csak a zenei nevelésben szándékoztak forradalmi újításokat hozni; de meglátásai előrevetítettek olyan általános érvényű elveket is, amelyeknek megfogalmazására a neveléstudományban csak az utóbbi évtizedekben került sor.

Az általános iskola célja: a teljes embert megalapozni. Zene nélkül nincs teljes ember. [...] a zene ügye az általános iskolában nem is a zene ügye első sorban. Közönségnevelés—közösségnevelés. (1958)

* Az idézetek forrása itt és a továbbiakban is: Visszatekintés I. Bp., 1974.

A zenetanítás akkor tölti be hivatását, ha szervesen beilleszkedik az iskola nevelői célkitűzéseibe. A személyiség harmonikus fejlődéséhez úgy járul hozzá, hogy megteremtí az értelmi és érzelmi fejlődés egyensúlyát. A zene nevelő hatása fokozottabban érvényesül az érzelmek területén, ezáltal kompenzál olyan tantárgyakat, amelyek kizárólag az értelmi képességeket fejlesztik.

A zene elemei külön-külön is értékes nevelő eszközök. A ritmus figyelmet, koncentrációt, határozottságot, beidegző képességet fejleszt. A dallam az érzés világát nyitja meg. Az erőfokok változása, a hangszín hallószervünk élesítője. Az ének végül oly sokoldalú testi működés, hogy testnevelő hatása is felmérhetetlen, — ha tán valakinek a léleknevelés nem volna fontos. (1941)

A zenei elemek tudatosítása számtalan értelmi tevékenységet is bekapcsol (viszonyítási és kombinatív képesség), mivel a zene viszonyrendszerek és kombinációrendszerek sokasága. Nem kevésbé jelentős az a hatás, amelyet a zenei tevékenység az akarati tulajdonságokra (fegyelem, kitartás, pontosság) gyakorol.

De hogy a korai fül-kultúra nemcsak a zenének, hanem sok más tárgynak is hasznára van, arról könyvet lehetne (és kellene) írni. (1958)

Kodály tapasztalatokra épített megállapítását több tanulmányi eredményfelmérés igazolta. Az általános következtetés az volt, hogy a tanulmányi eredményeket — de még a sportteljesítményeket is — pozitívan befolyásolta a fokozott zenei tevékenység. Megállapították például, hogy a zenetanítás hatása az intelligenciára kedvezőbb, mint a nyelvtanulásé; ezenkívül a zenei képzésben részesülő tanulók jobban számolnak, folyékonyabban olvasnak, szebben, pontosabban írnak.

A tantárgyak közti kapcsolat megteremtésére is számtalan lehetőséget nyújt a zene. A hagyományosnak számító összefüggéseken túl (zene—irodalom, illetve történelem—művészettörténet) a dolgok mögött rejlő azonos rend vagy viszony felismertetésével az integrált nevelésre is alkalmas (például nyelv—zene: hangzó szó—mondat = hangmotívum—frázis; verstan—zene: szótag—versláb—verssor—versszak = hang—ütem—dallamsor—dallamstrófa; matematika—zene: komplementer halmazok = ötfokú hangsor—hétfokú hangsor, részhalmaz—halmaz = tetrakord—hétfokú sor).

Az a gyermek szerencsés, aki a kottaképhez fűződő első asszociációit a saját hangjával maga építi fel. (1954)

Az emberi hang, a mindenkinek hozzáférhető, ingyenes és mégis legszebb hangszer lehet csak általános, sokakra kiterjedő zenekultúra termőtalaja. (1941)

Kodály felfogásában több szempont helyezi előtérbe az éneklést minden más zenei tevékenységgel szemben: aktív zenélési lehetőséget nyújt azoknak is, akik hangszerrel nem tanulnak; a zenei hallást biztosabb alapokra helyezi, mint a kizárólag hangszerezés tanulás.

A lélektani-fiziológiai kutatások kimutatták, hogy az éneklésben érvényesül a legmagasabb fokon az analízis-differenciáló képesség, mivel itt egy sor nagy finomságú tevékenységet kell összekapcsolni. Ezért az éneklés biztosítja a legaktívabb részvételt a zenei tevékenységben.

A zene is csak úgy száll belénk, úgy él meg bennünk, ha munkával (gyakorlati zenéléssel) szántjuk fel lelkünket alája. Ezt nem pótolja, ha zenéről írott könyveket olvasunk, akár halomszámba. (1944)

Még számtalan megjegyzést idézhetnénk, amiben Kodály mind az aktivitás fontosságára utal. Emelést tesz a zenehallgatásról is, de nem tér ki rá részletesen. A zenetanítási módszerben — viszonylag újabban — kidolgozták a zenehallgatás eljárásait is. Ennek egyik lényeges alapelve, hogy a spontán élmény mellett a zenei kifejezőeszközök fokozatos megismerésével (dallamok, harmóniak, ritmikái, formai elemek, hangszínek stb.) elvezessen a tudatos befogadáshoz. Azaz: a zeneművet zenei módon elemzi, és nem vélt tartalmakat magyaráz bele.

A zenehallgatás — az énekkel szemben — nagyjából passzív pszichofiziológiai folyamat, ezért igen nagy fontossága van annak, hogy a zenei gondolkodást is aktivizálja. Csak a tudatos befogadás fejleszti az analízis-differenciáló képességet, a koncentrációképességet és a belső tudati aktivitást (emlékezet, azonosságok, különbségek, hasonlóságok felismerése). Az éneklés (vagy hangszerjáték) és az értő zenehallgatás kialakította képességek áttétel útján más tantárgyakban is használhatóak.

[...] az orális, színhagyomány-kultúra ideje lejárt, a világ körülöttünk rég belépett az írásos kultúra korszakába. Irodalomban mi is, zenében még alig. Nincs hát sürgősebb teendőnk, mint az átmenetet siettetni, ha nem akarunk

véggépp lemaradni. Zenekultúra ma már írás-olvasás nélkül csakúgy nem lehet, mint irodalmi kultúra. (1954)

Az írás-olvasás elsajátítása az az eszköztévékenység a módszeresen belül, amely egyetlen fogalomba a készségfejlesztés több területét sűríti (ritmusérzék, lineáris és vertikális hallás, tonális érzék és memória fejlesztése, tágabb értelemben a formaezérkés fejlesztése is; párhuzamosan sajátítják el a tanulók az elméleti ismereteket). Kodály pedagógiai célzatú művei kivétel nélkül ezeket a készségfejlesztési területeket szolgálják. A fokozati sorrend mellett (elemi foktól a legfelsőbb szintig) ezekben a gyakorlatokban a zenei stílusok világába is bevezet: a magyar és a rokonnépek dalai, illetve ezek intonációs nyelvezetében fogant darabok (*333 olvasógyakorlat, Ötfokú zene I—IV., 24 kis kánon a fekete billentyűkön, Bicinia Hungarica I—IV., Enekeljünk tisztán*); bevezetnek a vokális polifóniába, a diatonikus fogantatású intonációtól a kromatikáig (15., 22., 33., 44., 55., 66., 77. kétszólamú énekgyakorlat, *Tricinia*). A két- és háromszólamú darabok a polifon szerkesztés legváltozatosabb módozatait példázzák; Kodály nagy súlyt helyezett a ritmikai változatoságra.

[...] a szolmizálás [...] gyorsabban visz a folyékony kottaolvasásra. Természetesen csak a relatív szolmizálás, mert itt már a hang nevének kiejtésével meghatároztuk szerepét a tonalitásban. (1937)

A relatív szolmizáció módszerét több korábbi módszer legcélravezetőbb eljárásából dolgozták ki, és a magyar népzene sajátosságainak megfelelően módosították (ami nem jelenti azt, hogy a nyugat-európai zenére nem alkalmazható). A módszer előnye felbecsülhetetlenek, különösen a tömegoktatásban: a diatonikus hangrendszer összes viszonyait a hét alaphang viszonyaira vezeti vissza, azaz egy olyan „kulcs”-megoldást nyújt, amivel igen hamar és könnyen tud tájékozódni a tanuló az egész hangrendszerben, anélkül hogy a szaporodó előjegyzések miatt megtorpanna. Előny az olvasásban, hogy adott megnevezésekhez mindig azonos hangképzet társul, csak a kottakép változik, így a tiszta intonációt segíti. Az abszolút szolmizálásnál, az előjegyzés függvényében, azonos hangnevekhez más-más hangképzet társul, így gyengíti az intonálás biztonságát. A relatív módszer előnye a gondolkodás és észlelés teljesítményeire is kihat: mivel a szolmizáció a hangrendszer hangnemeinek általánosított sémája, az absztrakt gondolkodási szintet alakítja ki előbb, és innen vezet a konkrétéhoz, vagyis az abszolút elnevezéshez.

A szolmizáció „mankó”, amelyet egy bizonyos készségi szinten túl el lehet — és el is kell — dobni, azaz át kell térni az ábécés nevek használatára. De jó szolgálatot tesz a szolmizáció a legmagasabb szintű képzésben is: olyan hangviszonyokat jelölhet, amelyeknél az általánosító elvonatköztetés a lényeges (a hangsorok, hangzatok szerepe a tonalitásban). Példa erre, hogy Bárdos Lajos a legbonyolultabb műzenei szerkesztetek elemzésénél is igen célravezetően használja.

[...] legfőbb ideje, hogy mélyebben szántunk a magunk földjén; hogy zenei anyanyelvünket gyökeréig ismertessük. (1937)

Az idegen népek nagy klasszikusait is hallgatni kell. Tőlük tanulhatjuk meg, hogyan szólaltatták meg műveikben népük hangját. Látjuk, mennél jobban sikerült ez nekik, annál jobban megértette őket az egész emberiség. (1950)

Az oktatás zenei anyaga kezdetben legnagyobb részét gyermekdal és népdal; a zenei anyanyelv megismerése után következnek más népek népdalai, majd fokozatokban a műzene műfajai.

A tanítási gyakorlat eddigi tapasztalatai arra a megállapításra vezettek, hogy a népdal tananyagát merevedett a tanulók tudatában. Ebből a zsákutcából csak egy olyan módszer vezetne ki, amely más utakat keres a zenei anyanyelv megismerésére (fordulatokon, dallam- és ritmusmintákon keresztül), megőrizve a népdalnak az élményanyag minőségét.

A műzenei korok és stílusok megközelítése főleg a zenehallgatások feladata. Nincs viszont kidolgozva az a módszeres eljárás, amely az általános iskolában énekes tevékenység keretében elvezetne a XX. század zenei nyelvezetéhez.

A legújabb vitákban az a gondolat is felvetődött, hogy az ifjúság körében olyan népszerű könnyűzenei irányzatokra is fordítsanak figyelmet. Eppen az ízlésnevelés szempontjai tennék szükségessé, hogy e tekintetben is kialakuljon a helyes ítélőképesség, és elszigetelődjék a selejt. Kérdés, mennyiben egyezik ez Kodály elveivel?

A nép iránti kötelességünk nemcsak az, hogy magától mutatkozó esztétikai igényeit kielégítsük, hanem hogy rendszeresen fölkeltsük és a nemesebb, magasabb felé irányítsuk. (1953)

Szenik Ilona

A demográfiai determinizmus nyelvi csatornája I.

A rétegsajátos nyelvhasználat egyik láncszeme annak a társadalmi jelenségnek, amelynek két véletles pontján a „kulturmonopólium” és a „hátrányos helyzet” egyaránt újratermelődhet. Ezzel a jelenséggel számolni kellett minden olyan országban, függetlenül a gazdaság fejlettségi szintjétől, ahol már kialakult egy nagyobb létszámú művelt réteg, s el is különült a szubkultúráktól vagy a szubkultúrával társuló, szocioökonómiai szempontból is hátrányos helyzetű csoportoktól. A kulturmonopólium megszüntetése nagy történelmi képviselőinek — Jefferson, Lenin, Gandhi — nézeteit követi az új baloldal kultúrkritikája s az a reformer törekvés, amely a Kennedy, Wilson vagy éppen a Brandt fémjelezte korszakok oktatási programtervezeteiben is formát öltött. Részint éppen az új baloldal vonalával szembefordulva jelentkezik a Bernstein—Lawton—Overmann képviselte közoktatási kultúrkritika mint a szociolingvisztika egyik alkalmazott ága.¹ Valójában az a gépezet, amely bizonyos társadalmi értékek, struktúrák, magatartás- és viselkedési formák nemzedékenkénti átszarmaztatását biztosítja, és továbbélését fenntartja, elsősorban szociolingvisztikai megközelítés eredményeként vált ismertté, s az egyén elsődleges társadalmi betagozódásának sajátosságaiból bontakozott ki.

A család színterén

A műveltségi monopólium vagy a hátrányos helyzet újratermelődésének kettőre egyaránt a család. A társadalomnak e mikrostruktúrája szocializáló szerepének betöltésekor olyan tárgyi és személyi közvetítőrendszereket érvényesít, mint az *életmód, a szokásrendszerek, a szükségletek kielégítésének sajátos módja, a nyelv, a tárgyak jelentései, értéke s azok társadalmilag elfogadott, nem bármilyen, hanem adekvát használatának módja*. Külön jelentősége van annak, hogy a tárgyi közvetítő rendszerek (objektívációs rendszerek) sorában legfontosabbnak éppen a nyelv bizonyult.² Amint a társadalom minden egyes (akár makro-, akár mikro-) struktúrája, a család is hagyományosan érvényesülő nyelvi rendszerrel valósítja meg szocializáló funkcióját. Mindaz tehát, ami szűk családi körben az egyént nemcsak biológiailag, hanem szociálisan is megteremti, sohasem esetleges. Nem az, mert a sajátos különbségekkel megvalósuló társadalmi-történelmi fejlődés korábbi szakaszainak elemeit konzerváló életmód jellegzetességeihez kapcsolódnak a *közlésátvitel módjai, rendszerei, kódjai*. Ez viszont minden társadalmi szerkezetben más és más, mindegyik réteg és szubkultúra a maga hagyományait érvényesíti. Tekintve, hogy az egyén elsődleges szocializációjának intim családi színterén mindig meghatározott életmódminták érvényesülnek, sajátos viselkedési modellek hatnak, az egyéni fejlődésnek már egészen korai szakaszától éppen a szigorúan szabályozott személyközi kapcsolatokban érvényesülő közlési folyamat származtatja át a viselkedési formákat, beleértve a nyelvi viselkedés formáit is.

Amikor az elmélet- és irányzatalapító nyelvész-szociológus Bernstein az egyén társadalmi környezetére jellemző, rétegsajátos beszédformákat elemzi, antropológiai és szociológiai síkokat vetit egymásra. Az újszerű szemlélet és hipotézisek nyomán kutatók a nyelvhasználati sajátosságban találták meg az egyes társadalmi osztályok, rétegek s ezen belül a kisebb kultúrkörök, valamint a családrendszeretek árnyalta életmódelemeket, a közösségi kapcsolatoknak megfelelő beszédváltozatokat. Tehát nem akármilyen és nem véletlenszerűen adódó nyelvhasználat, viselkedési minta közvetít, hanem csak olyan, amely a családi struktúra státusainak megfelelő szerepek betöltéséhez nélkülözhetetlenül szükséges. A nyelvhasználati különbségek szociális meghatározódásának hatásmechanizmusaira figyelve s meghatározva a család keretében megvalósuló szocializáció jellegét, a szociolingvisztikai kutatások a legszűkebb családi kommunikációs rendszerhez jutottak. Kimutatták, hogy az adott kultúra továbbításának, átszarmaztatásának kettőre és elsődleges gyakorlótere a családon belüli szereprendszer.

Bernstein feltárta azt a két, egymástól szélsőségesen eltérő, szűk családi körben érvényesülő szerepviszonyt, szereptípust, amely a nyelvhasználat szintjén

a „kidolgozott“ vagy éppen a „korlátozott“ nyelvi kódok szerint szerveződő nyelvhasználatához/beszédtevékenységhez vezet. A kétfajta családtípusnak megfelelő nyelvi viselkedés elemzése alapján úgy találta, hogy a tekintélyelvű családokban a formális státusokhoz kapcsolódnak a döntések, s az ezzel társuló korlátozott kód egyenes megnyilvánulása a szintaktikai szervezés merevsége, kategorikussága. A személyorientációjú családokban viszont a döntések nem annyira a státus, hanem a családtagok lelki adottságainak eredményeként jönnek létre, a gyermek nem válik az utasítások végrehajtójává, hanem maga is kötelezően mérlegel, dönt. Az így szerveződő családokban a nyelvhasználat kidolgozott kódja érvényesül a megfelelően változatos, mozgékony szintaktikai szerveződésben. Tekintve, hogy a nyelvhasználati módzatok háttérét képező családi viszonyok messzemenően hatnak a gyermekek iskolai-társadalmi bevalására, az iskolai ismeretekből való részesedésére és a társadalom kultúrájának befogadási érzékenységére, ezekre még vissza kell térnünk.

Mínthogy a beszélt nyelv jegyei és a különböző társadalmi osztályok, rétegek, csoportok időszerű állapotából adódó státusoknak megfelelő szerepstruktúrák közötti törvényszerű megfelelés került előtérbe, számos szociálpedagógiai, fejlődéslelektani tényanyag is nagyobb összefüggésbe rendeződve nyer értelmezést. Mindaz, ami így túllépett a szűk szakterületi korlátokon, szociolingvisztikai áttétellel egyszerre közös érdekeltsgű szociológiai, szociálpolitikai, iskolapolitikai, népművelési problémák szintjére emelkedett, jóllehet a szocializáció legszubjektívebb kötéseiben hat.

Az egyre bővülő környezetben

A társadalmi érték rétegsajátossággá lényegül, nyelvi anyagba épül, az életmód útján juttatja el az egyénhez az előző nemzedékek ismeret-, tapasztalat- és értékrendszerét. Közvetíti mindazt, aminek társadalmi-történelmi hagyománya van, de úgy, hogy azt a jelen is ellátja a maga anyagi, műszaki, szellemi kultúrájának sajátos bélyegével. Így a hagyományosat a jelen társadalmának osztály-, réteg-, csoport- és családsajátosságai tovább árnyalják, finomítják. Igazoltott az a feltevés, hogy a nyelvi szabályrendszeren túl éppen a kulturális rendszer szerves részének tekintett nyelvhasználati igények/elvárások szerint szerveződő és változó rétegjellegzetes verbális viselkedés sohasem esetleges. A nyelvi viselkedés, a beszédtevékenység mindig bizonyos társadalmi tendenciák nyelvi vetülete. Az már nem csupán feltételezése, hanem eredménye is a szociolingvisztikának, hogy a nyelvi kódok közvetlen eszközévé válnak a társadalmi szerkezet és társadalmi értékek átadásának.

A szociolingvisztika jószoigálatai

A szociokulturálisan meghatározott nyelvhasználat az egyén társadalmiasulásának folyamatában szociológiai, társadalomlelektani és fejlődéslelektani szempontból egyaránt kitapintható ugyan, de egy új tudományközi diszciplinának, a szociolingvisztikának kellett körvonalazódnia ahhoz, hogy a maga kérdésfeltevéseivel, kialakuló fogalomrendszerével rávilágítson a nyelvtények társadalmi feltételezettségére.

Ez az új, a nyelvészetre és a szociológiára épülő határtudomány nemcsak a „nyelvről“ szeretne „mindent megtudni“, hanem a nyelvi, nyelvhasználati változásokból bontakoztatja ki az azt meghatározó társadalmi háttérrel, az alapozó életmódot általában és a rétegspecifikumot különösen.

Nem öncélú elmélet: a társadalmi lét bizonyos ellentmondásainak megoldására hivatott. A nyelvhasználati különbségek és a nyelvi változatok megragadása mindig valamilyen nyitott, megoldatlan társadalmi érdekeltsgű probléma következtében valósult meg. A szociolingvisztika önállósulásának körülményeibe belejátszottak olyan megoldatlan nyelvészeti, pszichopedagógiai, oktatáspolitikai vagy államméleti problémák, mint például a következők:

— A nyelvi kommunikáció lehetőségei ott, ahol az anyanyelven megvalósítandó kapcsolatteremtést lehetetlenné teszik vagy számottevően nehezítik a „nyelvi sorompók“ (a tájnyelvi, a rétegnyelvi nagy eltérések következtében), az egy nyelvtérületen jelentkező eltérések, a „diglosszia“ ténye.³ Az állammélet, az államnyelv lehetőségei a különböző kultúrák és a többnyelvűség egymásmellettségének, együttélésének körülményei közepette (pl. a többnyelvűségeen kívül a törzsek nyelvi sokszínűségének adottsága). Labov szerint: „A szociolingvisztikába beleértett egyik

kutatási területet talán jobb lenne »nyelvészociológiának« nevezni. Ez a terület átfogó társadalmi tényezőket vizsgál s azok kölcsönhatását a nyelvekkel és nyelvjárással. A kisebbségi nyelvek csökkenő használatával és asszimilációjával, a tartós kétnyelvűség kialakulásával, a nyelvek standardizálásával s az újonnan formálódó nemzetek nyelvi tervezésével kapcsolatban számos nyitott kérdés és gyakorlati probléma merül fel.⁴⁴ A kultúrák közötti és az államéletben elkerülhetetlen interakciók lehetséges nyelvi eszközeinek vizsgálata, különösen a harmadik világ megoldatlan nyelvi problémájaként, ugyancsak a szociolingvisztikai kutatás sajátos területe.

— Az alkalmazott nyelvészetnek és szociálpedagógiának köszönhetően olyan — szakutacsa jutott — problémák is új megvilágításba kerültek, amelyek korábban csupán pszichopedagógiai vagy népjóléti ügyben bukkantak fel. Ilyen jelenségek pl. a környezeti ártalom és szerepe az egyéni fejlődés menetében, a korai szocializációban ható környezetkárosítás későbbi kihatásai; a kezdeti iskolai megfelelés, az iskolai beválás vagy az ezt akadályozó indulási hátrány. Az oktatásból, a társadalom kultúrájából való egyenlőtlen részesedés, az esélyegyenlőtlen-ségek nyelvhasználati okai; az általános műveltség tömeges megszerzése vagy lemorzsolódás, kihullás az általános oktatás hálózatából, még az általánosan művelő oktatási szakasz befejezése előtt, a felsőoktatás hozzáférhetősége minden társadalmi réteg számára és nem utolsósorban az írástudatlanság még milliókat érintő valósága, szemben a felnőttoktatás célkitűzéseivel. A nyelvi kompenzációs nevelés első programjainak megszerkesztése és alkalmazása „a szegénység elleni harcban”, azokkal a tanulságokkal egyetemben, amelyek genetikai, ismeretelméleti vitáig tágitották a problémát, hogy csak az oktatásközpontú vetületekre utaljunk.⁴⁵

A szociolingvisztika adatai a nyugati közoktatás kultúrkritikájaként meggyőző érvekkel mutatták ki az iskolarendszer meghaladottságát. Az osztályreg-ződés érdekeltjének talaján kiépített oktatási hálózat végzettjeinek nem kis hányada alkalmatlan a modern ipari munkára, és képtelen a közösségi életvitelre.

E kiterjedt tárgykör lényegéből adódik, hogy immár több közös érdekeltsgű tudomány átfedésével és illetékességével is számolni kell. A kulturmonopólium és a hátrányos helyzet átszarmaztathatóságának elméleti modelljei, legyenek azok szociológiai, társadalomlélektani, fejlődéslelektani, nevelésszociológiai vagy akár oktatáspolitikai indítatásuk, arra a kérdéskörre utalnak, amelyekben éppen a szociolingvisztika tölti be a kulcsszerepet. Bernstein fogalmi-elméleti modellje a társadalom és a nyelvhasználat közötti feltételezettséget a következőkben vázolja fel:

Társadalmi szerkezet → ennek tovább szűkülő köre: a rétegekultúra → a szubkultúra meghatározta nyelvi jelrendszer → a kognitív kifejezőmód → a nevelési végeredmény.⁴⁶

A szociolingvisztikai kutatások nyitotta úton a nyelvhasználati változatok okainak keresése a társadalom rétegződéséig, az életmódig hatol. Annak a nyomon követése, hogy mi a nyelvi eszköz szerepe akkor, amikor a hagyományos életmód és az aktuális társadalmi kínálatban adott életmódmin-ták között eltérés adódik, hogy a különböző kultúrközegekben élő egyének nyelvi eszköztára hány regisz-teres, s azzal hogyan valósítják meg a kommunikációt, a nyelvészeti megköze-lítést eljuttatta a nyelvi viselkedés (a beszédtevékenység), a beszédaktusok viz-gálatáig. Így a nyelvi kommunikáció kutatása a szociális réteggjelzetességek mély-ségeibe vetette a horgonyt. A társadalom nyelve mint egyetemes közvetítő lehető-ség azonban csak áttételekkel érvényesül, s ilyen:

A környezet

A család nyelvhasználatának háttérében kiiktathatatlanul ott van a kultúr-monopóliumot vagy akár a hátrányos helyzetet átszarmaztató és fenntartó élet-mód. Az életmódra pedig közvetlenül hatnak az olyan anyagi adottságok, mint a település szerkezete a maga földrajzi helyzetével, tájjellegével. A település szer-kezete meghatározza a táj emberének nyelvi viselkedését, hiszen közvetíti a tár-sadalom aktuális kultúráját akár szűkebb ösvényen, akár szélesebb úton, közvet-lenül vagy csak áttételekkel, a kellő időben vagy számottevő késéssel.

A településnek, a lakóhelynek mint a nyelvi viselkedés hátránymeghatáro-zójának igen változatos formái vannak, hiszen egyaránt ide sorolható a tanya, a szőrványtelepülés, a törpefalu, a perem- vagy előváros, a hagyományos, „örö-költ” külváros éppen úgy, mint az elromosodó, a népesség és az építkezés szem-pontjából egyaránt előregedő városrészek, a nagyvárosok raktár-tárolótelepeinek egyhangúsága, az üzlettömbök zugrendszere, a toronyházak és amire árnyékuk vetül: a tiltásokkal körülvett zöldövezet és a hulladék-tárolók tömkelege, a mai

város- és gyakran immáron a faluképe szerveződő építőtelepek a szünni nem akaró felvonulási területekkel, a parkolóhelyek labirintusai stb.

A szocialista társadalmakban kibontakozó szociolingvisztikai kutatások is kimutatták, hogy a környék fejlettebb vagy alacsonyabb státusa mindig rányomja sajátos jegeit a személyközi kapcsolatokban feltétlenül szükséges, lehetséges, illetve megengedett nyelvi kommunikációra. Tény, hogy a fejlettebb települések több csatornán képesek közvetíteni a társadalom kultúráját, de az elmaradottabb lakóhelyeken ma is az iskola a legfőbb kultúrák közvetítő s az egyetlen általános érvényű nyelvhasználatot szorgalmazó tényező.

A településszerkezet függvényében elemezve az iskolások nyelvi viselkedését, úgy találták, hogy az alacsonyabb társadalmi helyzetű, de „jó környéken” lakó tanulók pl. kevesebb helyzetre-utalást használnak (ami a korlátozott kód jellemzője), mint a hasonló társadalmi kategóriába sorolható, de alacsonyabb fejlettségű környéken lakók.⁷

Közismert, hogy külön kultúrszint- és nyelvhasználat-meghatározó a településszerkezetbe illeszkedő iskola, a maga földrajzi elhelyezkedésével, az iskolaépület állagával, szomszédságával, vagyis az iskolakörzet társadalmi rétegződésének sajátosságaival egyetemben. Tagadhatatlan tény, hogy az oktatási intézmények *dologi feltételeinek* szintje (a korszerű tanfelszerelés, a tantárgyi szaktermek, az iskolalaboratóriumok, tanműhelyek, gyakorló terepek, testedzési és művelődési termek, a könyvkölcsönzés és egyebek), valamint *személyi állományának* minősége (a szakosellátottság, a tovább tanuló tantestületi tagok és a képesítés nélküliek aránya, az olyan különlegesen képzettek, mint az iskolaorvos, iskola-pszichológus, gyermekvédelmi gondozó) a nagy közéleti központoktól való távolság növekedésével csökken. Márpedig az elönytelen település ilyen természetű háttérágazata az egyéni fejlődésre már kezdettől fogva általános művelődési és nyelvhasználati hátránymeghatározóként hat.

Az iskola jó tárgyi feltételei nem is annyira a tanulók nyelvi, hanem inkább a „reál” teljesítményszintjét emelik. Az oktatási keret személyi tényezői viszont az iskolások nyelvhasználati szintjére, verbális teljesítményére hatnak.⁸ Így válnak a közoktatás személyi feltételei a messzemenő társadalmi következményeket kimunkáló mechanizmus közvetlen alkotóelemeivé. Mindezt statisztikai adatokba merevített érveknél is meggyőzőbben tárja elénk szociográfiai tartású írásaiban Lőrincz György.⁹

Az indulási hátrányt megkétszerező tájba vesző iskolákkal szemben viszont hatnak a nagy múltú, a hagyományos és korszerű tudást, magatartásmódokat és nyelvi viselkedést egyaránt átszarmaztató nagyvárosi iskolák. A szociológiai felmérések világszerte sokasodó adatai egyértelműen jelzik a hagyományokat éltető nagyvárosi iskolák nivelláló erőterét.

A település szerkezetébe szervesen illeszkedő jelenségként figyelve a családra mint elsődlegesen szocializáló társadalmi sejtre, a falu és a város különbségét egyetlen lényeges vonatkozásban emelném ki. Az egymással kölcsönhatásban lévő közéleti folyamatok közvetlenül meghatározza az, hogy a *falusi család* (még többé-kevésbé) *termelési egységet alkot*, a *városi* viszont elvesztette ezt a jellegét, már nem termelési, csupán *gazdálkodási egység*.¹⁰ Ugyanakkor a városban élő családok anyagi ellátása fokozatosan társadalmiasul azzal, hogy ezt a szerepkört is egyre átfogóbban a szolgáltatási hálózat veszi át. Ismert szociológiai tény, hogy a városokban s különösen a metropolisokban élő családok esetében az ily módon felszabaduló energia- és időmennyiség is közrejátszhat abban, hogy gazdagodik a családok szellemi élete, s növekszik ennek jelentősége a személyközi kapcsolatokban és közéleti formákban.

Azok a felmérések, amelyek egybevetették iskolások beszélt vagy írott nyelvi tevékenységét a társadalmi osztály- és réteghovatartozással, a településszerkezettel, a „társadalmi térrel”, sokrétűen példázzák, hogy a település jellegének függvényében hogyan változik a nyelvhasználat. Az egészen különböző társadalmi talajon és nyelvetterületeken végzett vizsgálódások sorát gazdagítják a hazai mintából merítő Bíró Zoltán adatai is.¹¹ Értő, korszerű nyelvészeti és határtudományi hozzáállással megvalósított elemzései túl is lépnek a csupán nyelvstatisztikai érveléseken, bizonyításon.

A nyugat-európai, az amerikai vagy akár a kelet-európai szocialista országokban szervezett szociolingvisztikai kutatások eredményeivel egybehangzók Abramova megállapításai is.¹² Vidéki és városi tanulók írásbeli kifejezőképességének szubjektív változatait elemezve kimutatta, hogy a vidéki tanulók elmaradnak a városiaktól a szókincs terjedelme, a szöveg megszerkesztéséhez használt nyelvtani anyag elvonatkoztatási szintje tekintetében, nehezebben különböztetik meg a szociális kapcsolatokat, problémamezőkénységük és értékelési skálájuk szűkebb.

A szerző ténymegállapításai kiegészülnek annak kimutatásával, hogy a falusi tanulók beszűkült nyelvi viselkedése az életfeltételeknek tulajdonítható, nem pedig képességbeli különbségeknek. A falusi gyermekek, szemben a városiakokkal, sokkal korábbi életkortól kezdve vesznek részt a család termelőmunkájában, és sokkal hamarabb nőnek bele a felnőttek termeléshez kötött életmódjába. Egészen korai társadalmi tapasztalataik egyszerűbb élethelyzetekre és közlési folyamatokra korlátozódnak.

Az alig két évtizedes szociolingvisztikai kutatások igen gazdag anyaga a gondolatmenetek továbbvitelére serkent. Az oktatásközpontú szociolingvisztika eddig a társadalmi értékeket közvetítő nyelvi csatorna hozzáférhetőségét vizsgálta mindegyik társadalmi réteg, csoport, szubkultúra, család számára. E vizsgálatok szükségyszerűen elvezetnek a kódváltás/stílusváltás objektív—szubjektív lehetőségeinek kérdéséhez.

Farkas Cs. Magda

JEGYZETEK

1. Basil Bernstein: *Class, Codes and Control I—II*. London, 1973., III. 1975.; Denis Lawton: *Társadalmi osztály, nyelv és oktatás*. Bp., 1974.; Ulrich Overmann: *Schichtenspezifische Formen der Sprachverhaltens und ihr Einfluss auf die kognitiven Prozesse*. Stuttgart, 1972.
2. Cf. P. Bourdieu: *Reproduction culturelle et reproduction sociale. Information sur les sciences sociales*, 1972. 10:61—113.; Kulcsár Kálmán: *Az ember és társadalmi környezete*. Bp., 1969. és *Szociológia*. Bp., 1975.; Váriné Szilágyi Ibolya: *A „szocializáció” szociálpszichológiai kutatásának néhány elvi és módszertani kérdése*. In: *Szociálpszichológiai kutatások*. Bp., 1974.
3. Charles A. Ferguson: *Diglossia*. In: *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Bp., 1975.; H. Moser: *Bariere lingvistice — o problemă lingvistică și socială*. In: *Sociolingvistică*. Buc., 1975.
4. *A társadalmi folyamatok tükröződése a nyelvi szervezetekben*. In: Szépe György: *A nyelvtudomány ma*. Bp., 1973.; W. Labov: *A nyelv vizsgálata társadalmi összefüggésben*. In: *Beszédaktus, kommunikáció, interakció*. Bp., 1979.
5. B. N. Clay: *Some early findings of research on preschool programs for culturally deprived children*. *Children*, 1966. 4.; A. R. Jensen: *Genetics and Education*. London, 1972.
6. Basil Bernstein: *I. m.*; vö. Kronstein Gábor: *Társadalmi rétegződés, nyelv és nevelés*. Pedagógiai Szemle, 1972. 6.
7. Pap Mária—Pléh Csaba: *Nyelvhasználat és társadalmi helyzet. Szociológia*, 1972. 2.; *A szociális helyzet és a beszéd összefüggései az iskoláskor kezdetén*. Valóság, 1972. 2.
8. Kozma Tamás: *Iskolafejlettség és tanulmányi eredmény*. Pedagógiai Szemle, 1972. 6.
9. Lőrincz György: *Amíg csak él az ember*. Buk., 1980.
10. Kulcsár Kálmán: *I. m.*
11. Biró Zoltán: *Nyelvhasználat és „társadalmi tér”*. *Korunk*, 1979. 6.; *Család — jövőkép — esély (13—14 éves tanulók értékorientációs hálózatának szövegnyelvészeti elemzése)*. In: *Korunk Évkönyv 1982*. Kvár-N., 1982.
12. G. Sz. Abramova: *Formirovanije pizsmennoj recsi u ucasszih szelszknoj skoli*. *Voproszi Pszichologii*, 1975. 5.

Az „ismeretlen” Kodály hétköznapijaihoz

1982 — a Kodály-centenárium éve — eszembe idézett két másik, a művelődés-történet egyazon fonalára fűzhető évfordulót. 1702-ben halt meg Misztótfalusi Kis Miklós, akinek éppen itt, Kolozsváron templom és temető is őrizi emlékét. És száz éve lett ebben az esztendőben, hogy Gyomán megkezdte működését a Kner-nyomda. Misztótfalusi, a nagy könyvnyomtató előd küzdelmeire — nem véletlenül! — éppen Kodály Zoltán hívta fel Kner Imre figyelmét. A Kodály születésnapjáról év-ről évre megemlékező hű barát, Kner Imre ugyanis 1939-ben kinyomtatta a XVI. századi Kecskeméti Vég Mihály hagyatékában fennmaradt *Zsoltárt* és *Bordalt*, Szabolcsi Bence szöveggondozásában. A két apró kötet, piros, illetve sötétkék bőrkötésben, szürke bőrtokban kellő időben megérkezett Kodályék egykori, Andrásy úti lakására. A következő évben magam is ott láttam az értékes ajándékot. Kodály a maga módján köszönte meg Kner figyelmességét:

Kedves Kner!

1939. december 26.

Igazán elhalmoz. Még egyik küldeményt meg sem köszönhettem, már itt a másik. A *Históriák* nagyon sikerült. [...] bárcsak többet lehetne ebből a közönség elé vinni [...]. A *Psalmus-szöveg* és a *Bordal* apró remek. De akár hiszi, akár nem, nekem valami azzal nem okoz több örömet, ha személyes összefüggése van velem. Elgondolom, még egy kis papír, munka, esetleg az ifjú Mihály legény* közreműködése, s megvan pl. a Misztótfalusi „Mentsége” hozzáférhetetlen egyetlen példányából kiemelve, sokak okulására. Mihály is jó nyomdásznak indult, egy sajtóhibát ugyan mindjárt megláttam, mikor a Mikes-levelet kinyitottam, de a többi nem kerestem, nem volt rá egy arany kítűzve, mint az amszterdami bibliára. De hát sajtóhibákon keresztül vezet a tövises út, a magas hegyre. Sok karácsonyi és újesztendei jókívánsággal

Kodály Zoltán

[*Kner Imre fia.]

Miről is volt szó? Misztótfalusi Kis Miklós *Mentség* című nevezetes művének eredeti példányát csak a Nemzeti Múzeumban láthatta, már aki láthatta. Kner Imre vállalta betűhű újrakiadását. A legnehezebb időkben, 1940-ben öntetett hozzá az eredetivel megegyező betűket, s kinyomtatta teljesen hiteles mását az európai könyvnyomtatás 500. évfordulójára. Eközben katonai behívót kapott, s a hídőrségen, gátoldalakon, pihenő órái idején javígtatta a fénymásolatok oldalait.

1940 szeptemberében Kodály újra köszönőlevelet írt:

[...] valóban szebben nem ülhették volna meg az 500-as évfordulót, forma és tartalom tekintetében egyaránt remekül illik. Méltó a mintához, az utód szerető figyelme a nagy óshöz [...]. Szíves üdvözléssel Kodály Zoltán.

Kner Imre meg is köszönte Kodály ösztönzését:

Kedves Tanár Úr! Mégegyszer nagyon halásan köszönöm Tanár úrnak azt, hogy a *Mentségre* felhívta figyelmemet. Régen tudtam a *Mentségről*, de hogy ez a könyv ennyire érdekes és aktuális, sőt ennyire fontos, azt nem tudtam, s ezért nagyon örülök, nemcsak annak, hogy vállaltam a fáradságot vele, hanem annak a sok vigasznak és tanulságnak, amit belőle merítettem [...]

A közbeeső Kodály-levél elveszett; csak Kner Imre válaszát közölhetjük:

Kedves Tanár Úr!

Szerénytelenség volna, ha magamat Misztótfalusi Kis Miklóshoz akarnám hasonlítani, de mégis sok vonatkozásban közösnek érzem vele a magam sorsát. Mindenesetre az istenadta nagy tehetségén kívül is van egy igen lényeges különbség

közöttünk és Kis Miklós között, éspedig az, hogy mi nem külföldről jöttünk haza, hanem az itteni viszonyok között tanultunk és dolgoztunk mindig. [...] Nagyon jól tudjuk, az igazi feladat az volna, megsemmisíteni a tömegtermékeket és milliókra hatni szép nyomtatványokkal. [...] Rádióelőadásomban beszéltem erről [...], hogy a jövő mit rejt magában, azt nem tudhatjuk, — mi nem cocceanusok vagyunk, hanem zsidók, lehet, hogy a történelem vastalpu kereké keresztülgázol rajtunk. De mégis a legnehezebb, legfájdalmasabb az az érzés, amit a Tanár úr azzal fejez ki, hogy „hiszen én ide nem kellettem!“. Ez az érzés lerontja mindazt az öntudatot [...], amit a legjobbak által elismert munka eredménye adott, de csak akkor, ha az ember nem tudja megőrizni a hitét abban, amiben eddig hitt. Most még mindig úgy érzem, hogy sok minden történhet velem, s nem tudhatom, hogy ezt a „sok mindent“ miképpen bírom majd elviselni. De azt hiszem, sohasem fogom revízió alá venni nézeteimet, sohasem fogom azt hinni, hogy másként kellett volna bármit is tennem, mint ahogyan tettem, s hogy mindaz, amit elérni szerettem volna, értéktelen.

Kner Imre

A *Mentség* újrakiadása idején Kner Imre itt járt Kolozsváron, találkoztam vele; Kelemen Lajos tanácsait is meghallgatta: „Misztótfalusi a nép széles rétegei számára akarta olcsóvá tenni a könyvet, de az uralkodó körök nemtörődömsége miatt évek alatt sem tudta annyira vinni, hogy egy papírmalomhoz szükséges fanyagot kiutaljanak számára. Színvonalas tudományos életet akart [...], de az ipari élet, a mesterember-erkölcs is alacsony színvonalú a feudális Erdélyben. Egy fél-arasz drótfélt — írja Misztótfalusi — jobb Bécsbe járni, ott legalább megkapja az ember. Alig van a műveltebb rétegnek olyan tagja [...], aki a nyomdászt megbecsülné, magához hasonló embernek ismerné el. [...] Tragédiájává is lett a *Mentség*. [...] Iratának visszavonására, a »megsértettek« megkövetésére kényszerítették. A megalázott ember szélütést kapott, s hamarosan meg is halt (1702). Misztótfalusi Kis Miklós kora és talán minden idők legnagyobb magyar nyomdásza volt: a tudós és a művész egyesült benne a nagy iparossal [...]“

A Bartók- és Kodály-tanítvány Kulka Etel zongoraművész, Kner Imre ifjú feleségeként került Gyomára 1917-ben. Eszményképei őt is népdalgyűjtésre ösztönözték. Amikor Kodálynak beküldte az első 100 dallamot, a további munkára buzdító köszönő levél is megjött, aztán erről hosszú időn át, 16 évig nem esett több szó. Kodály „nagy órái“ következtek. Megkezdte az elnémetesedett, elsőkélyesedett iskolai énekotatás átszervezését. Évekre lefoglalta a nagy művek írása is, a *Zsol-tár*, a *Háry János*, hogy csak a legkiemelkedőbbeket említsem. Londonban jelentek meg első gyermekkarra írt művei (1925), mert hazájában eleinte kevesen fogták fel a népzeneből, a zenei anyanyelvből fogant művek jelentőségét. Nemsokára Knerék nyomdájára követte Londont. Gyomán készült el az *Őt Tantum Ergo*, Kodály ajánló sorokkal küldte vissza emléklül kéziratát: „Kner Imrének »Szép címlapért csúnya írás.« Egy későbbi énekkari gyűjteménye is Gyomán készült. Kísérőlevelében megtervezte a címlapot a gyermekeknek: rózsát, gyöngyvirágot rajzolt, hogy jobban szeressék majd a dalokat, hiszen ő figyelmeztetett: „Ne adjunk a gyermekeknek silány művészetpótlékokat, mert nekik a legjobb is éppen csak jó.“ S a következő levelét is ez a minden apróságra kiterjedő szeretet diktálta:

Kedves Kner Úr,

ha lehet válogatni, ezekhez jobban illene, ha a gyermeki és mezei jelleget valahogy ki lehetne fejezni a címlapon. A mintát ma elküldöm, ez a legvastagabb, azért kell ehhez mérni. Az előbb felsoroltakat mégsem adtam ki-adónak, hogy szabadon rendelkezem velük, azért a borítékot is énnekem kell csináltatni. Gondolkoztam egy ideig, litográfia legyen-e, de nehéz megfelelő rajzot kapni s egy neutrálisabb szedés inkább illik valamennyihez. Azt hiszem, keret nélküli, kissé szabadabb forma volna jó. Dehát ehhez Ön jobban ért.

Szíves üdvözléttel

Kodály Zoltán

A következőket Kner Zsuzsa jegyezte fel: „[...] 11—12 éves lehettem, öcsém, Mihály 2 évvel fiatalabb. Kodályéknál voltunk meghívottak szüleimmel uszonnára. Gyönyörűen terített asztallal vártak, amikor pár perccel utánunk váratlanul újabb 3 vendég jött! (Tekintélyes felnőttek.) Kodályné mint háziasszony nagy gondban volt, az asztalt nehéz lett volna megbontani, megnagyobbítani. Anyám azt ajánlotta, tegyenek nekünk, gyermekeknek egy kisasztalt oda, hogy egyszerűbb legyen a helyzet. Kodály egyetlen szó nélkül vette a terítékét és átपालott hozzánk, a »macskaasztalhoz«, onnan beszélgetett át egész délután a felnőttekhez, ezzel minket, »taknyosokat« is belevonva a társalgásba.“

A Berzsenyi szövegére írt *Forr a világ* című kánonja, egy ünnepi alkalomra a színházban zendült fel: hatalmas orgonaként hatott. A nézőtérről, a színpadról, a karzatról egymásba fonódó szólamok léptek be. Kodály 50. születésnapjára ünnepelték ezt. S előtte, egy éven át, a környék minden iskolájában rajzokat készítettek a gyerekek. A szabványlapokra mindenki lekottázta a maga kedvenc népdalát, szabadon kialakított képpel kiegészítette, keretbe foglalta. A legszebbekből emlékalbum készült, elküldték Kodálynak, születésnapjára, december 16-ára.

Ott voltam ezen a napon. Láttam: ennél nagyobb örömet semmi sem okozott neki. Legfőbb értékei közé sorolta.

A következő év tavaszán szakított időt Kodály egy békéscsabai látogatásra. Látni akarta a tanítványai munkája nyomán felpezsdült zenei világot, mint aki friss vetése első aratására kíváncsi. Onnan átment Gyomára Knerékhez, s ott készültek a most előkerült fényképek is.

Kne-né pedig Kodály óhajára behívta a 16 évvel azelőtti gyűjtés énekeseinek egyikét. Kodály leült a gyermekszobában az öreggel az asztalhoz, a kis Zsuzsa a sarokban lapulva hallgatta, hogyan énekelte Kodály a bácsit: „Együtt iszogattak. Kodály töltögette a bort, beszélgettek, aztán az öreg belelendült és énekelte...”

Az 1939/1940-es tanévben alakult meg a népzene-tanszék a budapesti Zeneakadémián, Kodály tanította. A 18. számú teremben ült a hallgatóság, köztük Kner Zsuzsa, hallgatta Kodály kissé szigorú, száraz hangját:

„Mit gondolk, mért tanulunk népzene?” Sok csetlő-botló, tétovázó felelet után valaki, elég határozatlanul, kinyögte: „Mert magyarok vagyunk.” „Igen kérem, szólt most már kissé ingerülten Kodály — mért hát egyelőre az dönti el, hogy magyarok vagyunk-e, mennyire ismerjük a magyar nép szellemét, műveltségét, gondolkodását. Mindaddig, amíg ki nem találják azt a folyadékot, amibe, ha beledobják az embert, kimutatja, hány százalékos.” — Nem volt nehéz a szóból érteni, 1939-ben mindenki iratokért loholt, hogy igazolja hány százalékos „árja”.

1942 decemberében töltötte be Kodály a 60. évét. Abban az évben itt, Kolozsváron is tartott népzenei előadásokat. Szép, meleg május volt. Énekkari művei egyik első fíradhatatlan tolmácsolójának, Nagy Istvánnak az én kertemből vitt egy hatalmas vörös galagonyacsokrot ifjú Nagy István keresztelőjére. De már előbb otthon, korábban nyíló gyomai virágcsokorral őt köszöntötték a barátai. Kodályék köszönete itt következik:

Bpest, 42. máj. 17.

Kedves Kner család,

Jókora csomaggal lép be a lány. Papirosáról, mintaszerű kezeléséről ráismerlek: „Kner” (Címlapok? könyvek?) De mily könnyű a hatalmas láda! Kibontom... Hát a szépségnek ez a tündöklése, — a még friss, csudaszép orgonáknak a pazar illatú sokasága, a gyomai légtér, mely mindezzel megcsap, annyira meglep, megkap, hogy azt: érezni lehet, de érezetni nem.

Urammal együtt meghatva köszönjük a rángondolásnak ezt az elbájoló formáját, csak azt sajnálva, hogy kertjüket miattunk legszebb díszétől fosztották meg...

Eléggé rosszul esett az is, hogy hiába kerestek. Mi akkortájt a Galyatetőn élveztünk jeget, szelet, — havat, sarat, — ködöt, ködöt, s még ködöt, — s ennek ellenére jóleső felszabadulást a mindennapi hajszától.

Most Húvösvölgybe készülünk. Reméljük, hogy legközelebb ott üdvözölhetjük mindkettőtjüket, előbbi értesítésüket kérve, nehogy újra elkerüljük egymást.

Addig is szeretetteljes hálával köszöntik kedves családjuknak mindegyikét

régi híveik
Kodályék

Knerék a következő — immár negyedik háborús — évben sem feledkeztek meg Kodály születésnapjáról, 1943. december 16-ról; ez volt Kodály válasza:

Hálás köszönet az eljövendő, remélhetőleg boldogabb 1944-es év kedves Kner-émlékeztetőért. Mivel is viszonzhatnám sose felejtő jóindulatukat? Megvan! Ez a forgalmon kívüli „nyomatvány” úgy fogja megörvendeztetni, mint fentiek régi híveiket

Kodályékat.

A német hadsereg letagadhatatlan kudarcai, a sztálingrádi vereség után jellemző lehetett a közhangulatra is ez a pillanatnyi reménykedés. De 1944 nem sok jót hozott. 1944. április 5-én külön túszként vitték Kner Imrét Németországba. Két hét múlva Mihály fia mondott búcsút az annyira féltett nyomdának: gyötrelmes

körülmények között munkaszolgálatos lett. Kner édesanyját, feleségét, leányát deportálták. Kodály kétségbeesetten próbálkozott érdekükben: külföldi követségek menleveleiért járt, hiába. Amikor Kodály még azt hitte, visszahozhatja barátját családostul a náci pokolból — a későbbi adatok szerint — Kner Imre már nem élt.

Kodálynak az ostromlott Budapesten meg kell mentenie a Bartókkal közösen egybegyűjtött legfőbb „vagyon”: tizezer dallamot. Bartók megkapta Amerikában Kodálytól a megnyugtató hírt, hogy minden megmaradt, noha Kodályék lakását is találat érte. Kodály pedig ezalatt is nyomozott Kner Imre fia után. Úgy hallotta, épségben Pestre került. Valóban, 1945 elején egy pincében várakozott a szabadulásra a 22 esztendőes Kner Mihály. Vele Kner Erzsébet könyvkötőművész, akire Kodály sokszor rábízta régi könyveit, kéziratait. A szomszédos utcában még lővöldöztek, amikor egy napon megjelent a sötét csigalépcsőn lefelé botorkáló Kodály. Lelket öntött mindkettőjükbe a hosszú testi-lelki synylődés után, Kner fiát visszasegítette az élethez, a munkához, míg hazaszállingóznak a megmaradtok. De a Kner családból egyedül Mihály nővére, Zsuzsa tért vissza; a huszonkét éves, érzékeny fiatalember, nem tudván beletörődni szülei rettenetes pusztulásába, öngyilkos lett. Kner Zsuzsának már családja, két pici gyermeke volt, amikor a Kner-örökség miatt a kitelepítés veszélye fenyegette. Kihez fordulhatott volna segítségért? Természetesen csak Kodályhoz. Így emlékezik a találkozásra: „Feketével vártak, vendégként fogadtak, ne érezzem, hogy kérní jöttem. Mikor elmondtam jövetelem célját, tovább beszélgettünk. Kodály közben csendben eltűnt. Azt hittem, vége a kihallgatásnak, és már el akartam jönni, hogy ne tartsam fel Emma nénit, amikor Kodály visszajött, elém tette ezt a tanúsítványt, és komoly tárgyilagos hangon ezt kérdezte: — Jó ez így, vagy írjak más? Zavartan hebegtem valami köszönetfélét, de ő nyugtatott, biztatott. — Olvassa csak figyelmesen, így gondolta-e, vagy írjak másikat? — Nem, Tanár Úr, így jó, nagyon köszönöm. — S most hova menjek? — kérdezte Kodály. — Sehova Tanár Úr, csak erre volt szükség. — Csak? Biztos? De ha még valami adódik, szüksége lenne rám, telefonálhat akár reggel 4 órakor is.“

A tanúsítvány szövege a következő (hasonmása a 929. lapon):

Tanúsítom, hogy Auschwitzban kiszorított kiváló nyomdászunk, Kner Imre, nemcsak hazánkban addig ismeretlen fokra vitte a nyomdászat művészetét, hanem egyrészt külföldi megrendelői előtt becsületet szerzett a magyar névnek, munkáit külföldi szakkönyvek a legnagyobb dicsérrettel emlegették, másrészt nagy áldozatkészséggel vetette latba tudását a magyar irodalom érdekében. Fiatal írók műveit kiadta — többek közt Balázs Béla műveit — azonkívül a régi magyar irodalom kincseit tette hozzáférhetővé, Monumenta Literarum c. nagy kiadványával pedig örökbecsű művek új művészi fordításait tette közér, mindezt addig ismeretlen könyvművészeti külsőben. Kis vállalata nagyobb szolgálatot tett a magyar kultúrának, mint sok nagy cég. Halála pótolhatatlan veszteség volt.

Kodály Zoltán

Budapest, 1951. július 15.

Szabolcsi Bence *Úton Kodályhoz* című búcsúírásából idekiváncozik az „ismeretlen Kodály” jellemzését kiegészítő néhány sor: „1919 ősze óta jártam fel hozzájuk, — attól kezdve, hogy Kodályt »fegyelmi úton« a Tanácsköztársaság alatt »viselt dolgaiért« száműzték a Zeneakadémiáról. Ott voltam növendéke, akkor már két éve. Nyugtalanul kergetett valami ködös sejtelem, valami olthatatlan kíváncsiság, hogy többet tudjunk róla, rejtelmes tanárunkról. [...] De Kodály nagyon keveset beszélt önmagáról. Az első kéziratát, a gondokára írt Szonátát pusztán véletlenül fedeztem fel egyszer a zongoráján, reá való várakozás közben. Általában kevés beszédű, szűkszavú volt. [...] Hogy gondolkodása, egész élete középpontjában a nép, a népről való gondoskodás állott, ma már köztudomású.“

Kodály még egyetemi hallgató korában, 1905-ben írta e sorokat: „Szeretem az embert — ezt az emberszeretetet félttem az emberektől, ezért kerülöm őket, már amennyire kerülöm...”

Talán ez a belső kettősség tette sokak számára „ismeretlenné“.

Szegő Júlia

Balánbánya történetéből

Eredetének körülményei hiteles történelmi forrásokra támaszkodóan még felderíthetetlenek. Az a feljegyzés, hogy 1802-ben a felhagyott Apafi-„stolnát” újból megnyitották a Benkőrezén, még nem bizonyít egyértelműen amellett, hogy az 1600-as évek második felében vagy még ezt is megelőzően rendszeres mélyműveléses rézkitermelést folytattak volna. De nem valószínűtlen ennek a feltételezése sem. Viszont minden kétséget kizáróan bizonyított tény, hogy a XVIII. század végén a baláni rézlefordulás már ismeretes volt, s „ásása” is megkezdődött.

1. Balánbánya újabb kori történetének kezdete a timafalvi Ion Opra nevéhez fűződik, aki pásztorokodás közben az egyik meredek sziklaoldalon nyári időben a csillámló jégcsapként kibújt ércet felfedezte, és kíváncsiságtól ösztökélt leleményességgel letörte, majd bemutatta az udvarhelyszéki tisztségnek, ez pedig a többségnek. Végül is a felfedezés ténye eljutott a bécsi Udvari Kamarához, amely — érdemeit méltánylandó — évdíjat rendelt Opra számára.

A kitermelést az 1780-as évek végén és az 1790-es évek elején kezdhették meg. Rövid időközökben cserélődtek a vállalkozók. Előbb a csikszentdomokosi Kurkó Jakab, Miklós István és Bara János, a csikszentmási Bíró Sándor és Karda Miklós, valamint részeseik próbálkoztak a bányászással. Őket a székelyudvarhelyi Solymosi András és Dániel vásárosok és kereskedők követték, de „a sok költség miatt” ezek sem folytatták sokáig. Tőlük egy brassói nyugalmazott kapitány és egy Czerner nevű polgár vette át a bányát. A XIX. század elején viszont „udvarhelyi harangöntők kezdték ásní legelőbb azon rézbányát, melyet Sz. Háromságnak neveztek, de később felhagytak”. [Az idézetek helyesírását a maihoz közelítettük. — V. L.]

2. Néhány év leforgása alatt tehát „sok kezelőn fordult meg a baláni rézbánya”, míg végül is 1803-ban az osztrák bányakincstár fogott hozzá a behatóbb kutatásokhoz. Ezek sikerének eredményeként jött létre 1807-ben a csikszentdomokosi községgel a szerződés, amely a rézbánya telepítéséhez szükséges területet és tüzelőszert biztosította, s elkezdődhetett az ipari méretű és jellegű kiaknázás.

A bányanyitások 1808-ban Molitor Ferenc érckutató biztos vezetésével indultak meg, amikor is „a Balán Havasban több alagotat” hajtottak. A feltárások és a bányanyitások során, az 1804 és 1811 közötti nyolc év alatt 4646,3 mázsa érc került a felszínre. Időközben megépült az első huta is, úgyhogy 1811-ben hozzáláthattak a rézére kohósításához.

1811 és 1825 között 2779,1 mázsa rezet olvasztottak ki, ami 185,2 mázsa évi átlagnak felel meg. A termelési eredmények azonban évenként kisebb-nagyobb ingadozásokat mutatnak. A termelés nagyobb mennyiségűvé válását és viszonylagos állandóságát 1818-tól számíthatjuk. Az 1811 és 1817 közötti években a termelési átlag még 127,2 mázsa volt, 1818 és 1825 között már 236 mázsa, vagyis az addigianak közel a kétszerese.

A termelt rézmennyiség azonban nem fedezte a rá fordított költségeket, nem is beszélve a kutatások, bányanyitások, felszíni építkezések befektetéseiről. „A kincstár, mint sok helyt, itt is csak kárával bányászkodott. Évenkénti vesztese 2-3000 forint körül járt”, aminek okait a kortársi vélemény így fogalmazta meg: „akár azért, mert tisztelt az erek elfacsarodását nem értve, rossz arányban [irányban] dolgoztak, akár azért, mert a sok kamarai tiszték nagy fizetése a kevésbé szerencsés évek jövedelmét elnyelte.” Mivel az 1824. év harmadik negyedéig a réztermelés veszteségének összege 119 253 forintra rúgott, az Udvari Kamara a bányaművelés felhagyását rendelte el, majd Balánbánya eladása mellett döntött.

3. Egy 1825. augusztus 24-én kelt udvari kamarai rendelet értelmében Balánbánya a gyergyószentmiklósi Zakariás kereskedőcsalád és a velük társult Lukács Tódor Simon zalatnai bányagazda tulajdonába került, 5000 rénes váltó forintban. A tulajdonoscsere a réztermelés felvirágzását hozta magával, részben Lukácsnak „a bányászatban nem csekély jártassága, s hozzá dicséretes szorgalma” következté-

ben, részben pedig „a Zachariás testvérek, s jelesen Zachariás Antal tetemes áldozatai, és ez utóbbiak minden akadályokon diadalmaszkodó szilárd kitűzése” folytán.

A Zakariás család öt bányaváratot vett át a kincstártól. Ezek a Ferenc, Zihartai, József, Nándor és Antal nevű tárnák voltak, az ún. régi bányapagony területén. A kutatások kiterjesztésével 1846-ig tízre emelkedett a tárnák, vagy, amint akkoriban nevezték, az „istájok” száma a Szelelő, Vápa, Szentháromság, István, Rozália és Mihály nevével bővülve.

A rézteléreket Herbach Ferenc a következőkben írta le: „már Csik-Szent-Domokosnál, valamint Pásztorbükknél kirüg helyen-helyen az érces öv a felszínre; de Császárhídjánál az Oltfolyó keresztvölgyé átmetszi; éppen úgy észlelhetni a kirügást és átmetszést a Kis-Olt völgyeiben, Magosbükkipataknál az úgynevezett Várbükksarkán, és a két Várbükkipatak összszakadásánál.

Innév az értelepek északnak tartanak az Oltreze hegygerincén, Benkőrezén, Balánhavasán át, melyek az Oltvölgyfenéktől 800 egészen 1000' magasságra emelkednek a már említett Feketeréze hegyzömében, [...]

Hossztengelyük [...] irányra a bányapataki és siposi keresztvölgyeken keresztül, melyekben az érc fölszínre emelkedik, körülbelül 5000 lábnyi távolságra ismeretes, de e terjedelmében tett kutatási munkálatok sikeres eredményhez nem vezettek. E kiterjedésnek körülbelül közepétáján és a Balánhavas déli lejtőjén létezik a balánibánya, mely már régtől fogva haszonvehető ércet szolgáltatott az értelepekből. A 4 egykőzős, meddő kőzegek által elválasztott érteletérből álló értelep termérsége 10—20 öl között ingadozik, amint a telérek hullámszerű kanyarulatai egymáshoz közelebb vagy távolabb esnek.

E főtelepet fekéjében több ércöv kíséri, melyek helyel-közzel bányászatra érdemes ércet tartanak, azonban nem állandóan.

Mintegy 200 bányással évenként átlag 28—30 000 mázsa (15 680—16 800 százkilós) rézércet hoztak napfényre, Noha ilyenformán a vállalatnak a kiskapacitású kohókat évekig ellátni képes „érchegy-készlete” halmozódott fel, a kitermelést állandó jelleggel végezték, legfeljebb annyi megszorítással, hogy nem minden tárnában fejtették egyidejűleg az ércet. Az olvasztáshoz szükséges faszenet az 1807. évi Kötleveiben foglaltak szerint szerfelett olcsón szerezték be. 1837-ben újabb eredmény jött létre a bánya és Csíkszentdomokos lakói között a faszénellátásra vonatkozóan, valamelyest javított árban, s így biztosították az évi 4000 öl fenyőfa kitermelését, szeszesítését és fuvarozását.

Kohászati felszerelése egy magas és két kisebb kemencéből, valamint egy tisztáló hödből állott. Az olvasztókemencék „elég célirányosan” épültek, s a fűvőzelet Debreczeni-féle csigafúvókából kapták, bár szerkezetük — kortársi vélemény szerint — a zalatnaiakétól „jóságra nézve” távol állott. A kohászati technológiai folyamata megegyezett a hírneves svédországi falunival, noha a nyersolvasztásra kerülő ércvegyületet nem pörkölték meg. Erre csak a nyersolvasztás után került sor, amit a feketeréz-készítés s végül a feketeréz tisztálása követett. A tisztaréz további, elsődleges, ún. laprézzé való feldolgozása a négy verővel felszerelt, vízikerekekkel működtetett hámorban történt, ahol nagyobb és kisebb formájú mélyített rezet, rézlemezt és fedélrezt is hámoroltak.

A Zakariás család jól sáfárkodott bányabirtokával. Ez csakhamar olyan erőre kapott, hogy a Lukáts bányarészét megválthatta, s bizonyos egyezségnél fogva a két Zakariás testvér közül is Antal vette át a vállalat 128 kuxból összetevődő részvényeit, a bányakincstárt megillető 8 és a csíkszentdomokosi templomhoz tartozó 2 kux leszámításával.

Balánibánya átvételekor, 1825-ben mintegy 128 000 p. forinttal volt terhelve, 1840-ben viszont összértéke 500 000 p. forint volt. Évenkénti átlagos tiszta jövedelme 10 000 p. forintnyi volt. Ebből adódott, hogy 1825-től az 1840-es évek derekáig 136 579 p. forint tiszta hasznót realizált 9604,5 mázsa réz termeléséből, amellelt, hogy tetemes összeget fordított Zakariás Antal a kezelési épületekre és a bányatiszti lakásokra. A kinyert tisztaréztermelés 1826-ban 201 mázsával indult, s 1848-ban jutott el csúcspontjára, 908 mázsával. A vállalat tevékenységének első 12 évében összesen 4978,2 mázsa rezet termelt, ami 414,8 mázsás évi átlagnak felel meg. Az 1838 és 1849 közötti, ugyancsak 12 évet felölelő időszakban elért össztermelése viszont 8592,6 mázsa volt, 72,6%-kal több, mint 1826 és 1837 között, amiből 716 mázsa évi átlagos termelési mennyiség adódott. Tulajdonképpen ebben az időszakban bontakozott ki, az előző évek előkészítő és feltáró munkálataira támaszkodva, Balánibánya nagyüzemi termelése.

Az 1840-es évektől megkezdődött a rézgalic tartalmú bányavíz cementációs felhasználása is. Ezzel az eljárással évenként mintegy 670 mázsa rezet sikerült kinyerni. A réz nagy részét a frauendorfi sárgarézgyárnak adták el, némi részét Havasalföldre és Moldvába vitték, a többi pedig itthon kelt el. A balánibányai réznek a

kül- és a belföldi piacon elismert rangja volt, amit ritka tisztaságával vivott ki. Balánbányának mint „a rézbányákhoz tartozó hivataloskodók és munkások házaiból” álló új településnek a kialakulását 1818-tól számíthatjuk. Népessége 1825-ben csak 13 családból állott, 1846-ban viszont már 169 családból. Ezek együttesen 795 főt számláltak, szemben az 1840. évi 515 lakossal. Minden családnak különálló háza volt, 1846-ban tehát összesen 169. Helyszíni beszámoló szerint „a házak kis várost mutatnak; közöttök a bányatulajdonos háza kitetsző”. Az állandósuló munkástörzsgárda létrehozása nem kevés gondot okozott a vállalati vezetésnek, a betelepülők kedvezményképpen mentesítve voltak a telek- és házadó vezetése alól.

Mint hogy a Balánbányán megtelepülők a Székelyföld, sőt Erdély különböző tájairól származtak, a közösségi élet eltérő hagyományai, szokásai miatt a település közigazgatási megoldása — az adott körülményeknek megfelelő, ahhoz alkalmazkodni tudó s azt alakító, közösséggé kovácsoló szokásvilág meghonosítása érdekében — ugyancsak gondkál-bajjal járó feladat volt. A telep lakosai közül választott atyamester és esküdtek alkották a helybeli előljáróságot, mely nemcsak közigazgatási kérdések megoldásában volt illetékes, hanem kisebb jelentőségű egyenetlenségekben s fegyelmi kihágásokban bírósági hatásköre is volt. S hogy a helybeli előljáróság mennyire a helyzet magaslatán állott, idézzük meg a kortársi értékelést: „Látni, tapasztalni kell, ki arról meg akar győződni — mily különös tapintatuk van a székely közembereknek közügyeik igazításában, melyet néhol, műveltebb osztályokban sem találhatni fel nagyobb képzettségben.”

A telep lakossága a bánya- és kohóművelés igényelte néhány kézműves kivételével kizárólag bányászatból élt. A férfiak és a 15 éven felüli fiúgyermek a bányában, a kohóknál és a hámorban dolgoztak, az asszonyok és a kisebb gyermekek pedig a külső munkáknál: az ércválogatásban, ércetörésben s egyéb kisebb helyeken. A bányamunkán kívül a házi teendők mellett az asszonyokra várt a veteményeskert művelése és a fejőstehenek gondozása is.

„Keresetök a bányászatból, mely kitétel alatt a kohászatot is minden a bányászathoz tartozó munka nemekkel együtt értjük — olvasható a már idézett forrásban —, nem megvetendő; s a nép egy részén némi jólét nyomai csakugyan láthatók is, mennyibe azok alárendelt helyzetű bérmunkások közt feltanálhatók.”

A javadalmazásnak két formája volt: napszámber vagy értékber. Egy 10 órás napszámot (egy órai pihenővel) 28 pengő krajcárban fizettek. Egy mázsa rézérc kitermelési bérezése átlagosan számolva 50—55 pengő krajcár volt a fejtési munka nehézségi fokának s a kitermelt érc fémtartalmának figyelembevételével. Az érték szerinti bérezést úgy szabályozták, hogy egy bányász havonta — „kellő szorgalommal dolgozva” — megkeressen 10 pengő forintot. „A bányászat körüli mellékes keresetre” is lehetőség nyílt a szabad idő egy részének a feláldozásával.

A munkások élelmiszerellátásáról a vállalat gondoskodott saját élestarából, mészárszékből és kocsmáiból. Ebben a vonatkozásban nem a cikkeik drágasága okozott problémákat, hanem a vásárlási hitel előlegezése, melynek összegét a havonkénti bérfizetések alkalmával vonták le. A hitel — „csábító ingere” folytán — sokaknál túlköltekezéshez vezetett, adósság rakódott adósságra, s ez gyakorta szült a bányászcsaládokban „elcsüggedést, sorsuk s állapotuk elleni zúgolódást”.

Balánbányának volt egy orvosa, akit részben a vállalat, részben a legénységi társpénztár fizetett. A gyógyszerész a bányavállalat költségén működött. Az elemi iskolának, amelyet szintén a vállalat tartott fenn, 40-45 tanulója volt. A gyermekek beiskolázása azonban távolról sem oldódott meg. Ennek ismeretében írta Kővári László: „A bányatulajdonos [...] a gyermekeket is nappér mellett dolgozni szoktatja. De nem szabad felednie, hogy e gyermekek minden oktatás nélkül munka mellett is csak terhívő nőnek a tulajdonosnak, s átkává a hazának. Tegye keblére kezét, s eszibe jut, mikép a honéből gazdagult s e gyermekek is a honéi. Állítson egy iskolát számokra, melyben napjában rendes munkájuk mellett, bár két órát tanulhassanak.”

A vállalat tevékenysége érezte kedvező gazdasági hatását a szomszédos Csíkszentdomokoson is a szénégetésért és fuvarozásokért évenként kifizetett nagy összegek révén, ami meg is látszott „a falunak naponkénti gyarapodása és jobb-létének sikeres előrehaladása” terén.

Akárcsak a székelyföldi vasércbányászati és kohászati vállalatok, Bodvaj, Füle, Szentkeresztbánya, ugyanúgy Balánbánya is kivette részét az 1848—1849. évi Habsburg-ellenes önvédelmi harc támogatásából azzal, hogy bekapcsolódott a hadipar létrehozásáért megvívandó küzdelembe. Erre Bem tábornok győztes erdélyi hadjáratát követően került sor, a nagyobb arányú ágyúöntés révén. „Valóban — írja Bözödi György —, a székely ágyúöntőknek egész működésük alatt csupán csak részben nem volt hiányuk, ezzel a szentdomokosi [baláni] bánya ellátta őket.” A bányatulajdonos Zakariás Antal és művezetője, Bodor Ferenc a kézdívasárhelyi

ágyúöntő üzem folyamatos nyersanyagellátása érdekében tárgyalta a székelyföldi katonai parancsnokkal, Gál Sándor ezredessel; tárgyalásaik eredményeképpen 1849. január 26-án 12 szekérral Balánbányáról Kézdivásárhelyre szállították a megrendelt 89 bécsi mázsa és 64 font (összesen mintegy 82 százkilós mázsa) rezet, amelynek következtében Gál ezredes „az ágyúöntés sikerét” jelenthette felettesének. Mi több, a szállítási nehézségek elhárítása, nemkülönben a réz helyben történő feldolgozásból adódó előnyök hasznosítása végett Gál ezredes kezdeményezésére Balánbányán hozzáláttak az ágyúöntő és löporgyár felállításához. Megvalósítására a vállalat 14 nap leforgása alatt vállalkozott. „Egyébaránt én rendelkeztem — jelenti Gál Sándor —, hogy Csík szék vidékében, mely a legbátorságosb hely, a szentdomokosi rézbányán egy-két hét alatt ágyúöntő és löporgyár állíttassék fel; mire pénz is előlegeztem — és még akkép fogok rendelkezni, hogy ezen gyárak lehető tökéletesek legyenek —, hogy több száz álgúyk és több száz mázsa löpor készülhessen.” A balánbányai gyárat a kézdívasárhelyinél sokkalta nagyobbak: 12—13, sőt 24 fontos álgúyk gyártására tervezték, löporból pedig napjában 5-6, sőt 10 mázsát is szándékoztak előállítani. Végül is a gyár felszerelésére nem került sor, de a réz szállítása Kézdivásárhelyre folyamatos maradt. 1849. június 7-én például 500 font vöröszret kap Gábor Aron Balánbányától új salétromfőző üstök öntésére.

A szabadságharc leverése után büntetésként 1849. december 9-től az osztrák bányakincstár vette át Balánbánya vezetését, de 1851 júniusában visszaadta tulajdonosának.

Az 1850-es években hat tárnában fejtették a teléreket. Többségüket viszonylag gazdag réztartalom jellemezte. A bécsi földtani intézet 1858. évi elemzése szerint az Antal-tárból átlagosan 14,5—15,9%, a József-tárból 6,3%, a Ferdinánd-tárból 10,5%, a Wetter-tárból pedig 8,9% réztartalmú érc került ki. Az 1850—1858 közötti évi átlagos tisztaréztermelés 688,5 mázsa volt. Ilyenformán továbbra is virágzott a bánya. Paradox módon éppen ez okozta a Zakariás család tulajdonosi bukását: Balánbánya kényszereladását a Brassói Bánya- és Kohómű Rt.-nak.

4. Az idegen tőkének ez az erdélyi szén- és vasércbányászatra, valamint kohászatra kiterjeszkedő nagyvállalata részben zsarolás útján, részben az abszolutista rendszer hatósági segédletével jutott Balánbánya birtokába. Erdekülődését a vállalat jövedelmezősége keltette fel. Miután a Zakariás testvérek a bánya eladásától eleve elzárkóztak, a Brassói Rt. részvényesei kényszerítéshez folyamodtak. A Zakariások bányahatárain kívül újabb bányát nyitottak. Noha ez a vállalkozás kezdetől fogva kudarcra volt ítélve a telérek elenyésző fém tartalma miatt, látszólag nagyméretű munkálatokba kezdtek nemcsak más vidékekről hozott bányászokkal, hanem a balánbányai munkások java részének az átcsalogatásával is, „rendkívüli nagy munkabér ígéréttel”. Végül is munkáskéz hiányában Zakariások kénytelenek voltak a termelést beszüntetni s Balánbányát 375 000 forintért az 1858. június 13-án kelt szerződésben a Brassói Bánya- és Kohómű Rt.-nak átengedni.

Balánbányán 1860 és 1867 között érte el a réztermelés a legmagasabb szintet — 1226—1776 mázsa —, eléggé folyamatos és felfelé ívelő fejlődésvonalat követve.

Összege 37,1%-a egész Erdély és a Bánság együttes réztermelésének, s vállalati sorrendben a részesedés nagyságát tekintve az első helyet foglalta el.

A műszaki berendezés a megnövekedett ércmennyiség feldolgozására elégtelennek bizonyult, s ezért nagyarányú rekonstrukciót határoztak el. Az ércelőkészítést gépesítették. Egy 45 nyilas zúzóberendezést építettek eredetileg 18, majd 1868-tól 22 lökszérrel, valamint 5 zúcskológéppel felszerelve, a szegényércek foncsorozása végett. Az 1860-as évek elején sor került egy hengerzúzó felépítésére is. Az olvasztókemencék számát 5-re emelték, s gőzerőre átállított fúvóberendezéssel látták el. Ezekben a dúsabb rézérceket dolgozták fel. A szegényebbek hasznosítására szulfidáló pörkölést követő rézkilúgással próbálkoztak. A pörköléshez 2 „vöröszító kazánt” szereltek fel. A réztisztítás továbbra is egy kemencével történt, míg a végtermék, a tisztaságáról hírneves rózsaréz kovácsolását egy négykalapácsos hámorban végezték. Így érthető, miként sikerült 207,4%-kal túlhaladni 1859 és 1867 között a megelőző, ugyancsak kilencéves Zakariás-időszak évi átlagos termelési szintjét, vagyis azt 1428,3 mázsára növelni.

Az érckitermelés mindössze három: a Ferdinánd-, a Ferenc- és a János- (vagy Vápa-) aknára korlátozódott, mivel ezek ereinek lefejtése bizonyult a legkifizetődőbbnek a pillanatnyi haszonszerzés szempontjából. Nem törődve Balánbánya jövőjével, csak a kitermelést erőltették, anélkül hogy újabb kutatásokat, feltárásokat végeztek volna, előkészítve a további gazdaság fejteseket. Más szóval „rablógazdálkodást űztek, melynek következményei nem sokáig vártak magukra”.

1868 és 1871 között az évi átlagos réztermelés már csak 727,5 mázsa volt, szemben az 1864 és 1867 közötti évek 1630,2 mázsás átlagával, ami 55,4%-os esőkenésnek felel meg. A fentiek ismeretében nem minősülnek eltűzött kortársi ítéletnek az

alábbi sorok: „Midőn egy bányatársulatot az a szerencsétlenség éri, hogy a nyereség-vágy ámitása, a szédítés a főcél, melynek szolgálnia kell, s ennélfogva nincs meg az alap, melyre állandót lehessen építeni; ha nem számítanak gondosan, hogy a befektetés és termelhetőség közt meglegyen a kellő arány; ha a tudatlanság viszi a kormányt [értsd a vállalatvezetést], a gyakorlatban minden ésszerű működést nehezít, az elméletben minden tudományos törekvést elfojt; az ily eljárásnak szomorú következményei nem maradhatnak el. — A balánbányai réztársulatnál mind ezen bajok meglévén, működésének már elején kezdte magában rejtegetni a bukás halálos csíráját, mely kifejlődvén, vesztére is jött.

Már pedig a balánbányai rézbánya mérsékelt igényeket szépen kielégíthet, csakhogy a természet szabta határokon túl menni sem akarotnak, sem vágnak, se küzdelemnek nem sikerül.”

A bányatársulat ha későn is, de megpróbált szorult helyzetéből szabadulni. Hozzálatott a későbbi déli aknaterület elnevezésű rész feltáráshoz a Károly és Antal nevű „tárna-sugarakkal”, de rendszeres kitermeléséhez, „a bányászás nagyon megszorítva lévén”, alig foghatott hozzá. Műszaki igazgatójának, Herbichnek a kezdeményezésére megkísérelték a baláni viszonyoknak megfelelőbb rézkilúgzási technológia bevezetését, a Smölnitzben és Abordoban bevált ún. rövid pörkölés és kilúgzási módszer alapján, s noha az e téren a zalatnai fémkohónál dolgozó kiváló szakember, Hauch Antal közreműködésével megejtett műszaki próbák eredménye kielégítő volt, a kísérletek befejezéséhez és a szükséges berendezések kivitelezéséhez nélkülözhetetlen tőke, „a vállalat életképességében való akkori csekély bizalom mellett” nem volt beszerezhető, s ezért ez a próbálkozás is dugába dőlt.

„A bányauzlet itten azért sokat szenved, hogy üzleti tőkéje nincsen és ezen bányavállalatra igen súlyos terhek fekszenek” — jelentette 1869 márciusában a zalatnai bányakapitányságnak Balánbánya kezelősege.

A dolgok ilyenén alakulásának jobb megértéséhez tudnunk kell, hogy Balánbánya megvásárlói 586 200 forintnyi összeggel terhelték meg magukat a vállalat átvételkor. Már magát a vételár összegét, 370 000 forintot, kölcsönökből hozták össze. A felvett vételár törlesztési részleteinek, nemkülönben kamatainak fedezése végett a termelés fokozása és a szélesebb körű felvevőpiac kialakítása parancsoló szükségességként jelentkezett, ami összesen 192 000 forintnyi tőkét emésztett fel. Végül a bányakincstár is 24 000 forint kifizetésére kötelezte a vállalkozókat, a maga 8 szabad bányarészéért. Így állott össze a több mint félmillió adósság, s kifizetésének sürgető kényszerétől meghatározottan folytatott — csak az azonnali eredményekre építő — káros gazdálkodási rendszer, amit a vállalkozók profitésége csak tovább bonyolított.

Mint objektív körülmény játszott közre, hogy éppen amikor a szegényebb fémtartalmú ércek fejtésére került sor, ami a termelési költségek növekedését vonta maga után, megkezdődött a réz árának esőkenése, aminek legfőbb előidézője a chilei réz európai térhódítása volt.

„Utókorban a rézárak annyira alászállottak — panasolta a bányakapitányságnak a vállalatvezetőség —, hogy e miatt ezen rézbányának jövedelmezése igen is megcsökkent, úgy hogy rajta fekvő terheit alig győzheti.” Ennek viszont azonnali kárát elsősorban a munkások szenvedték meg a rendszertelenné vált és „hosszú ideig hátramaradó” bérezések miatt. 1869-ben például egész éven át nem fizették ki a munkabérekét, amiből a bányászok és a vállalatvezetőség közötti költséges perlekedésekkel kísért nézeteltérések kezdődtek, tömeges zavargások támadtak, s „a munkások jobb részének elvándorlása” indult meg, tovább bonyolította a vállalat kritikus helyzetét. Az 1870-re vonatkozó jelentés szerint a pénz és a termelési anyagok hiánya mellett az okozta a termelés 5 hónapig tartó leállítását és a társulat kezelésében a legalacsonyabb termelési szintet, hogy „a munkásoknak legnagyobb része a nyomort tovább nem tűrve, más bányászokra elköltözött”. 1868-ban még 339 munkása volt Balánbányának. 1869-ben 207, vagyis 38,9%-kal kevesebb, 1870-ben 141, azaz 58,5%-kal kevesebb, 1871-ben pedig valamelyest javuló tendenciaként 170, de akkor is csak 50,1%-a az 1868. évi munkáslétszámnak.

Miután a bányatársulat nem akart több tőkepótlék-befizetést, s ki volt téve hitelezői — köztük Zakariás Antal örökösei — zaklatásainak is, akik pert indítottak ellene, úgy határozott, hogy Balánbányát „kisorsolás útján” értékesíti. Azonban ez a kísérlet is meghiúsult, s végül már nem volt tovább elodázzható dombra kerülése, „miután a munkások és jutalékosok a bányára betáblázott nagy követeléseikkel nem várakozhattak”. A bányabíróságilag elrendelt árverezésre 1871. október 23-án került sor. Nendtwich Pál és Kádbebő P. I. nagyszabeni vállalkozók vették meg Balánbányát — mint a legtöbbet ígérők — 222 000 forinton.

Vajda Lajos

Erdélyi gyógyszerészeti folyóiratok a két világháború között

1919 előtt Erdélyben nem volt gyógyszerészeti szakfolyóirat. A Kolozsváron, Szebenben, Temesváron, Brassóban szerkesztett orvosi és természettudományi kiadványokban megjelentek ugyan gyógyszerészeti tárgyú cikkek is, de a századelő magyar nyelvű gyógyszerészeti szaklapjait Budapesten szerkesztették.

Az első erdélyi gyógyszerészeti lap *Pharmacia — Gyógyszerész Újság* címmel jelent meg Kolozsváron, 1920-ban. Az alcím utal a kiadvány jellegére: „Hivatalos közlöny. A gyógyszerészeti tudományok bel- és külföldi fejlődésének és a gyakorlati gyógyszerészetnek közlönye.” Felelős szerkesztője az első három évben Moltórisz Pál volt, majd I. Murgu után ismét ő vette át a kiadvány vezetését. A lap kétszer jelent meg havonta, előbb a *Minerva*, majd a *Lepage* nyomdában, 1924 végéig. Elsősorban szakmai és kereskedelmi vonatkozású cikkeket közölt. A *Tudományos Közlemények* és a *Tárca* rovatban egy-két oldalas ismeretterjesztő írások jelentek meg, valamint szemle a külföldi szakirodalomból. A szerzők között szerepel Péter Béla és Orient Gyula, a gyógyszerészeti tudományok jeles erdélyi képviselői, valamint Zápory Jenő, Laday Győző, Nits János gyakorló gyógyszerészek. Az eredeti közlemények sorából kiemelkedik *Az Extractum Belladonnae alkaloida és nitrogén tartalma* (1921. 230.) Orient Gyula és *Kísérletek az Atropa Belladonnával* (1922. 360.) Péter Béla tollából. Ez utóbbiban szerepel első ízben a szerző által felfedezett, sárga virágú és termésű nadragulya (*Atropa belladonna* var. *flava* Péter) leírása.

Szintén Kolozsváron jelent meg 1922 áprilisától kezdve a *Pharmaco Courier*, az erdélyi és bánzági gyógyszerészek lapja, amelynek alcíme többször változott. Az első négy számot V. Maiorescu és M. Wonesch, a továbbiakat Zakariás Béla és Vértés Dezső szerkesztette, később — mások után — V. Verzan vette át a szerkesztést. 1933-ig a havonta egyszer megjelenő kiadvány szintén a *Minerva* nyomdában készült; ekkor a szerkesztőség átköltözött Szebenbe.

A vezércikkek román, magyar és német nyelvűek voltak, a többi közlemény jobbára magyarul jelent meg. Az első számban megfogalmazott célkitűzés szerint a tudományos, kulturális, gazdasági jellegű lap rendeltetése a nem tulajdonosként működő gyógyszerészek (alkalmazottak) helyzetének javítása, az erdélyi gyógyszerészet színvonalának emelése. A kiadvány főleg szakmai jellegű ismertetéseket tartalmazott, beszámolt a társulati ülésekről, a hivatalos intézkedésekről, de közölt hírdetéseket is. A tudományos igényű cikkek néhány előállítási módra, vizsgálati módszerre és új készítményekre vonatkoztak.

A gyógyszerészeti alkalmazottak II. kongresszusa (1923. augusztus) után gazdagodott a folyóirat tartalma, javult a kivitele. A tudományos rovatban a Román Gyógyszerkönyv (*Farmacopeea Română*) előírásainak magyarázatai, vizsgálati módszerei jelentek meg. Időnként tudományos hírek és külföldi kiadványok rövid ismertetése is helyet kapott a lapban. A tudományos jellegű közlemények gyakorisága később fokozatosan csökkent.

1923. július 15-étől jelent meg szintén Kolozsváron, havonta kétszer, a *Revista Farmaceutica — Gyógyszerészeti Folyóirat* a Romániai Gyógyszerészek Társasága erdélyi szakcsoportjának kiadványaként. Felelős szerkesztője Nagy Samu volt. A vezércikkeket rendszerint románul, magyarul és németül közölték, a kiadvány többi anyagát főleg magyarul. A lap szakmai tájékoztatókat, beszámolókat, kereskedelmi híreket tartalmazott, de volt levelezési rovata is. A tudományos jellegű írások a *Tudomány* és a *Laboratorium és Receptura* rovatokban különféle előadások szövegét tették közzé; ilyen volt Orient Gyula cikksorozata a vitaminokról, továbbá a Román Gyógyszerkönyv III. kiadásában szereplő készítmények kommentárjai. 1924-ben a lap 1—9. számát egy függelék egészítette ki, a *Gyógyszerészeti*

Intézet Közlönye (az intézet igazgatója G. P. Pamfil volt). A 68 oldalas kiadványban egyetlen eredeti közlemény jelent meg Both E. aláírással a Romániában begyűjtött első ópiummintákról; a többi cikk új készítményeket mutatott be, és útmutatásokat adott gyógyszervegyészeti vagy biokémiai vizsgálatok végzéséhez. Minden közlemény magyarul is megjelent.

Ez a kiadvány 1928-ig állt fenn. Az utolsó folyam havilappá alakult *Az Erdélyi és Bánáti Gyógyszerészek Tudományos és Társadalmi Közlönye* címmel.

Ugyanebben az évben indult az erdélyi és bánátsági gyógyszerészek társaságának hivatalos közlönye, a *Buletinul farmaciștilor*. A címlap szerint munkatársai a kolozsvári Gyógyszerészeti Intézet és a Klinikai Kórház szakemberei, valamint a társaság tagjai. A felelős szerkesztő éveken át Mózes Károly volt. Ez a lap a *Revista Farmaciei* folytatásának tekinthető, amely 1929-ben megszűnt. Az 1931. június 28-i gyógyszerészkongresszus után a címe: *Buletinul Farmaciei*.

Első száma vezércikkében az Erdélyi és Bánáti Gyógyszerészek Társaságának elnöke, Corneliu Demeter kifejti, hogy 1928. január 1-étől — mivel a lap címe azonos volt a bukarestivel, s mivel egy szakmai folyóirat a tudomány és gyakorlat hű tükrére kell hogy legyen — az új címmel megjelenő kiadvány az erdélyi és bánátsági gyógyszerészek egyedüli hivatalos lapja, amelynek célja igazolni a felsőbb kulturális és adminisztratív szervek felé, hogy a gyógyszerész nemcsak technikus és gyógyszerárus, hanem a tudomány embere. Megállapítja továbbá, hogy egy hivatalos közlönynek az állam nyelvén kell megjelennie, ám a kisebbségi kartársak iránti megbecsülés jeleként a románul közölt cikkeket magyar és német nyelvű összefoglalók követik. De a szerzők anyanyelvén is közölnek tudományos és általános érdeklődő cikkeket; az összefoglalók természetesen ez utóbbi esetben is két-nyelvűek.

A folyóirat szakmai értekezéseket és tájékoztatókat jelentetett meg, minisztériumi híreket, egészségügyi rendelkezéseket, beszámolókat kongresszusokról, apróhirdetéseket, néha hirdetést is. A *Tudomány* rovatban rövid közlemények jelentek meg, mint például: *A káliumszulfogujajakos (köptető) szirup készítése* (M. Wonesch); *A Pelagri—Vulpius reakció a morfin és származékai kimutatására* (Belba Mária); *Megoldja-e a Jemalt a csukamájolaj-problémát?* (Sambach Károly); *A vizeletheben levő cukor kimutatása* (Ujfalussy Győző).

A hosszabb cikkek folytatásokban jelentek meg, ilyen például T. Goina értekezése a gyári gyógyszerkészítmények veszélyeiről, M. Wonesch írása az arzénész készítményekről, H. Binder beszámolója a vitaminkutatásról, Orient Gyula adatai az erdélyi gyógyszertárak történetéről, Faragó Endre fejtegetései a gyógynövények természetéről. A kezdeti lendület ellenére 1929-től a tudományos jellegű közlemények száma csökkent, 1930-ban ezek ki is maradtak, 1932-ben pedig a lap szakmai és kereskedelmi tárgyú vékony füzeté sorvadt, 1934-ig jelent meg; címe ekkor *Pharmacia* lett. Amikor közlik az új folyam célkitűzéseit, ezek között a tudományos munkák publikálása már nem is szerepel. A lap 1940-ben szűnik meg.

Hogy ez a kiadvány a szakmai és tudományos igényeket nem elégítette ki, abból is látszik, hogy vele párhuzamosan más folyóiratok is indultak. Ilyen volt a *Farmacia*, az erdélyi és bánátsági gyógyszerészek szakmai tájékoztató lapja, amelynek első száma Kolozsváron, 1930. november 15-én jelent meg. A bemutatkozó cikk arra hivatkozik, hogy a lapra szükség van, mert a *Buletinul farmaciștilor* közben „bulvárlappá” alakult. Az új lapnak viszont csak egyetlen száma jelent meg, román és magyar ismertetésekkel.

A *Buletinul Farmaciei* a gyógyszerészek tudományos igényű tájékoztatását vállalta. Kiadója M. Șomlea volt. 1929. január 1-én jelent meg, és tíz éven át adták ki román és magyar nyelvű cikkekkal. 1935-ben még komoly, tudományos igényű lap volt, közölte híres gyógyszerészek életrajzát, szemlélte a szakfolyóiratokat, 1936-ban azonban inkább politikai és polemizáló lappá alakult.

1924-ben Orient Gyula, a kolozsvári egyetem Orvosi és Gyógyszerészeti Karának docense javasolta az erdélyi és bánátsági gyógyszerészek egyesületének, hogy létesítsen tudományos szakosztályt a gyógyszerészeti tudományok, az elméleti és gyakorlati ismeretek művelésére. Javaslataiban a következő szakterületek szerepeltek: gyakorló gyógyszerészet, gyógyszerzani vegytan, gyógynövényismeret, gyógyszerhatástán és méregtan, gyári gyógyszerészet, gyógyszerkönyv szerkesztése, új gyógyszerek képzése, a szakma története, a külföldi szaksajtó ismertetése.

A szakosztály létesítésével párhuzamosan indult be az *Arhiva Farmaciei* — *Gyógyszerészeti Archivum* című kiadvány, amelynek azonban csak két száma látott napvilágot 1925-ben. Az első, 16 oldalas számban a vezércikket I. Murgău, a társaság elnöke írta, ezt követte Orient Gyula említett javaslata, mindkettő román és magyar nyelven. A tudományos cikkek mind magyarul jelentek meg: *A lemérhetetlen gyógyszerek hatásáról* (Kovács Áron); *Egy pár szó a dohányzásról* (Cse-

resznyés Gyula); *Leletek a római időkben* (Orient Gyula). A második, 36 oldalas szám cikkei: *Elvezeti szerekről* (Ferencz Áron); *Succus Rubi idaei (málnaszörp) vizsgálata* (Sambach Károly); *Leletek a római időkben* (Penkert Sándor); *A Digitalis levél értékmegállapításáról* (Bíró Géza).

A folyóiratok, szaklapok mellett megemlítendőek az évkönyv vagy kalendárium jellegű kiadványok. Az első 1924-ben jelent meg *Almanachul farmaciștilor din România — Romániai Gyógyszerészek Zsebnaptára* címmel; Nagy Samu szerkesztette. Kétnyelvű volt, változatlan alakban öt éven át jelent meg. Naptáron, valamint gyógyszerárak és gyógyszereszek, bel- és külföldi gyógyszerkészítmények jegyzékén kívül hasznos tudnivalókat közölt az idegen mértékegységekről, a postai díjszabásról stb.

Amikor a *Revista Farmaciei* átalakult a *Buletinul farmaciștilor* című kiadvánnyá, az *Almanachul farmaceutic — Gyógyszerési Évkönyv* vette át az előző zsebnaptár helyét. Ez is kétnyelvű volt. Az első két kiadás (1929 és 1930) közölte az érvényes rendeleteket, a bukaresti és a kolozsvári gyógyszerészképzés alapszabályait, ismertette a gyógyszerár-tulajdonosok és a gyógyszerári okleveles alkalmazottak névjegyzékét, az Egészségügyi és Népjóléti Minisztérium felépítését. Jeles gyógyszerészek, I. Murgău, Cornel Demeter, Al. Iteanu életrajzát is publikálta.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a hagyományok nélküli erdélyi gyógyszerészeti publicisztika a két világháború közötti időszakban több szakmai jellegű lappal és két tudományos igényű vállalkozással indult meg. A szerkesztőségi tevékenység Kolozsváron összpontosult: itt működött gyógyszerésztudományi kar, itt volt az Erdélyi és Bánáti Gyógyszerészek Társaságának a székhelye, amely az országos egyesület fiókjaként működött. A kiadványok kétnyelvűsége, máskor a közlemények román, magyar és német nyelvű szövege a gyógyszerészet közös célkitűzéseit és érdekeit tükrözte.

Viorica Cucu

KÉMIA

Megdől egy alaptörvény?

A vegyelemzés, az analitikai kémia egyik legjobb példája az alap- és alkalmazott kutatás összefonódásának. Eredete az ércek és fémek felismerésének és minősítésének ősi gyakorlatában rejlik, és mindmáig a termelési folyamatok ellenőrzésének egyik legfontosabb eszköze maradt mind a vegyiparban, mind számos más iparágban. Ugyanakkor nélküle elképzelhetetlen a „tisza” kémiai kutatás. Már a kémiai ismeretek elsajátításának első lépéseinél megtudja a kisdíák, hogy a modern kémia a vegyelemzés segítségével alakult ki. A kémia alaptörvényei például lényegében analitikai kémiai eredmények.

Gondoljunk csak a sztöchiometriának J. L. Proust és J. Dalton által megfogalmazott alaptörvényeire, az állandó és sokszoros súlyviszonyok törvényeire. E törvények érvényességét számos — az akkori kísérleti technika színvonalán legpontosabbnak minősíthető — vegyelemzés igazolta, szemben C. L. Berthollet véleményével, amely szerint a vegyületeket felépítő elem súlyarányai (pontosabban: tömegarányai) nem meghatározottak, hanem kizárólag a vegyülő anyagok viszonylagos mennyiségétől

függnek. Ez a két, Proust és Dalton által megfogalmazott törvény lényegében egyaránt az anyag atomos szerkezetének következménye. Egyesek így is nevezik: a Proust—Dalton-féle törvény. Érvényessége nemcsak az analitikai tények általánosítását fejezi ki, hanem döntő érv az anyag atomos szerkezetének elmélete mellett.

Tudományos ismereteink fejlődése — pontosodása és elmélyülése — nem állt meg ebben az esetben sem. Az analitikai módszerek fejlődésének eredményeként a századforduló táján ismeretessé vált, hogy számos vegyület sztöchiometriai összetétele eltér a képlet szerinti pontos értéktől. Például a NiO összetételét pontosan a NiO_{1,005} képlet fejezi ki, azaz a nikkell(II)-oxid kristályrácsából hiányzik néhány nikkell(II)-ion. Mi több, az összetétel állandósága (állandó súlyviszonyok) törvényének didaktikai illusztrálására szolgáló vas(II)-szulfid vashiánya olyan nagy lehet, hogy egyik természetes előfordulásának, a pirritnek a képletét a mineralógusok néha Fe₂S₃-nak írják. A történelmi jelentőségű vita emlékeztet ezekre a *nemsztöchiometrikus* összetételű vegyületeket *bertholliádnak* is szokás nevezni.

Még jelentősebb a sztöchiometrikus összetételtől való eltérés a Na₂WO₃kép-

letű wolframbronzok esetében, ahol y értéke 0,3-tól 1-ig változhat. A NaWO_3 képletnek megfelelő vegyület kristályrácsában W^{5+} -ionok foglalnak helyet, a nátriumtartalom csökkenésével a kristályrács egyes pontjai betöltetlenül maradnak, és a kristály elektromos semlegességének biztosítása érdekében a W^{5+} -ionok egy része W^{6+} -ionná alakul (az anionokban szereplő központi fématomokat, első megközelítésben, ionoknak tekinthetjük).

Üres kation rácshelyeket magasabb töltésszámú kationokkal kompenzáló nemstöchiometrikus vegyületek mellett ismeretesek olyanok is, amelyekben üres anion rácshelyek kationtöbbletet okoznak, amelyet „kvázi szabad“-nak tekinthető elektronok ellensúlyoznak. Ilyen a kősó, az ionkristályokra vonatkozó ismeretek tanításának hagyományos modellje. Az olvadáspontot megközelítő hőmérsékletre felhevített kősókristály fémnátrium kiválása mellett vezet a elektromos áramot! Nátriumgőzökben hevítve a kősót, köbcéntiméterenként akár 10^{18} – 10^{19} nátrium-kation-főlösleg is létesíthető. Az összetételnek ez a változása már a fizikai tulajdonságokban is jól észlelhető: csökken a sűrűség, és az így kezelt kősókristályok sárga színűek. Innen az ilyen típusú rácsra *F-centrum* elnevezése (a német *Farbe* = szín szó rövidítéséből).

Léteznek még intersticiális kationfőlösleget és „kvázi szabad“ elektronokat tartalmazó nemstöchiometrikus vegyületek (ZnO), vagy olyanok, amelyekben az intersticiális anionfőlösleget a rácsban elhelyezkedő magasabb töltésszámú kationok semlegesítik (UO_2).

A nemstöchiometrikus vegyületek nem ritka kivételek. Általában megállapíthatjuk, hogy az ion- vagy fémrácsos vegyületek kisebb-nagyobb eltérést mutathatnak a Proust–Dalton-féle törvénytől. Megdőlt a kémiának ez az alaptörvénye? Nem, csak a tudomány fejlődése tisztázta szigorú érvényességének határait: a kovalens kötésekkel felépülő, valódi molekulákat alkotó vegyületek ösz-

szetetele szigorúan követi a Proust–Dalton-féle törvényeket. Az ilyen típusú vegyületeket (szén-dioxid, ammónia stb.) ezért *daltonidáknak* is szokás nevezni.

A nemstöchiometrikus vegyületekre vonatkozó ismereteink fejlődése és ezeknek a vegyületeknek viszonylagos elterjedtsége szükségessé tette a kémiai *jelölésrendszer* továbbfejlesztését is. A daltonid szén-dioxid képlete tehát szigorúan CO_2 . A bertollid vas(II)-szulfid képletét, a kisdiaókok legnagyobb örömére, továbbra is nyugodtan írhatjuk FeS -nek, ha ipari számításokról van szó vagy olyan kutatásokról, amelyek érzékenysége még nem teszi lehetővé a stöchiometrikus összetételtől való eltérés észlelését. Ellenkező esetben azonban már így kell írunk: Fe_{1-x}S . A nátrium-klorid képlete, igényes analitikai vizsgálatok esetében is, ahogyan azt az iskolában megszoktuk: NaCl . A nátrium-klorid kristály elektromos vezetését tanulmányozó kutató azonban már így írja: $\text{Na}^+ \text{Cl}_{1-\delta}^- e_{\delta}^-$, azaz a klór-anionok egy része egyenértékű „kvázi szabad“ elektronokkal van helyettesítve.

Az olvasó bizonyára felfigyelt már arra, hogy — szerkezetükből kifolyólag — a nemstöchiometrikus vegyületeknek jelentős elektromos tulajdonságokkal kell rendelkezniük, elsősorban kisebb-nagyobb félvezető képességgel. Ezért ez a kezdetekben egzotikusnak tűnő kutatási terület ma kivételes gyakorlati fontosságra tett szert.

Végezetül, áttekinthető a kémia fejlődésének több mint másfél századát, próbáljunk választ adni arra a kérdésre, hogy igaz volt-e Berthollet-nek? Bár a bertollidák őrzik a nevét, mégsem mondhatjuk egyértelműen azt, hogy igen. „Ráértett“ egy vegyületsoport lehetőségére, de létét pontos vizsgálatokkal nem tudta igazolni, és hibás, antijatomista elméleti alapról támadta Dalton. A vele való vita azonban — mint az értelmes vélemények mérkőzése mindig — termékeny volt.

Salló Ervin

MEZŐGAZDASÁG

Számítástechnika — üzemi szinten

Indokolt-e napjainkban a számítástechnika mezőgazdasági alkalmazását szorgalmazni? Milyen szinten áll a számítástechnika felhasználása a vállalat-

irányításban Románia és más országok mezőgazdaságában? Milyen szociális problémákat vet fel a számítástechnika elterjedése a mezőgazdaságban? E kérdésekre próbálunk röviden válaszolni.

Néhány évvel ezelőtt több olyan szakemberrel is találkozhattunk volna, aki vállalveretve jegyzi meg: sok, ennél lényegesebb feladat megoldása áll a me-

zőgazdaság előtt. A jó minőségű vetőmag, a nagyobb adag műtrágya hatása nyilván közvetlenebb a termelésre; fontos a több és nagyobb kapacitású gép alkalmazása, az anyagi édekeltetés elvénél érvényesítése, az állatok takarmánybázisának biztosítása és még egy egész sor feladat. Tudott dolog azonban, hogy termelőeszközünk mennyisége korlátozott, az élelmiszertermékek iránti kereslet viszont egyre nagyobb, egyre sürgetőbb, és a mezőgazdaság intenzív fejlesztése népgazdasági érdek.

Ilyen körülmények között a fontossági lista elejére kerül a számítástechnika alkalmazása. Csak így biztosítható megalapozott műszaki-gazdasági döntéshozatal, márpedig a jobb termelés és munkaszervezés, az erőforrások megfontolt eloszlását éppen ez biztosítja. Agrárközgazdászok körében ismert tény, hogy a korszerű mezőgazdasági nagyvállalatokban a jövedelmezőség növelésének agrotechnikai lehetőségei korlátozottak; továbblépés csak a vállalatirányítás magasabb szintre való emelésétől várható — ez viszont elképzelhetetlen a számítástechnika alkalmazása nélkül. Szembe-tűnő ellentmondás a korszerű agrotechnika a földeken s az elavult technika az irodákban, a vállalati döntéshozatalban. A valósággal paradox helyzet csakis a korszerű módszerek alkalmazásával oldható meg.

Romániában a 70-es évektől kezdődően az ágazati irányítás információs és számítástechnikai alappját fejlesztették elsődlegesen, ami a központi irányítás döntéshozatalait hivatott segíteni. Csupán az utóbbi időben, a vállalati önrányítás kiszélesítésével vált indokolttá az üzemi ügyvitel számítástechnikai fejlesztése. Létrejött a mezőgazdasági minisztérium számító- és informatikai központja (CICMAIA), amely nemcsak a központi-lag készített és vállalati szintre lebontott tervek teljesítését tartja számon, s a vezetési döntések információbázisát biztosítja, de ugyanakkor a számítástechnika mezőgazdasági alkalmazásának kiterjesztését is szolgálja. Számítóközpontok működnek a mezőgazdasági minisztérium különböző egységeiben, jelenleg azonban a 124 központ közül egyik sem sajátosan agrár jellegű vállalat keretében; főleg a mezőgazdasági termékek ipari feldolgozását irányító központi szinteken dolgoznak.

Folyamatban van néhány számítóközpont felállítása egyes megyei agrárigazgatóságok mellett (Iasi, Arad, Dimbovitza), de ez még mindig nem biztosítja a számítástechnika behatolását a vállalati irányításba. A nehézséget nem annyira a műszaki alap hiánya okozza, mint inkább annak az új szemléletmódnak a kiala-

kulatlansága, amely a megalapozott döntéshozatali módszerek alkalmazását igényelné. A vállalati szakembereket évtizedeken át ahhoz szoktatták, hogy végrehajtott legyenek, akik készen kapják a tervmutatókat, most arra kell nevelnünk őket, hogy megfontolt tervváriánsókat dolgozzanak ki. A vállalati önrányítás kiszélesítése csakis dönteni tudó emberekkel valósítható meg — ehhez viszont jobb informáltság, több változat ismerete és összehasonlító elemzése, korszerű számítástechnika alkalmazása szükséges.

Románia, a többi szocialista országtól eltérően, önálló számítástechnikai bázist alakított ki. A harmadik generációs Felix C-256, —512 és —1024, az Independent-1 és MB-18 miniszámítógép, a Felix FC-16, —32, —64, —96 és —128 ügyviteltechnikai gép és irodai számítógép saját termelésből áll rendelkezésre.

Fokozott ütemben folyik a számítógépes programok kidolgozása a mezőgazdaság sajátos problémáinak megoldása céljából. E téren jelentős eredményeket ért el a bukaresti agrárgazdasági intézet S. Hartia vezette munkaközössége, amely ugyanakkor az egyetemi központban folyó ilyen irányú kutatást is koordinálja. Az ICCI (Institutul Central pentru Conducere și Informatică), amely a számítástechnika elvi és módszertani fejlesztésének országos szintű összehangolásával foglalkozik, 1961-ben kiadott dokumentációjában 36 olyan programot mutat be, amelyek speciális mezőgazdasági feladatokat oldanak meg. Jelentős eredmény a MARTA (Model Automat de Repartiție Teritorială în Agricultură) kidolgozása, amely a mezőgazdasági termelés területi eloszlását optimalizálja, vagy az EPRET (Evidența și Programarea Reproducției la Taurine), amely a szarvasmarhatenyésztés szervezéséhez szükséges nyilvántartást biztosítja. A többi 34 kiadott és időközben még kidolgozott program nagy előrelépést jelent a számítástechnika mezőgazdasági alkalmazása terén, de elégedettek korántsem lehetünk: tudjuk, hogy a közeljövőben vállalati szinten is megjelenő számítógép „táplálása” sem program, sem összefüggő adatrendszer vonatkozásában még nem biztosított.

Ahhoz, hogy reálisan értékelhessük az elért szintet, és felmérjük az előttünk álló feladatokat, kissé magunk köré kell tekintenünk.

A szocialista országok közül Bulgária, Csehszlovákia, az NDK és a Szovjetunió ért el jó eredményeket a számítástechnika mezőgazdasági alkalmazása terén. Az NDK mezőgazdasági vállalataiban például az ügyviteltechnika 80-85 százalékban gépesített, s a szarvasmarhatartó vállalatok szintjén az évi tervezést számítógép végzi. Az utóbbi években az ope-

ratív vezetés számítógépes irányítására is történtek kísérletek: különösen a Szovjetunió és Csehszlovákia mezőgazdaságában próbálják megvalósítani az integrált számítógépes vállalatirányítást. Jelenleg a szocialista országokban párhuzamosan folyik a számítástechnika gyakorlati alkalmazásának kiszélesítése s a matematikai módszerek mezőgazdasági felhasználását célzó elméleti kutatómunka.

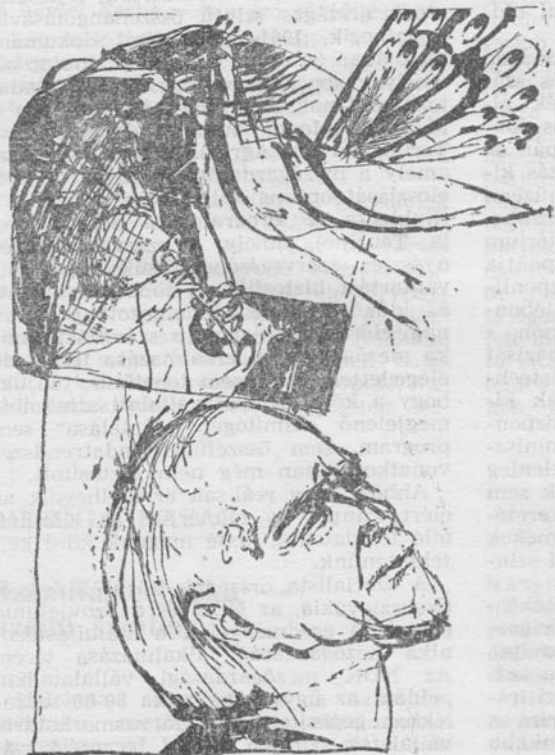
A fejlett kapitalista országok — elsősorban az USA — gazdálkodói számára a számítógép nyújtotta lehetőségek jól ismertek, és igénybe is veszik őket. Közel három évtizede használják az optimális takarmányrecepteket és — elsősorban a piaci helyzettel kapcsolatos — döntéselemzési számításokat.

A számítástechnika alkalmazása világszerte egész sor társadalmi problémát vet föl. A mai negyven-hatvan év közötti

vezető gárda nemigen rendelkezik ilyen ismeretekkel, és sokak számára bonyolultnak, sőt öncélúnak tűnik a számítástechnika mezőgazdasági alkalmazása (különösen hogy az eddig elért gyakorlati eredmények sem eléggé ösztönzőek). Problémát okoz a szakemberképzés is, és megoldatlan a számítástechnikai bázis létrehozásának központi alapról való támogatása. Nincs még egységes, építőköveken alapuló vállalati ügyviteli elszámolási rendszer, mely lehetővé tenné a modellezés információs bázisának biztosítását.

A francia köztársasági elnök kérésére 1978-ban készített jelentés tömören és világosan fogalmaz: „A társadalom számítógépesítési politikájának meghatározása egyet jelent a jövő előkészítésével. Ennek érdekében sürgős választ kell adni a jelen kihívásaira.”

Vincze Mária

Bardócz Lajos:
„Fölszállott a páva...”

„igaz kötelességü bujdosó szolgája”

Peregrináció Nagyenyedtől Európáig

Az 1969-es felvilágosodás-konferencia óta — sőt, már azelőttől is a korszak képzett kutatói számára — egyre sürgetőbb feladattá vált az ún. előfelvilágosodás feltárása. A hazai olvasó, aki bizonyára „nem hagyta ki” Jakó Zsigmond és Benkő Samu idevágó tanulmányait és köteteit, és esetleg visszaemlékszik Jancsó Elemér és Vita Zsigmond e századra (nyilván a XVIII.-ról van szó) vonatkozó írásaira — tudni fogja, hogy a Besenyeiek felléptét megelőző fél század értelmezését célozzuk: egy olyan alkorszakát, amelyet a hagyományos irodalomtörténetírás a „nemzetiellen kor” címkéjével illetett, utóbb viszont, napjainkig (alig vitathatóan) a barokk és a rokokó jegyében tárgyalják. Nos, Szauder József emlékeztető programbeszédé 1969-ben kellő érvénnyel nyomatékossította a Besenyeiek előtti évtizedek kora felvilágosító gondolati áttörését — felhívja a figyelmet arra is, hogy szertéagazó további kutatásokra van szükség, tekintve, hogy késo barokk szellemi közegbe ágyazva jelentkezik az új eszmeiség. A barokk felépítmény alig módosul a XVIII. század első felében, Erdélyben ekkor rendezkedik be (szándéka szerint véglegesen) a Habsburg-katolikus adminisztráció — a külhoni akadémiákon tanuló erdélyi peregrinusok, a „bujdosó” diákok jóvoltából viszont már igenis beszivároghatnak új gondolatok, eszmecsirák, hogy további belső mozgást eredményezzenek. Ime, miért örvendtünk a Keserő Bálint szerkesztette kitűnő sorozat újabb köteteként megjelenő adattári közleménynek* — remélve, hogy e sarkalatos tudományos kérdésben értékes újabb adalékokhoz jutunk.

Örömrünk nem bizonyult korainak, elégedettségünk viszont — a szűkebb szakmáé nyilván — korántsem teljes, legalábbis amiatt, hogy e levelek jellege szinte eleve kizárja valamely problematika fejtegető szintű tárgyalását, a gyakran éppen csak fölillantott új összefüggések, új orientáció pedig kellő „háttér”

nélkül marad. Kétségtelen persze, hogy még így is sokatmondó nyomatékkal emelkedik ki a *természettudományok* iránti érdeklődés, párhuzamosan a teológia egyeduralmának megbomlásával. Sietünk megjegyezni, mielőtt a fentieket netán tipikusan „felvilágosult” orientációként minősíthetné bárki is: jó néhány levél tanúskodik egyfelől arról, hogy e jelenség hazai *gyakorlati szükséglet* következménye (a kellő számú pap mellett kevés az orvos és az ügyvéd), másrészt pedig arra is föl kell figyelnünk, hogy a látogatott egyetemek mennyire a „professionatus” teológus számára igyekeznek lekötni az „alumniákat”! Ilyen körülmények között elgondolható, milyen kényes helyzetbe kerülhettek az erdélyi diákok egyik-másik egyetemen, ráadásul pedig a hazai konzervatív egyházi körök nyomását is el kellett viselniük (ifj. Enyedi István, a neves nagyenyedi professzor fia pl. nyomatékosan kéri patronusát a 75. számú levélben: tudósítsák az illetékeseket, miben s mennyire lekötöleztette az egyháznak az orvosi kar látogatásán kívül).

Mindenestre, a fentebb jelzett „megszorító tényezőket” is figyelembe véve, a természettudományos érdeklődés térhódítása tagadhatatlan, sőt adott a lehetőség, éppen Enyedi Istvánnál, korszerű filozófiával való összefonódására. Ő ugyanis Halléban Chr. Wolffnál készül hallgatni filozófiát, s igen reméli, sokat tanulhat tőle, „Raritásokat” is, amelyekkel patronusának kedveskedett, „nevezetesen in Mathematicis Mechanicis, Hydraulicis, Phisicis, Hydrostaticis” (162.). Szükszavúságában is sokat sejtet ez az információ, s nyugodtan egybekapcsolható még egy — a zárt, nyelvileg egynemű barokk világot bomlani sejtető — fontos megfigyelésével-szándékával: peregrinációja kezdetén, további állomáshelyei egyelőre bizonytalanok lévén, a kényszerből tökélt kovácsol: a német nyelv alapos tanulására adja magát, „mely nélkül a mi Deákink peregrinatóija mitsoda hijanos és nyomoruságos légyen eléggé nem describalhatom” (146.).

* Peregrinuslevelek (1711—1750). Szeged, 1980.

Bármennyire is egy recenzió keretét szűkítésként tűnjék, lehetetlen nem utalnunk Enyedi kapcsán a Bessenyei-féle művelődési program történelmi nyelvi „szövegkörnyezetére” vagy Kazinczy II. Józsefet kiszolgáló iskolafelügyelői tevékenységére: a jó szemű és gondolkodó erdélyi peregrinus éppen azt szíjpantja fel a kortárs Nyugat-Európa forrongó szellemi légköréből, ami a későbbi magyar felvilágosítók számára oly fontos lesz — a korszerű, természettudományosan megalapozott filozófiára épülő-építkező világkép tendenciáját s az új ismeretrendszer demokratikus elszájtíthatóságának előfeltételeként diadalmasan előretörő nemzeti nyelvűség kulcszerepét. Lehet, hogy túlzás ilyen párhuzam fölviillatása, tény azonban, hogy Bessenyeiék éppen az önmagát megfogalmazni akaró bécsi (osztrák) felvilágosítás hatására is igyekeztek magyar nyelven korszerű kultúrát teremteni — s Kazinczy is fontosabbnak látta a felekezetek fölötti, bár német nyelvű iskolák szaporítását, mintsem az ódon latinítású, hagyományos oktatási intézmények háborítatlanságát!

Az elfoglalt(nak tetsző), szempontjaiban kizárólagos recenziós látszatát kiküszöbölendő, kénytelen-kelletlen lemondunk annak a (számos) idézetlehetőségnek a felhasználásáról, amelyekkel érzékeltetni lehetne a természettudományos érdeklődés — Teleki Sándortól, a patrónustól is szított — fokozott érvényesülését (pl. a különböző európai kertművészeti irányok *gyakorlati* tanulmányozását — vö. új s újabb növények, vetemények). Végül is e leveleskönyv — leveleskönyv, művészi igények nélkül megírt, gyakran nehezen érthető, a nyelvújítókat igazolón keveréknyelvű, a nagy tekintélyű patrónust tájékoztató, kívánságainak teljesítéséről beszámoló, de a leggyakrabban segítségért, pénzért instanciázó levelek gyűjteménye. A kiadás nem kis nehézségeit felfokozta az a tény, hogy egykori szemnáriumi csoportból nőtt ki a szerkesztőgárda, mely Jankovics József irányításával, Esze Tamás anyagot jelző gesztusa nyomán, nyilván más neves szakemberek, köztük Keserű Bálint, a jeles irodalomtörténész segítségével kitűnően birkózott meg a feladattal. Közkinccsé vált így egy terjedelmes forrásanyag, a XVIII. század eleji erdélyi peregrinusok levelezése, mely (folytatva egyébként — s ezt az egykori kiadvány e kötetbeli újramozgása is nyomatékosítja — id. Nagy Géza harmincas évekből peregrinus-forrásközlését) a maga nemében jellegzetes, a kortárs Nyugat-Európát — de Erdélyt is — sokoldalúan bemutató kisenciklopédiává izmosodik, miközben a peregrinussors teljes

értékű leltára is. A szerkesztő Hoffmann Gizella, munkatársai — Bálint Judit, Bujtás László, Horváth Zsuzsánna, Küri Erika, Mihálics Veronika, Udvardi Ágnes — segítségével példásan járt el, amikor a lehető terjedelemben filológiai teljességre törekedett; a levelek szerkesztési csoportosítása egyértelműen helyeslendő (11 szerző külön fejezetet kap, 5-nél több levéllel; ezután következik az ennél kevesebb levelet írók bemutatása időrendi sorrendben, a 13. fejezet magyar és külföldi professzorok leveleit foglalja magában, szintén időrendben) — hiszen így Teleki Sándor, a négy jeles, tudomány- és intézménypártoló Teleki Mihály-fi egyike mecénási, szervezői, patrónusi szerepköre egyértelműen világosodik meg (ő lévén e levelek címzettje, mint az alcím is tudósít erről — vesztünk észre a filológushoz méltatlan emlékezetkihagyást!); a kötetet záró jegyzékek, mutatók, dokumentumok csak emelik értékét, s mindez kiegészül egy abszolút kronológiával is.

Összességében elmondhatjuk az érdeklődő olvasónak, hogy egy olyan forráskiadványt van módunk ismertetni, amely alapos bepillantást enged a Rákóczi-szabadságharc utáni erdélyi művelődési, intézménymentési és -építési törekvésekbe, melyeknek mindenkor szerves része volt az arra érdemesek akadémiákra küldése. Ők, a peregrinusok e mű alanyai; szempontjaik alapján rácsotatnak be előttünk egy lehetséges teljes horizont a korabeli viszonyokra, de mégis általuk vetül fény is ezekre. Mert bizony politikától oktatásszervezésig, az alumnusok ellátásától az alumniák megszerzésének nehézségeiig, napi hírektől kuriozitásokig („Lisbonban egj 102 esztendőös aszszony ment férjhez egj 25 esztendőös ifju Legénjhez” — 225.), a professzorok — s így az illető egyetem — kvalitásaitól az egyetemek nyújtotta kosztig stb. úgyszólván mindenről olvashatunk. Legtöbbször arról, hogy otthoni segítség nélkül a professzorok nem fogadják őket (amennyiben a recommendatio késik); az alumniák szukcesszióját tessék végre tisztázni, hogy ne egymást konkurralják és hozzák nehéz helyzetbe a peregrinusok; otthoni pénz nélkül sem disputálni, még kevésbé disszertálni, sőt azután grádusokat szerezni egyáltalán nem lehet. Különösen hogy csak az előadások egy részére szól az alumnia (másik részéért fizetni kell, az professzorok „ekéjek”); az erdélyiek egyik fő feladata a szukcesszió megszervezése az alumniákban, általában az erdélyi, konkrétan a nagyenyedi kollégium állandó peregrinációjának biztosítása. Ebben mindenható — a segélykérő levelek ezt sugallják, a valósággal szemben — Te-

leki Sándor, s hogy számai valóban meszszire nyúlnak, arról a neves akadémiaák hozzá magasztalóan szóló professzori levelei tanúskodnak... Az egyenlőített, letapodott és kifosztott, veszélyeztetett kis pátria munkásai e peregrinusok, patrónusokkal együtt; irodalmi készségeikről viszont alig árulkodik egy-egy izes fordulat („nagy hasu, rozsz táblájú vastag ábrázatu quadratus Senecát”), tömör antitezis („kevés tanácsot és kalácsot” várhatni a Cantauriensistől, vagyis a canterbury-i érsektől). Szintakszisuk, retorikájuk azonban műveltségükről vall, s leleplezi a kort — bizony a barokk röpant íve terpeszkedik fölöttük: „Ottan zörgetek az Urnál udvarlo levelemmel,

hogy az Ur hozzám való gratiajának talám szintén alunni készült szikrácskáját meg élesszem, és mint egy el takart eleven szénről az hamvát el fuván, el felejtett csekély szemelyemet az Ur előtt még egyszer emlékezetben hozzam, melynek fel derülését a midőn ahítatossan ohajtom; ugy kívánom hogy ezen postám is az Urat M. Házával edgyütt örvendetes orában köszöntvén, az Ur élete fölöl valo kívánatos jonak hallásával, reménségében el csüggedett szívemet rövid nap töltese bé, és ez idegen földön árván hagyott, s buval kinzott szegény fejemenek valami kicsiny vigasztalást nyujcsón.” (Pápai Páriz Ferenc, természetesen az ifjabbik: 7. levél, 14—15.)

Rohonyi Zoltán

A bihari folklór újabb virágai

A gazdag véletlen hozta úgy magával, hogy a Kriterion sokéves kis könyvecskéjét (Vilhelm Károly: *Festett famennyezetek. Alakos ábrázolások a XV—XVIII. századi erdélyi templomokban*. Buk., 1975) olvastam éppen, amikor ez ismertetésre való szíves felkérést megkaptam. A csodaszép festett famennyezetek jegyzéke így kezdődik: 1. ... szerzője ismeretlen. A mennyezet nincs Erdélyben. — 2. ... elpusztult. — 3. ... elpusztult. — 4. ma is eredeti helyén látható. — 5. ... elpusztult. 6. Ma is helyén látható, szerzője ismeretlen. A későbbi adatok valamivel biztatóbb képet mutatnak, mégis jellemző a népi műveltség nem egy területére, hogy évszázados kutatómunka mellett, sőt ellenére, maguk a művek és készítőik nyomtalanul tűntek el. Nagyszerűbb és pompásabb folklóralkotások szerencsésebbek voltak: több száz magyar balladatípus erdélyi változatait ismerjük (azonban lehetséges itt is, hogy akár száz balladatípus is örökre lett legyen elfelejtve, feljegyzések híján), majdnem minden nevezetes mesetípus erdélyi változatát is fölgyűjtötték már, a kisebb és rövidebb műfajok azonban sokáig mostoha sorsban voltak. Mágis sincs gazdag kiadványunk az erdélyi közmondásokról, szólásokról vagy találós kérdésekről, az időjárásról az erkölcsi életig sok mindenre kiterjedő rövid hiedelemszövegek publikálása is mindmáig késik. Sokszoros hát az örömmünk, hogy a bihari gyermekmondókák csodálatosan gazdag kötetével* a

folklorisztika és népművelés számára monumentumértékű gyűjtemény látott napvilágot. A hagyományos műveltség e jelensége immár mindörökké megmarad, szépen és hitelesen a kortársak és az utókor szeme elé került, hála a megőrző népnek és a szorgalmas közreadóknak.

Látszólag egyszerű volt a dolog. Néhány hasonló pályázat nagyszerű sikerén felbuzdulva 1976 tavaszán a nagyváradi Fáklya „Pályázat gyermekmondókák gyűjtésére” címmel felhívást tett közzé; mintegy 7000 szöveg érkezett be, ehhez a későbbi, kiegészítő gyűjtések további ezreket tettek. Végül is Bihar 70 helységéből majdnem 11000 szöveget tehetett a szerkesztő asztalára (ha ugyan elfért ott ez a szekérdereknyi anyag!), és az anyag csaknem felét kötetünk hozza is. Faragó József tudományos bevezetője elmondja a kötet keletkezésének körülményeit, kitűnő áttekintést ad e műfaj kutatásának eredményeiről. Noha megszoktuk tőle, hogy betéve ismeri a magyar folklorisztikai kutatás eldugottabb kiadványait is, mégis újból meglepődünk, milyen jól tájékozódik, és milyen pontosan értékel. A műfajt jellemző bevezető tanulmánya, a beosztás és a kötet tagolása mintaszzerű.

Nagyon pontos a szövegek közlés; emellett az adatközlők kitűnő mutatója, tüzetes helynévmutató, gazdag szójegyzék teszi igen pedánsá a kötetet. Megkérdendhető valaki, mire jó mindez, hiszen a mondóka közkinccs, és mondjuk a 2404-es számon közölt *U-re-sen jár a ga-rat* kezdetű hangutánzó mondókaról aligha tudunk meg többet, ha a mutatókból kiderül, hogy ez Erdonyban (és nem például a

* Bihari gyermekmondókák. Közzéteszi Faragó József és Fábán Imre. Kriterion Könyvkiadó. Buk., 1982.

szomszéd községben) jegyezték fel, sőt talán a szójegyzék magyarázatát — *garat: a malom tölésér alakú része, amelybe az őrlendő gabonát töltik* — is főlősleges okoskodásnak vélhetné a tájékoztalan olvasó. Am a folklóradatakat hely és a közlő megnevezése nélkül a későbbi kutatásban alig tudjuk felhasználni, e kötet mutatóiból is kiderül, hogy Éradonyban igen sok mondóka él még. Az egyik középkorú adatközlő 35 szöveget mondott el, egy másik gyűjteményben 33 adatközlőtől éppen 330 szöveg gyűjt össze. Azt is megírják, hogy ismert ilyen mondókat Éradonyban a hároméves Nagy Zolika csakúgy, mint a 77 éves Kelemen Zsuzsánna. Még azt is megtudjuk a jegyzetekből, milyen leltári számon található meg a teljes kézirat a kolozsvári Folklórárchívumban. Egyszóval, meglevendik a gyűjtemény, minden egyes részadata is utánakereshető, további gondolkodásra, kutatásra, munkára készített. Ez pedig éppen a tudomány, és főként a folklórtudomány elmúlhatatlan sajátossága — a gyűjtés, rögzítés és publikálás azt a célt szolgálja, hogy a népi hagyomány tovább élhessen, még sokan foglalkozhassanak vele. A gondos közlés különösen akkor hasznos, ha más-más községben rokon formák találhatók. Itt Faragó olyan olvasható, ökonómikus és egyszersmind tudományos közlésformát fejlesztett ki, amely — remélem — másutt is követőkre talál. 8 lapon tizenöt színes kép is van a könyvben. Ennek a közlése jó gondolat volt, több is elkelt volna a képekből, hiszen így is jól mutatják, milyen sokféle is ma a gyermekek öltözete és viselkedése; nem hallgatom el azonban gyanúmat sem. Biztos, hogy egyetlen fénykép sem mesterkélten beállítást eredményez? Azt elhíszem, hogy az *egyedem-begyedem* elmondói csakugyan a fűben ültek, azt sem kétlem, hogy az egyenruhás iskolások csoportosul kiabálják az *I, á, nagy számár* szövegét, de a népviseletbe öltözött *Forgunk, forgunk körbe, körbe* meg a *Szállj, labda, szállj* előadói valamiféle gyöngyösbokrétás ünnepély hangulatát keltik. Egyébként még a kötet vége is kellemes meglepetést tartogat. Nemcsak magyarul olvasható a gazdag és részletező tartalomjegyzék, hanem románul és németül is, mindegyikük előtt beszámolóval a kötet egész anyagáról. Így a könyv egyszersmind a romániai meg a nemzetközi folklorisztika számára is hasznossá vált. Még ennek az összeállításra sem lehetett könnyű dolog, hiszen hát nem is olyan egyszerű azt megállapítani, mi is lehet a „pityangfűvő-mondóka” más nyelven (főként, ha tudjuk, hogy németül „orosz-lánfog” a növény neve, meglepő módon).

Nagyszerű dolog lenne, ha kezünkben

lehetne egy erdélyi román és szász mondóka gyűjtemény is, hasonlóan gazdag anyaggal. Akkor aztán érdemes lenne összehasonlítani, milyen is a soknyelvű erdélyi gyermekfolklór-hagyomány. Azt ugyanis, remélem, nemcsak a szakemberek tudják, hogy a gyermekmondókák nemcsak a legkisebb terjedelmű folklór-műfajok közé sorolhatók, hanem egyszersmind a legrégebb, legerterjedtebb, megmaradásra és megváltozásra egyformán alkalmas jelenségek. Eppen ezért érdemes lehetőleg teljes és pontos összegyűjtésük, hisz gyakran épp az arányokban, egy-egy váratlan típus meglétében vagy másutt jól ismert szövegek hiányában láthatjuk folklorisztikai érdekességüket.

Azonban a mondókák nemcsak a szak tudósok bogarászokodása számára fontosak. Mindannyian ilyen szövegek környezetében tanulunk meg beszélni, gondolkodni. Az altatók és csiklántók, csipicsókák és hintáztatók, naphívogatók és csigahívogatók, medvék és mókások, fecskék és cinegék, számológók és nyelvtörők, varázsmondókák meg mesemondókák, csúfolók és beugratók, csereberélők és kiolvasók a gyermek egész világát átjárják, nem is gondolnánk, mi mindent először e szövegekből ismertünk meg magunk is, legifjabb korunkban. Ez a hagyomány automatikusan él tovább, otthon és az iskolában is, hiszem, hogy nemcsak a bihari tanítók, de mindenki, akit gyermekek közelébe visz a sorsa, bátran fog „puskázni” ebből a kitűnő gyűjteményből. Meg is lesz a jutalma, hiszen az egészséges lelkű gyermek még ma is többre becsüli ezeket a szövegeket és játékokat, mint sok gépesített és butító gyermekjátékszert, amelyek legtöbbször amúgy sem juthat olyan közel, mint mondjuk a guggolók és kötélugrók előadási alkalmaihoz.

Még egy művelődéstörténeti ötlet jutott eszembe a kötet olvasásakor. Amikor ugyanerről a vidékről Szendrey Zsigmond és Kodály Zoltán összeállították a *Nagyszalontai gyűjtés* (Bp., 1924) anyagát — ebben van több száz gyermekfolklór-adat is —, úgy rostálták meg adataikat, hogy Arany János centenáriumára készülve lehetőleg olyan anyagot közöltek, amelyet talán még ő is ismerhetett. Most, a 16 000 sornyi szöveg ismeretében ismét felmerül a kérdés: mennyi származhatott át ebből mondjuk Arany Shakespeare- és Arisztóphanész-fordításába, akadémiai papírszövegeire, rögtönzött rigmusai közé? Érdemes volna mindennek utánanézni, hiszen bizonyos, hogy a még iskoláskort sem elért későbbi szellemóriás ugyanígy találkozott állatokkal és játékok szövegeivel, nyelvgyötrőkkel és babonás mondókákkal.

A bihari Folklórkör, amelynek immár évtizede alapítója és vezetője Fábián Imre lapszerkesztő, megannyi értékes folklórpályázat meghirdetője és révbe írányítója, e kötetnek is egyik szerkesztője, büszke lehet eredményeire. E régés-régi témakörben, látszólag egyszerű feladatot

mintaszerűen és élvezettel oldottak meg. Tudjuk, hasonlóan nagy gyűjteményük van a népballadák, népmesék, közmondások és szólások, sőt a népmondák köréből is. Most már ezeket várjuk, a kimeríthetetlen gazdagságú bihari folklór újabb virágainak közzétételét.

Voigt Vilmos

Mi a valószínűségszámítás?

A matematikus válasza a címben feltett kérdésre: „A valószínűségszámítás matematikai leírást ad az anyagi világban tömegmérésekben lejátszódó olyan jelenségek törvényszerűségeire, amelyek lefolyását a számba vehető körülmények nem határozzák meg egyértelműen.” Világos és precíz megfogalmazás — reméljük, a nem matematikus olvasó számára is.

A valószínűségszámítás, a matematikának ez a viszonylag fiatal ága napjainkban már középiskolai tananyag, s több főiskolán kötelező tantárgy. A matematika széleskörűen alkalmazható ágai között főhelyen áll: sok elméleti és gyakorlati tudományágban játszik fontos szerepet. Mai matematizált világunkban megnövekedett alkalmazásainak jelentősége. Ezért kellemes meglepetés mind a népünk szellemi fejlődésén töprengők, mind a közvetlenül érdekelt olvasók számára Cseke Vilmos professzor nemrég megjelent, rendkívüli didaktikai érzékkel megírt, 351 oldalas valószínűségszámítási könyve.* Tudomásom szerint Romániában ez az első magyar nyelven kiadott szélesebb, de igényesebb körökhöz is szóló ilyen mű.

A tudomány valamely ágának megismerését, eredményeinek és módszereinek helyes értékelését elősegíti, ha az illető tudományágat fejlődésében vizsgáljuk. Csak így kapunk helyes képet arról, honnan indult el, milyen társadalmi szükségletek hívták életre, hol tart, és merre halad. Itt következő történeti áttekintésünkben bőven merítünk Rényi Alfréd, a kérdés kiváló szakembere közleményeiből, de a modern valószínűségelmélet matematikai fogalmainak tisztázása során a matematikai apparátust mellőzzük.

Véletlen, szükségszerű, valószínű — igen régi fogalmak. A görögök „ismer-

ték” a véletlen istennőjét, Thükét; szerencsésnek tartották azt, aki „találkozik vele”. De már az ókorban is akadt gondolkodó, aki megállapította, hogy a véletlen — bizonyos értelemben — törvényszerűség. Empedoklész a véletlent a szükségszerűség mellé állította mint vele egy minőségű tudományos fogalmat. Az a gondolat is az ókori görög materialistáknál szerepelt először, hogy a természetben tapasztalható törvényszerűségek a véletlenek tömegén keresztül érvényesülnek.

A valószínűségszámítás igazi története azonban a reneszánsz korában kezdődik. Fokozatosan nyer matematikai megfogalmazást „a véletlen tudománya”: a korai kapitalizmus, a kereskedelem ki-fejldése idején, amikor a kockázat fogalma a tengeren szállítók, különféle vállalkozók, pénzemberek érdeklődésének középpontjába kerül. Ugyanekkor a szerencsejátékok is igen népszerűvé váltak. S. D. Poisson szerint „egy szerencsejátékokkal kapcsolatos probléma, amelyet egy világi ember vetett fel egy szigorú janzenistának, vezetett a valószínűségszámítás kialakulásához”. A „világi ember” De Méré lovag volt, aki Pascalnak tette fel az említett kérdést az ún. „pont-problémával” kapcsolatban. A kiváló matematikus e problémáról és a vele összefüggő kérdésekről levelezni kezdett Fermat-val, a kortárs matematikusok legjelesebbjével, s tisztázták a valószínűségszámítás számos alapvető kérdését.

Levelezésük széles körű visszhangra talált. „A véletlen tudományát” jobbnál jobb matematikusok fejlesztik tovább. A hosszú névsorból csak párat említenek. J. Bernoulli *Ars coniectandi* (A találgatás művészete) című munkájának egyik fejezete, amely a nagy számok ún. Bernoulli-féle törvényével foglalkozik, a további fejlődés kiindulópontja, már csak ama felfedezés révén is, hogy a valószínűségszámítás hordereje messze túlnő a szerencsejátékok körén. Bernoulli az addig vizsgált „a priori” valószínűségekkel

* Cseke Vilmos: A valószínűségszámítás és gyakorlati alkalmazásai. Dacia Könyvtudó. Kolozsvár-Napoca, 1982.

párhuzamosan bevezette az „a posteriori“ valószínűségeket is. A. de Moivre két igen jelentős dolgozatot jelentetett meg a *Philosophical Transactions*-ban *De mensura sortis* (A sors méréséről) és *The Doctrine of Chances* (A véletlen tana) címmel. A valószínűség ún. „klasszikus“ definíciója — a kedvező esetek száma osztva a lehetséges esetek számával — először nála fordul elő.

A XVIII. században a valószínűségszámítás alkalmazási köre tovább szélesedett; kiterjedt a népszámlálással, a népesség szaporodásával kapcsolatos kérdésekre is. Nicolaus Bernoulli — J. Bernoulli fia — még jogi problémák megoldására is alkalmazta. Mulattató furcsaság a skót J. Craig egy számítása: abból az elvből kiindulva, hogy a hit a kijelentéstől való időbeli távolság négyzetével arányosan csökken, arra következtet, hogy 3150-re a keresztény vallás megszűnne. De a világ vége 3150-nél hamarabb bekövetkezik, s így a vallást semmi veszély nem fenyegeti. Daniel Bernoulli — Telegi Sámuelnek, a marosvásárhelyi Téka alapítójának tanára és barátja — jelentős lendületet adott a valószínűségelméletnek. Kutatta a hibák eloszlásának törvényét, amelyet csak később öntött matematikai formába Gauss. De Buffon gróf *Essai d'arithmétique moral* (Tanulmányok az erkölcsi számtanról) című munkája geometriai valószínűségekre vonatkozó feladatokat is tárgyal, így például az ún. tüdőbást. (Vízszintes táblára d távolságú párhuzamos egyeneseket rajzolunk. Egy $l < d$ hosszúságú tű irányítás nélkül dobálunk a táblára. Mi a valószínűsége annak, hogy a tű valamelyik egyenesre esik?)

E korszak eredményeinek csúcspontját P. S. Laplace munkássága jelenti. *Théorie analytique des probabilités* (A valószínűségek analitikus elmélete) című műve már rendszeres tankönyv — az első e tárgykörben. Magában foglalja a hibaszámítást, tartalmaz különféle csillagászati kérdéseket és sok statisztikai problémát. Laplace foglalkozott azzal a feltevessel is, hogy a hibák abszolút értéke exponenciális eloszlású. *Essai philosophique sur les probabilités* (Filozófiai értekezés a valószínűségekről) című művében bölcselati nézeteit fejti ki a valószínűség fogalmára vonatkozóan. Felfogása mechanikus materialista: az anyagi világ objektív törvényeit a mechanika törvényeire próbálja visszavezetni.

A valószínűségszámítás XVIII. és XIX. századi fejlődésére jellemző, hogy e tudományág nagymesterei — köztük Laplace és Gauss — ezen a téren is alkalmazni kezdik a matematikai analízis időközben kifejlesztett módszereit. A differenciál- és integrálszámítás elterjedésé-

vel hatalmas fegyver került az ember kezébe. Laplace szavaival élve: „Az analízis termékenysége akkora, hogy elég a különleges feladatokat általános érvényű nyelvre lefordítani, és a pusztá kifejezésmódból már tömegesen nőnek ki az új és váratlan igazságok.“ A tudomány fejlődése megköveteli, hogy a különböző, egymástól látszólag távol eső tudományágak is együttműködjenek. művelőik szüntelen eszmecsere-t folytatnak egymással.

A XIX. század elején a valószínűségszámítás terén a legkiemelkedőbb eredmények S. Poisson nevéhez fűződnek: ő általánosította a nagy számok törvényét, felfedezte a róla elnevezett eloszlást, foglalkozott a valószínűségszámítás hadászati alkalmazásával stb. Utána azonban a valószínűségszámítás nyugat-európai fejlődése megtorpant. Ennek belső okát Rényi abban látja, hogy a mechanikus materialista felfogás a valószínűségszámítás hibás alkalmazásához vezetett, és annak módszerei ezzel hitelüket veszítették. Másik ok a valószínűség fogalmának tisztázatlan volta. Ebben a korban már felismerték, hogy a valószínűség klasszikus definíciója nem kielégítő, de jobban még nem tudták pótolni.

A század második felében a matematika igen nagy fejlődésen ment át, s ebben több, lényegileg új vonás is megfigyelhető. Új elméletek nem csupán a természettudományokban és a technikában felmerült problémák hatására jelennek meg, hanem magának a matematikának belső szükségletéből is. Tárgyának hatalmas méretű bővülése a matematika figyelmét a „megalapozás“ problémáira irányította: a kiinduló állítások (axiómák) kritikai felülvizsgálására, szigorúan felépített definíció- és bizonyításszisztem alkotásának sürgető szükségességére. A matematika egyes ágainak ilyen értelemben vett „szigorú megalapozására“ irányuló munka fontos helyet foglalt el a XIX. és XX. század tudományában. A törekvés teljesen átformálta a matematikát — a valószínűségszámítás azonban kimaradt a nagy átalakulásból. Vezető matematikusok egy ideig nem is számítottak a matematikához tartozó tárgynak. Ebben a fejlődési szakaszban csak az orosz valószínűségi iskola megalapozói, P. L. Csebisev és tanítványai értek el eredményeket. Különösen áll ez A. A. Markovra, akinek egyik nagy eredménye az ún. „Markov-láncok“ fogalmának a megalkotása: ez volt az első lépés a sztochasztikus folyamatok (véletlen folyamatok) elméletének kidolgozása felé.

A századforduló táján a valószínűségszámítási módszerek sok területen váltak egyre inkább nélkülözhetetlenné. A fizika a „mikrokozmosz“, az atomok világa

felé fordult (radioaktív bomlásjelenségek, Brown-féle mozgás, elektronemissziós jelenségek stb.). Ez újabb szükségletet teremtett a valószínűségszámítás iránt, mely újra fejlődésbe lendült. A XX. század legnagyobb eredményei ezen a téren: a valószínűségszámításnak a halmazelméleten és a mértékelméleten alapuló szabatos megalapozása (E. Borel és F. Cantelli), valamint matematikájának megszemenő kiterjesztése. Szerepe volt a modern valószínűségszámítás kialakításában Jordán Károlynak, Pólya Györgynek, Erdős Pálnak és Rényi Alfrédnek is. A fejlődés A. N. Kolmogorov munkásságában érte el tetőpontját. A neves szovjet matematikus alapvető munkája *Die Grundbegriffe der Wahrscheinlichkeitsrechnung* (A valószínűségszámítás alapfogalmai) címmel 1933-ban jelent meg. „Kolmogorov rendszerre — írja Rényi — a legegyszerűbb és ugyanakkor a legátfogóbb. Elmélete nemcsak a klasszikus valószínűségszámítás területét öleli fel és teszi lehetővé a valószínűségszámítás terén az alapok tisztázatlansága folytán fellépett vitás kérdések megoldását és a paradoxonok kiküszöbölését, hanem megfelelő alapul szolgál a valószínűségszámítás legújabb, a fizikai alkalmazások követelményei által létrehozott modern fejezeteihez is.” Ez a modern valószínűségszámítás győzelmesen vonult be egyre újabb tudományágakba, mondhatni az élet minden területére, és megkezdte „a törvények uralma alatt álló” klasszikus világkép „statisztikus” világképpé való átalakítását, mely utóbbiban nincs bizonyosság, csak különböző fokú valószínűség.

A valószínűségszámítás fontos fejezete, a matematikai statisztika — amelynek megalapítója T. Bayes és K. F. Gauss — századunkban szintén tovább fejlődött, új irányok alakultak ki benne. A modern matematikai statisztika nagyjai között kell említenünk a kolozsvári Wald Abrahamot, a felszabadulás után nálunk is gyors fejlődésnek indult valószínűségszámítás hazai jelesei között pedig Octav Onicescut és tanítványát, Gheorghe Mi-

hoc akadémiust, akik sajátos arculatú, nemzetközileg elismert valószínűségszámítási iskolát teremtettek. Onicescu akadémikus a valószínűségszámítás elvi kérdéseinek is terjedelmes művet szentelt, amely 1969-ben jelent meg *Principiile teoriei probabilităților* címmel.

Tagadhatatlan, hogy a fenti, Cseke Vilmos könyvének jobb megértése céljából írt történelmi vázlatlalt a valószínűségszámításnak mint tudománynak csupán az előcsarnokában maradtunk. A tárgyalat fogalmak meghatározására nem térhettünk ki, Aki a matematika szóban forgó ágával meg akar ismerkedni, azt az idézett, szakirodalmunkban úttörő munkához utaljuk, amely „közérthetően és egyben tudományos alapossággal tárgyalja a valószínűségszámítás és matematikai statisztika alapismeretét” — amint Gheorghe Mihoc az előszóban megállapítja.

A mű ügyes eszközökkel, nagy megértőkészséggel tárja fel e „nehéznek” tartott tudományág rejtelmeit. „A gazdag, gyümölcsöző oktatói és tudományos múltra visszatekintő Cseke Vilmos professzornak sikerült ragyogó szintézist teremtenie a valószínűségszámítás és a matematikai statisztika alapelemeiből, valamint ezek felhasználási területeiből” — idézzük tovább az előszóiro értékelését, amit csak rövidebben-hosszabban variálni lehetne, mást mondani helyette alig. Talán csak arra kell még felhívnom a figyelmet, hogy a kötet — tankönyv jellegéből következően — nem közöl irodalmi utalásokat, a végén azonban felsorolja a hozzáférhető szakirodalmat. A szűkre szabott terjedelem miatt a szóban forgó tudományágak történetét sem tárgyalja; ezért is hisszük hasznosnak a fenti áttekintést.

Befejezésül hadd szögezzük le, hogy Cseke Vilmos könyve a hazai valószínűségszámítási és matematikai statisztikai iskola fejlettségét is tükrözi, s része annak a sok értékes erőfeszítésnek, amivel tudósaink hozzájárulnak az ország előtt álló nagy feladatok megoldásához.

T. Tóth Sándor

AZ IPARI ROBOTOK JELENE ÉS JÖVŐJE (Technika, 1982. 4.)

Aki holmi ember formájú elektronikus lénynek képzei a robotokat, alaposan téved. Immár nemcsak sci-fikben szerepelnek, hanem az elektronika rohamos fejlődésének köszönhetően az ember mindennapi hasznos munkatársává váltak. Ipari elterjedésük igen gyorsan történt. Két évvel ezelőtt a világ üzemeiben még csak négyezer robot dolgozott. Ma csupán Japánban, a legtöbb robotot előállító országban több tízezer működik. A legújabb típusúak már nemcsak mechanikus műveletek, hanem logikailag összetett feladatok elvégzésére is alkalmasak.

Egyes szakértők szerint az ipari robotok megjelenése egy új ipari forradalom kezdetét jelenti, mert könnyebb, veszélytelenebb munkavégzés mellett lehetővé fogják tenni a kezelő nélküli üzemegységek működését.

Az ipari robotok igen gazdaságosak. Amennyiben két műszakban dolgoznak, két év alatt megkeresik az árukat. Gyártási költségük pedig meredeken zuhan. Felhasználhatóságuknak gyakorlatilag nincs határa, a termelés bármelyik fázisánál használhatók. Többnyire a legnehezebb körülmények között (hegesztés, festés, sorozatszerelés) dolgozó emberek mentesítésére állítják üzembe. Használatukkal igen nagy anyagmegtakarítás érhető el. A festőrobotok például harminc százalékkal kevesebb festéket használnak fel, mint a szakmunkások. Az ipari robotok nagymértékben növelik a munka termelékenységét, számos munkavédelmi és ergonomiai előnyük van. Mindezek ellenére jelenleg a jelentőségüktől messze elmaradó mértékben használják az ipari robotokat. Például az Egyesült Államokban a működő robotok és a más termelőberendezések aránya csak 350 a 3 millióhoz. Mindezek egyúttal mégis az ipari robotok dinamikus elterjedését ígérik. Szakértők szerint évi 30-35 százalékos állománynövekedésre számíthatunk. Az Amerikai Üzemi Mérnökök Egyesülete és a Michigan Egyetem közös prognózisa szerint 1987-ben várhatóan az összes szerelési munkák tizenöt százalékát robotok fogják végezni.

E fejlődésnek azonban sok helyen szembeszegülnek a szakszervezetek, mi-

vel a robotok alkalmazása tízezerszámra szünteti meg a munkahelyeket. Kompromisszumot jelent az, hogy tömegesen képezik át a munkásokat „robotmentes” szakmákra, s a robotok karbantartása és kiszolgálása is igényel embert. Nem szabad megfeledkeznünk a rohamosan fejlődő robotgyártó ipar kínálta új munkalehetőségekről sem. Mindezek, úgy tűnik, elhárítják a fejlődés elé állított társadalmi sorompókat.

Manapság a fejlesztők legnagyobb gondja a robotok látásának megoldása. Nyilvánvaló, hogy az optoelektromos processzor segítségével elérhető alak- és színfelismerés sohasem fogja elérni az emberi szem teljesítőképességét. Az írás felismerésében tették a legnagyobbok lépéseket: az olvasási sebességekből száz betű másodpercenként. „Ügyes” a General Motors új festőrobotja is: a saját fejlesztésű Consight fényérzékelő segítségével felismeri a festősoron sorra kerülő gépkocsi színét. A Stanford kutatóintézet Vision Module optoelektromos processzora pedig 1,4 másodperc alatt különbözteti meg egymástól az idomokat alakjuk s térbeli elhelyezkedésük szerint. Különösen nehéz a térbeli látás megoldása, mivel a használatos tv-kamerák csak kétdimenziójú képet adnak. Ebben az esetben a több kamera által gyűjtött információk összedolgozása látszik a legjobb megoldásnak. A Brown-Boveri cég már ki is fejlesztette az első ilyen berendezést.

A fejlődés — mint tudjuk — visszatarthatatlan. Az ipari robotokat előállító cégek versengenek egymással az újabb és újabb technikai megoldások kidolgozásában. A tét igen nagy: 1990-re az Egyesült Államok robotpiacán kétféle dolláros forgalom várható.

E piacon azonban csak az uralkodhat, aki a komplex felhasználást lehetővé tevő berendezések széles skáláját kínálja eladásra.

Sz. L.

AZ ÉN NEVEM: „TE IDEGEN” (Time, 1982. 35.)

Május 26-án Hamburgban öngyilkos lett a 25 éves Semra Ertan török vendégmunkás. Tettének okát az alábbi németül írt versben indokolta meg: „Nehéz a munkám, piszkos a munkám, / Ha panaszkok, a németek rám kiáltanak: /

Ahonnán jöttél, oda menj vissza! / Idegen országba küldött hazám, / S nincs más nevem, csak: »Te idegen.«

Ugyancsak májusban Frankfurtban 250 német fiatal rátámadt egy csoport békésen tüntető idegen munkásra, s közben e szavakat kiáltotta: *Sieg Heil!* és *Kanaken, raus!* (Salak, kifelél!), hét munkást megverték. Nyugat-Berlin Kreuzberg munkásnegyedében ezt firkálták a házak falára: „Tegnap a zsidók, holnap a törökök!” A nyár folyamán a nyugat-német városokban mindenfelé ilyen feliratokat lehetett látni: *Überfremdung* (idegenesítés), *Auslandsfeindlichkeit* (elleneségeskedés az idegenekkel szemben).

Szinte nincs olyan nagyobb város a Szövetségi Köztársaságban, amelyben az idegengyűlöletnek ne volna valamilyen szembetűnő megnyilvánulása, sőt olyan szervezetek is alakultak, amelyek éppen ezt a célt tűzték a zászlójukra. Az idegen munkást sértegetik az utcán, az autóbuszban, a földalattin. A közvéleménykutatások adatai szerint ez az egyetlen kérdés, amelyben az egész nyugatnémet nép egyetért, amennyiben a megkérdezettek 82%-a úgy véli, hogy túl sok idegen van az országban. Annak idején ezt a tényt még Schmidt kancellár is elismerte.

A német gazdasági fellendülés idején, a hatvanas években Olaszországból, Görögországból, Portugáliából, Spanyolországból, Jugoszláviából és különösen Törökországból a vendégmunkások újabb és újabb hullámai érkeztek, s amellett hogy ők végezték az ún. „piszkos munkákat”, néhány iparágat is teljesen elaraszítottak, így a textilipart, az építkezést, az elektronikát és a gazdasági szolgáltatásokat annyira, hogy e területeken a munkásoknak több mint a fele külföldi. Jelenleg 4,7 millió idegen munkás van Nyugat-Németországban, ami a lakosság 7,5%-át jelenti. A kormány 1973-ban formálisan felfüggesztette a bevándorlást, és ezt követően négy év alatt mintegy félmillió munkás tért vissza hazájába. Kivételt képeznek a törökök, akiknek száma nem csappant, hanem ellenkezőleg, évről évre nő. Ilyen vagy olyan módon mint „turista munkások” belopakodnak az országba, és elvegyülnek a török negyedekben. A múlt évben a tiltó rendelkezések ellenére a bevándorolt törökök száma 84 000 volt. Ma összesen 1,6 millió török él a Szövetségi Köztársaságban, akik közül mintegy félmillió 16 éven aluli. Ezért van mindenütt napirenden a „törökkérdés”.

A törökök nagy része irástudatlan, a német nyelvet nehezen sajátítják el, és hagyományos életmódjukat folytatják. A gyermekek otthon törökül, az iskolában németül és a délutáni vallásoktatáson

arabul tanulnak. Rendszerint lemaradnak, s ha a tanító többet foglalkozik velük, akkor a német gyermekek kerülnek hátrányba. Ezért a német szülők gyakran kivesszik gyermekeiket az olyan iskolákból, amelyekben nagy számban vannak törökök. Így aztán egyes helyeken, például a nyugat-berlini Kreuzberg negyedben, az oktatásban ténylegesen bekövetkezett a szegregáció. De a török munkás nem szívesen látott vendég az éttermekben, vendéglőkben sem, mert jelenléte a hazai, a német vendégek távolmaradását váltja ki.

Az idegengyűlölet csak részben tulajdonítható a nagyarányú munkanélküliségnek. Viszonylag ugyanis a legtöbb munkanélküli éppen a vendégmunkások soraiból kerül ki. A török kormány nem fékezi a kivándorlást, mert számára jelentős bevétel és valutát jelent. A külföldön dolgozó törökök évenként mintegy ötmilliárd dollárt küldenek haza.

A legtöbbet tehát az idegennek tekintett vendégmunkás szenved. **B. A.**

BUÑUEL — AVAGY EGY BÖLCS UTOLSO ÍTÉLETEI (Le Point, 1982. 493.)

Buñuel, a világhírű filmrendező mexikói házába vonult vissza élete hátralevő éveire, hogy ott várja be, a bölcsek lelki nyugalmával, a túlvilág reménységétől megfosztott halált. A barátok délutáni látogatásai egyre ritkábbak, semmi sem zavarja immár a csendes, kiegyensúlyozott életet, a hosszú napok tündöseit. Buñuel kemény ember, nem bántja sem a hideg, sem a hőség, mezitláb járkal a hóban, ha kell, a padlón alszik; lelkében hordja a gyermekkori katolikus nevelés nyomait, a hitet, amelyet később megtagad, de nem írtat ki életművéből. „Ateista vagyok, hál'Istennek” — állítja a művész, aki az idén ünnepelte 82. születésnapját. Buñuel mindíg szenvedélyesen érdekelte az erkölcs, s nem kevésbé a művészetek és a nemzetek alakulása. Diákkora leghűségesebb társa García Lorca és Salvador Dalí volt. Párizsban természetesen bekapcsolódik a szürrealista mozgalomba. Ez teszi lehetővé számára, hogy kiélje érdeklődését a tudat mélyrétegei iránt, és kielégítse szigorú erkölcsi követelményeit. A spanyol polgárháború idején Buñuel minden módon támogatja a köztársaságiakat, propagandatevékenységet fejt ki, majd elutazik az Egyesült Államokba, hogy ellenőrizze a spanyol tárgyú filmek forgatását Hollywoodban. Később kinevezik a New York-i Modern Művészetek Múzeuma igazgatójává, majd egy idő után elbocsátják kommunista elvei miatt. Buñuel

kommunista meggyőződését az egykori jó barát, Salvador Dali egyik könyve tárja fel a nyilvánosság előtt. De Buñuel — túl a világnézeti ellentétten — hű marad Dalihoz, továbbra is elismeri zsenialitását, míg Picassót kevésbé értékeli. A háború után Buñuel Amerikából Európába készül filmezni, de útközben megváltoztatja szándékát, és Mexikóban marad. Valójában ez az ország alig érdekli, mégis hűsz filmet forgat itt, mielőtt visszatérne Franciaországba, majd Spanyolországba. A legismertebb filmjei ebből az időszakból a *Viridiana* és *A burzsoázia díszkrét bája*. Ez utóbbit — bár remekmű — a kritika elmarasztalta, De Buñuel kevés fontosságot tulajdonít saját filmkarrierjének. Első két szürrealista filmje (*Az andalúziai kutya* és az *Aranykorszak*) kivételével a művész hallgat arról, hogy melyik filmjét milyen indítékok hatására alkotta; azt állítja, nem is nagyon érdeklik a viták, amelyek ezek a filmek keltenek. Beéri azal az örömmel, hogy egyik-másik jelenetben sikerül hiánytalanul megvalósítania azt, aminek az előképe benne élt. Őszinte-e, amikor azt vallja, hogy egyál-

talán nem érintené, ha elégetnék az összes filmjeit? Azért mégis büszkén jelenti ki, hogy 36 filmnyi életműve során soha egy nappal nem lépte túl a forgatási határidőt, és nem költött egy dollárral sem többet az előre megállapított összegnél. Tehát Buñuel etikája az, hogy tisztességes mesterember módjára számoljon el munkájával.

Elete alkonyán a látszólagos terméketlenség korából Luis Buñuel mégis egy egészséges ember izgalmas emlékeivel teli üzenetét küldte a világnak: ezúttal könyvet, melyet Jean Claude Carrière barátai közreműködésével írt. A jelképes című könyv (*Mon dernier soupir* — Utolsó leheletem), akárcsak filmjei, az ártatlan tisztaság és egyszerűség jegyében született, mégis a különös, a rejtélyes érzést kelti az olvasóban. Az *Utolsó leheletem* mindenekelőtt egy nagyon bölcs embernek az írása, akinek az erkölcsi igényessége még az esztétikainál is nagyobb. Buñuel elismeri, hogy nem mindennapi művészi sikereket ért el, de ami a lényegét illeti, ott megbukott; neki sem sikerült megváltoztatnia az életet, a világot.

I. I.

Paulovics László: A zene hatalma

LÁTÓHATÁR

Sz. L.: Az ipari robotok jelene és jövője (Technika) 990; B. A.: Az én nevem: „Te idegen” (Time) 990; I. I.: Buñuel — avagy egy bölcs utolsó ítéletei (Le Point) 991

ILLUSZTRÁCIÓK

Bardócz Lajos, Mohy Sándor, Paulovics László, Törös Gábor; műmellékleten Vermesy Péter és Terényi Ede szerzeményei Kodály Zoltán emlékére

A KORUNK HÍREI

Evkönyv-találkozók:

november 9—12. között 1982-es evkönyvünk Hargita megyei szerzői — Balázs Lajos, Bíró Zoltán, Gagyi József, Sztójka Tamás — és Herédi Gusztáv, a kötet szerkesztője Csíkszeredán (9-én a megyei tervezőintézetben, 10-én a Matematika—Fizika Liceumban), Csíkszentdomokoson (9-én), Kászonalitzen (10-én), Szentkeresztbányán és Székelyudvarhelyen (11-én), valamint Gyergyószentmiklóson (12-én) találkoztak az olvasókkal;

november 26-án a dési szabadegyetemen Demeter János, Nagy Olga, Pillich László és Herédi Gusztáv vett részt író-olvasó találkozón.

Korunk Füzetek-találkozók:

november 9-én a brassói szabadegyetemen az első füzet (*Korszerű gyógynövény-használat*) szerzői közül Gáspár Mária és Péter H. Mária, valamint a füzet szerkesztője, Veress Zoltán részvételével tartottunk találkozót, amelyet Szécsi Sándor vezetett be;

november 23-án a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben — László János rektor megnyitó szavai után — Marioara Monea előadó tanár és Spielmann József professzor méltatta a füzetet, amelynek szerzői közül Rác Gábor profeszor beszélt a munkáról, Veress Zoltán pedig a szerkesztő szemszögéből számolt be a kiadványról, majd a sorozat további terveit ismertette.

KORUNK GALÉRIA

November 6.: Varga Júlia (Beszterce) festményei. — A megnyitón Murádin Jenő bevezetője után Gellért Sándor- és Fényi István-verseket mondott Oláh József, majd Kodály *Hegedű-cselló duójának* harmadik tételét adta elő Márkos Albert és Márkos András.

November 20.: *Színház — fotó — grafika* címmel Bíró I. Géza, Deák M. Ria, Fodor Gábor, Heim András, Jovian György, Kemény Árpád, Kudelász József, Nagy Árpád, Nagy Endre, Paulovics László, Plugor Sándor, Saszet Endre, Edith Schranz Kunovits, Szörtsey Gábor, Tamás Anna, Virgil Svințiu és Weiss István színházi plakátjai, illetve műsorfüzetei. — A megnyitón Kántor Lajos bevezetője után Jászai Mari *Levél egy színésznővendékhez* című írását Bereczky Júlia, Kótsi Patkó János *Bé-köszöntő beszédjének* részletét László Gerő olvasta fel, Sütő András *Káin és Ábel* című színdarabjából részletet adott elő Csiky András és Héjja Sándor; Orbán György kísérőzeneje magnószalagról hangzott el.

HELYREIGAZÍTÁS. — A Bura László—Lovas János—Szabó Gyula *Tíz év távlatában* (Korunk, 1982. 9:701—706.) című tanulmányához tartozó 3. és 4. számú grafikon a szerkesztés hibájából — sajnálatos módon — a *Korunk Evkönyv 1982* 23—24. lapján jelent meg. — Októberi számunkban a 746. lapon az utolsó bekezdés harmadik sorának első szava helyesen: **szemügyre** — a 788. lap második bekezdésében alulról a harmadik sor első szava helyesen: **művelődéstörténeti** — a 809. lap második hátsó részének utolsó előtti bekezdésében alulról a hetedik sor elején **széri** helyett **széri** olvasandó. — Novemberi számunk 852. lapján a negyedik bekezdés második sorának helyes szövege a nyomda hibájából az ötödik sor helyére került, míg a bekezdés ötödik sora helyesen: **oldja meg a figurák és környezetük kapcsolatát is. Vincefi Sándor Memento című**

